

Prateće izvješće

O STANJU U USTANOVAMA ZA SMJEŠTAJ OSOBA S INTELEKTUALNIM
I MENTALNIM TEŠKOĆAMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Banja Luka, travanj 2024. godine

Ombudsman/Ombudsman za ljudska prava Bosne i Hercegovine
Омбудсмен/Омбудсман за људска права Босне и Херцеговине
Human Rights Ombudsman of Bosnia and Herzegovina

PRATEĆE IZVJEŠĆE

O STANJU U USTANOVAMA ZA SMJEŠTAJ OSOBA S INTELEKTUALNIM I MENTALNIM TEŠKOĆAMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Banja Luka, travanj 2024. godine

Izdavač:

Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine
Akademika Jovana Surutke 13
78 000 Banja Luka
e-mail: bl.ombudsmen@ombudsmen.gov.ba
www.ombudsmen.gov.ba

Autori/ce Pratećega izvješća:

Ombudsmani:
dr. Jasminka Džumhur
Nives Jukić, dipl. iur.
dr. Nevenko Vranješ

Tim za izradu Pratećega izvješća:

dr. Jasminka Džumhur, ombudsman i koordinatorica tima
Antea Jozić, pomoćnica ombudsmana
Naida Sahadžić, MA. iur, stručna savjetnica
Zorica Tatić, stručna savjetnica
Fatima Račić, stručna savjetnica
Naida Spužević, stručna suradnica

Tehnički uredio:

Dragan Peric, šef Odjela za informacijske tehnologije

Dizajn i prelom:

Sara Bubak, UNFPA

Izradu i tiskanje Pratećeg izvješćaja o stanju u ustanovama za zbrinjavanje osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama podržao je Populacijski fond Ujedinjenih nacija Bosne i Hercegovine. Stavovi, mišljenja i preporuke autora ovog Izvješćaja ne predstavljaju nužno stavove Populacijskog fonda Ujedinjenih nacija.

Kvaliteta posvećenosti društva ljudskim pravima možda se najbolje mjeri načinom na koji tretira svoje najugroženije članove, posebno one koji se suočavaju s značajnim preprekama za integraciju i sudjelovanje zbog intelektualnih i mentalnih poteškoća. Prateće izvješće o stanju u ustanovama za zbrinjavanje osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama, marljivo pripremljeni od strane Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine uz podršku Populacijskog fonda Ujedinjenih naroda (UNFPA), nudi sveobuhvatnu analizu trenutnog stanja ustanova skrbi koje služe ovom važnom segmentu naše zajednice. Ističe napredak koji je ostvaren, ali i izazove koji još uvijek postoje u zaštiti prava i osiguravanju dostojanstva osoba s intelektualnim i mentalnim invaliditetom.

Važnost ovog izvješća je nemjerljiva. Ustanove za njegu ključne su ne samo za osiguranje osnovnih potreba nego i za razvoj uvjeta za osobnu autonomiju, uključivanje i aktivno sudjelovanje u društvenom životu. Naše izvješće pokazuje da, iako su poduzeti koraci prema poboljšanju institucionalne skrbi, još uvijek je potrebno mnogo rada na usklađivanju praksi s najboljim međunarodnim standardima ljudskih prava. Nalazi predstavljeni u ovom dokumentu, temeljeni na temeljitom praćenju i povratnim informacijama iz samih ustanova, ukazuju na hitnu potrebu za nastavkom razvoja i reformi.

Dugogodišnje partnerstvo između Institucije ombudsmana u Bosni i Hercegovini i UNFPA svjedoči o našoj nepokolebljivoj posvećenosti jačanju mehanizama ljudskih prava. Zajedno smo se trudili poboljšati živote onih pogođenih intelektualnim i mentalnim invaliditetom kroz ciljane intervencije i sustavne reforme. Ovo izvješće nije samo odraz naše zajedničke posvećenosti već i poziv na akciju za sve sudionike.

Dok predstavljamo ovo izvješće, ponovno potvrđujemo našu posvećenost principima jednakosti, poštovanja i ljudskog dostojanstva. Naša je zajednička odgovornost osigurati da svaka osoba, bez obzira na njene mentalne ili intelektualne sposobnosti, ima priliku živjeti ispunjen život, slobodan od diskriminacije i zanemarivanja. Želimo da ovaj dokument služi kao mjerilo naših trenutnih napora i kao plan za buduće akcije na unapređenju skrbi i integracije osoba s intelektualnim i mentalnim invaliditetom u sve aspekte života u Bosni i Hercegovini.

Zahvaljujemo svima koji su doprinijeli pripremi ovog izvješća i tekućim naporima za poboljšanje kvalitete života osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini. Kroz našu zajedničku posvećenost i kontinuiranu suradnju, možemo se nadati postizanju društva koje poštuje dostojanstvo svake osobe i pruža potrebnu podršku svakoj osobi da ostvari svoj puni potencijal.

Ombudsmani Bosne i Hercegovine:

dr. Jasminka Džumhur
Nives Jukić
dr. Nevenko Vranješ

Predstavnik za BiH i direktor za
Republiku Albaniju, Sjevernu
Makedoniju i Srbiju i direktor
za Kosovo (UNSCR 1244)

John Kennedy Mosoti

KAZALO

SAŽETAK	5
I. UVOD	15
1.1. Cilj i svrha.....	15
1.2. Metodologija	15
1.3. Struktura Izvješća.....	17
1.4. Vremenski okvir	17
II. MEĐUNARODNI STANDARDI I PREPORUKE UGOVORNIH TIJELA UN I UPP	18
2.1. Regionalni standardi (Vijeće Europe)	19
2.2. Stajališta Komiteta za prava osoba s invaliditetom.....	20
2.2.1. Institucionalizacija.....	22
2.2.2. Sloboda i sigurnost ličnosti	23
2.2.3. Nedragovoljna ili nesuglasna obveza glede institucija za mentalno zdravlje.....	23
III. STAJALIŠTA MEĐUNARODNIH TIJELA U ODNOSU NA BOSNU I HERCEGOVINU	25
IV. PRAVNI OKVIR	26
4.1. Zakonodavstvo Bosne i Hercegovine.....	26
4.2. Zakonodavstvo Federacije BiH.....	27
4.3. Zakonodavstvo Republike Srpske.....	31
4.4. Zakonodavstvo Brčko distrikta BiH	33
V. SITUACIJSKA ANALIZA	35
5.1. Postupanje po preporukama Ombudsmana BiH iz Specijalnoga izvješća o stanju prava osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama u Bosni i Hercegovini iz 2018. godine.....	35
5.2. Aktivnosti u okviru zaštite i preventivnoga djelovanja	41
5.3. Postupanje po žalbama.....	43
VI. USTANOVE ZA ZBRINJAVANJE OSOBA S MENTALNIM I INTELEKTUALNIM TEŠKOĆAMA ..	45
6.1. Federacija Bosne i Hercegovine.....	46
6.1.1. Ustanova za socijalno zbrinjavanje i zdravstvenu njegu – Bakovići	47
6.1.2. Ustanova za socijalno zbrinjavanje i zdravstvenu njegu – Drin Fojnica.....	53
6.1.3. Ustanova za socijalno zbrinjavanje, zdravstvenu njegu, odgoj i obrazovanje Pazarić	57
6.1.4. KJU Dom za socijalno zdravstveno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i drugih osoba Sarajevo	62
6.1.5. JU Zavod za specijalno obrazovanje i odgoj djece Mjedenica	64
6.1.6. Ustanova Dom za socijalno i zdravstveno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i drugih osoba Stolac.....	67
6.1.7. Prihvatni centar Duje.....	70
6.2. Republika Srpska	73
6.2.1. Ustanove zdravstvene zaštite.....	73
6.2.1.1. Javna zdravstvena ustanova Specijalna bolnica za psihijatriju Sokolac.....	74
6.2.1.2. JU Specijalna bolnica za kroničnu psihijatriju Modriča	76
6.2.2. Ustanove socijalne zaštite za zbrinjavanje osoba sa intelektualnim teškoćama.....	79
6.2.2.1. Javna ustanova Dom za lica s invaliditetom Prijedor	80
6.2.2.2. Javna ustanova Dom za lica s invaliditetom Višegrad	82
VII. ISTRAŽIVANJE O ULOZI DRUGIH SUBJEKATA U ZBRINJAVANJU OSOBA S INTELEKTUALNIM I MENTALNIM TEŠKOĆAMA	86
7.1. Uloga centara za socijalni rad	86

7.1.1. Centri za socijalni rad u Federaciji BiH.....	86
7.1.2. Centri za socijalni rad u Republici Srpskoj.....	90
7.1.3. Pododjeljenje za socijalnu zaštitu Brčko distrikta BiH.....	93
7.2. Centri za mentalno zdravlje/Centri za zaštitu mentalnoga zdravlja.....	95
7.2.1. Centri za zaštitu mentalnoga zdravlja u Republici Srpskoj	95
7.2.2. Centri za mentalno zdravlje Federacije Bosne i Hercegovine	97
VIII. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA.....	99
IX. PREPORUKE.....	108
ANEKS 1.....	110
ANEKS 2.....	111
ANEKS 3.....	112
SKRAĆENICE	113
LITERATURA	114

SAŽETAK

Invalidnost, osobito ona vezana za intelektualne i mentalne teškoće, predstavlja izazov kako za pojedince koji se s time suočavaju, tako i za društvo u cjelini. Bosna i Hercegovina, kao i mnoge druge zemlje, suočava se s brojnim izazovima u pružanju kvalitetne skrbi za osobe s intelektualnim i mentalnim teškoćama. Ovo pitanje zahtijeva posebnu pozornost i prilagođene pristupe kako bi se osigurali jednakost i poštovanje ljudskih prava te očuvalo dostojanstvo svakog pojedinca.

Međunarodni standardi ljudskih prava, osobito Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, naglašavaju potrebu unaprjeđenja i zaštite ljudskih prava svih osoba s invaliditetom, uključujući i osiguranje različitih vidova potpore. Radi ostvarenja ovoga zadatka važno je osigurati praćenje ostvarivanja prava osoba s invaliditetom, koje treba biti utemeljeno na načelima sveobuhvatnosti, kontinuiteta i inkluzivnosti, uz konzultacije sa osobama s invaliditetom i svim subjektima uključenim u njihovo zbrinjavanje, a osobito s udrugama koje djeluju na zaštitu i promociju njihovih prava. Posebnu pozornost treba posvetiti osobama s intelektualnim i mentalnim teškoćama smještenim u ustanove, imajući u vidu da je značajnom broju ovih osoba oduzeta poslovna sposobnost i da one u mnogim slučajevima ne sudjeluju u donošenju odluka koje se tiču njihova statusa. Međunarodni standardi ljudskih prava ukazuju na važnost osobne autonomije i neovisnosti osoba s invaliditetom, uključujući i slobodu izbora.

Jedno od prava iz socijalne skrbi jeste smještanje u odgovarajuću ustanovu socijalne skrbi kako bi se korisniku/ci osigurali stanovanje, ishrana, odijevanje, njega, pomoć, briga, odgoj i obrazovanje, osposobljavanje za privređivanje, radne, kulturno-zabavne, rekreativno-rehabilitacijske aktivnosti, zdravstvena zaštita i druge usluge. Ustanove koje pružaju smještaj i potporu osobama s intelektualnim i mentalnim teškoćama imaju važnu ulogu u osiguravanju njihove dobrobiti, razvoja i integracije u zajednicu. Kako bi

se osigurao napredak i omogućila što kvalitetnija skrb, važno je permanentno raditi na osnaživanju ovih ustanova, na pružanju adekvatne obuke uposlenicima, na uspostavljanju jasnih smjernica i standarda, te približavanju inkluzivnim praksama. Monitoring stanja u ovim ustanovama i podnošenje izvješća nadležnim tijelima i javnosti predstavljaju dobru polaznu osnovu za poduzimanje aktivnosti u svrhu unaprjeđenja njihova djelovanja.

Ombudsmeni Bosne i Hercegovine su 2009. i 2018. godine sačinili izvješća o stanju u ustanovama za zbrinjavanje osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama i uputili preporuke nadležnim institucijama. U *Specijalnom izvješću o stanju u ustanovama za zbrinjavanje mentalno invalidnih osoba u razvoju u BiH*, izrađenim 2009. godine, istaknuti su problem nepostojanja jasne definicije osoba sa intelektualnim i mentalnim teškoćama i negativna refleksija na uživanje prava za ovu kategoriju, na što su Ombudsmeni BiH podsjetili i u *Specijalnom izvješću o stanju prava osoba sa intelektualnim i mentalnim teškoćama u Bosni i Hercegovini* iz 2018. godine. Pošto je od izdavanja posljednjega izvješća proteklo više od pet godina, Ombudsmeni Bosne i Hercegovine odlučili su pristupiti izradi *Pratećega izvješća o stanju u ustanovama za zbrinjavanje osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama u Bosni i Hercegovini*, cijeneći da je ovo objektivan period za ponovno sagledavanje stanja, s posebnim fokusom na implementaciju upućenih preporuka. Cilj Izvješća je kvantitativno i kvalitativno sagledati stanje u oblasti institucionalnoga zbrinjavanja osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama u Bosni i Hercegovini i njegove usklađenosti s međunarodnim standardima ljudskih prava, te na temelju dobivenih rezultata istraživanja sačiniti preporuke u svrhu unaprjeđenja stanja. Situacijska analiza sačinjena je na temelju dostavljenih odgovora institucionalnih mehanizama o realizaciji preporuka iz *Specijalnoga izvješća o stanju prava osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama u Bosni i Hercegovini* iz 2018. godine, postupanja Ombudsmana po podnesenim žal-

bama ili po službenoj dužnosti, preventivnoga djelovanja, posjeta ustanovama socijalne skrbi u kojima su smještene osobe s intelektualnim i mentalnim teškoćama, te stajališta centara za socijalni rad (CSR) i centara za mentalno zdravlje (CMZ) kao ključnih institucija. Ombudsmeni BiH su u predmetima osoba sa intelektualnim i mentalnim teškoćama postupali po podnesenim žalbama ili po službenoj dužnosti. Žalbe ukazuju na nekoliko problema: loša socioekonomska situacija obitelji u kojoj živi osoba sa intelektualnim i mentalnim teškoćama; nedostatak potpore; neprilagođenost prava potrebama; smještaj u ustanovu; oduzimanje poslovne sposobnosti i imenovanje staratelja, itd.

U Republici Srpskoj *Pratećim izvješćem* obuhvaćene su dvije ustanove zdravstvene zaštite koje dugoročnije zbrinjavaju osobe s teškoćama u mentalnom zdravlju: Specijalna bolnica za kroničnu psihijatriju Modriča i JZU Psihijatrijska bolnica Sokolac. Obavljen je i posjet ustanovama socijalne skrbi za zbrinjavanje lica sa intelektualnim teškoćama kojih je osnivač Vlada Republike Srpske: Dom za lica s invaliditetom Višegrad i Dom za lica s invaliditetom Prijedor.

U Federaciji BiH posjetili smo sljedeće federalne ustanove: Ustanovu za socijalno zbrinjavanje i zdravstvenu njegu Bakovići, Ustanovu za socijalno zbrinjavanje, zdravstvenu njegu, odgoj i obrazovanje Pazarić i Ustanovu za socijalno zbrinjavanje i zdravstvenu njegu Drin Fojnica.

Pored prethodno navedenih ustanova, monitoringom su – zbog specifičnosti kategorija korisnika/ca koje zbrinjavaju – obuhvaćene i dvije županijske ustanove socijalne skrbi, i to Županijska javna ustanova Dom za socijalno zdravstveno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i drugih osoba Sarajevo i Dom za socijalno i zdravstveno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i drugih osoba Stolac.

Zavod za specijalno obrazovanje i odgoj djece Mjedenica kao jedna od najznačajnijih odgojno-obrazovnih ustanova također je predmet analize Izvješća Ombudsmana BiH. Imajući u vidu značaj zbrinjavanja i rehabilitacije svih kategorija sta-

novništva koji se nalaze u stanju socijalne potrebe, Izvješćem je obuhvaćen i Prihvatni centar Duje kao jedan od najvećih projekata Udruge HO Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS.

Kao krovni međunarodni instrument, kojim se definiraju prava osoba s invaliditetom i njihova zaštita, donesena je Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, koja je po svojoj pravnoj snazi iznad nacionalnih zakona. Bosna i Hercegovina je 12. 03. 2010. godine ratificirala Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativni protokol (*Službeni glasnik BiH – Međunarodni ugovori*, broj 11/09). Konvencija kao međunarodni instrument umjesto medicinskog modela invaliditeta uvodi socijalni model, čije je ključno polazište da problemi osoba s invaliditetom proizlaze iz ograničenja koja im nameće društvo. Nadalje, kako bi se osigurali provedba i praćenje Konvencije na razini zemlje, države će potpisnice, sukladno svome sustavu organizacije, odrediti jedno ili više središta unutar vlade za pitanja koja se tiču provedbe Konvencije i razmotriti mogućnosti uspostavljanja ili određivanja mehanizma koordinacije unutar vlade, koji će olakšati provedbu mjera u različitim sektorima i na različitim razinama. Sukladno svome pravnom i upravnom sustavu, članice Konvencije će na državnoj razini održavati, jačati ili uspostavljati okvir, uključujući jedan ili više neovisnih mehanizama kada je to primjereno, za unaprjeđenje i zaštitu Konvencije i nadzor nad njezinom provedbom. U dosadašnjoj praksi države članice uglavnom su kao nacionalni mehanizam za monitoring implementacije Konvencije određivale instituciju za zaštitu i promociju ljudskih prava. Bosna i Hercegovina još uvijek nije implementirala obvezu određivanja mehanizma za praćenje implementacije Konvencije, kako je to definirano čl. 33.

Implementacija obveza iz međunarodnih standarda ljudskih prava osoba s invaliditetom uključuje i implementaciju Agende za održivi razvitak 2030. i Ciljeva održivog razvitka, osobito u svezi s članovima Konvencije koji govore o pravima osoba s invaliditetom, i to: čl. 5. (Jednakost i nediskriminacija); čl. 9. (Pristupačnost); čl. 24. (Obrazovanje); čl. 27. (Rad i zapošljavanje); čl.

28. (Adekvatan životni standard i socijalna skrb); čl. 31. (Statistika i prikupljanje podataka); i čl. 32. (Međunarodna suradnja).

U svezi s primjenom Konvencije o pravima osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini, Komitet za prava osoba s invaliditetom izrazio je zabrinutost zbog činjenice da nacionalno zakonodavstvo poglavito zadržava koncept invaliditeta i sustava za certifikaciju invalidnosti, koji se fokusira na oštećenju i zasnovan je na medicinskom pristupu invalidnosti; u zakonima je prisutna prevalencija pogrdne terminologije u svezi s osobama sa invaliditetom; konstatira se nedostatak aktivnoga uključivanja udruga osoba s invaliditetom u donošenje odluka i procesa koji utječu na njihov život; nedostaje ili je nedovoljna potpora, uključujući financijsku potporu, organizacijama osoba s invaliditetom, te ne postoje državni akcijski planovi za promociju i zaštitu osoba s invaliditetom. Izražena je i zabrinutost zbog nedovoljne usklađenosti domaćih zakona sa Konvencijom i neujednačenosti implementacije Konvencije unutar same države (CRPD/C/BIH/CO/1).

Navedena zaključna razmatranja Komiteta rezultirala su preporukama kojima se traži da se definicije invaliditeta u domaćim zakonima i sustavima za certifikaciju i procjenu invaliditeta zasnivaju na pristupu invalidnosti zasnovanom na ljudskim pravima; na uklanjanju pogrdne terminologije iz zakona i statuta; na osiguranju da su reprezentativne organizacije osoba s invaliditetom potpuno povezane i smisljeno, transparentno i redovito konzultirane u izradi, implementaciji i evaluaciji zakona, politika i akcijskih planova koji imaju utjecaja na osobe s invaliditetom, te da imaju osigurana dostatna i kontinuirana financijska sredstva za te svrhe; na razvijanju akcijskih planova za implementaciju Konvencije s jasnim mjerilima, vremenskim rokovima i odgovarajućim financiranjem; na jačem usklađivanju zakonodavstva sa Konvencijom i osiguranju da se primjena Konvencije proširi na cijeli teritorij države članice (CRPD/C/BIH/CO/1).

U praćenju ostvarivanja prava osoba sa intelektualnim i mentalnim teškoćama nužno je ukazati na ustavne nadležnosti u institucionalnom pos-

tupanju. S obzirom na to da je Izvješće usmjereno na stanje u ustanovama za zbrinjavanje ove kategorije stanovništva, primarni fokus je na ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Kompleksno uređenje Bosne i Hercegovine, uspostavljeno sukladno Aneksu IV Dejtonskog sporazuma, ima značajan utjecaj na ostvarenje Ustavom Bosne i Hercegovine utvrđenih prava. Prema odredbi čl. III/3 Ustava Bosne i Hercegovine, socijalna politika i socijalna skrb u isključivoj su nadležnosti dva entiteta i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, s tim da je u Federaciji BiH oblast socijalne skrbi zajednička nadležnost Federacije BiH i županijâ. Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine ima ograničenu nadležnost, i to za obavljanje poslova i zadataka, koji su u nadležnosti Bosne i Hercegovine i koji se odnose na: utvrđivanje temeljnih načela koordinacije aktivnosti, usklađivanje planova entitetskih tijela vlasti i definiranje strategije na međunarodnom planu u oblastima zdravstva i socijalne skrbi; mirovine; znanost i obrazovanje; rad i zapošljavanje; kulturu i sport.

Pri izradi ovog izvješća analizirane su poduzete zakonodavne mjere, koje trebaju pridonijeti unaprijeđenju položaja osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama. Ove mjere uključuju:

1. Izmjene i dopune Zakona o zabrani diskriminacije (*Službeni glasnik BiH* br. 59/09 i 66/16), kojima se uspostavlja okvir za ostvarivanje jednakih prava i mogućnosti svih osoba u Bosni i Hercegovini i uređuje sustav zaštite od diskriminacije na način da je i invalidnost uvrštena kao osnova za diskriminaciju. Ombudsman BiH je središnja institucija za zaštitu od diskriminacije, nadležna za postupanje po žalbama i za poduzimanje aktivnosti na promociji ljudskih prava.

2. Donošenje Odluke Vlade FBiH o izradi *Strategije za unaprijeđenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine 2022-2027. godine*.

3. Usvajanje *Strategije unaprijeđenja društvenog položaja osoba s invaliditetom u Republici Srpskoj 2017-2026. godine*.

4. Vlada RS usvojila je *Strategiju razvoja mentalnog zdravlja u Republici Srpskoj za period 2020-2030. godina*. Ovom se strategijom žele unaprijediti postojeći i razviti novi načini zaštite mentalnog zdravlja ne samo pojedinaca već i društva u cjelini.

5. Vlada RS usvojila je *Strategiju socijalne zaštite Republike Srpske (2023-2029)*, koje je jedan od ciljeva unaprjeđenje inspekciskoga nadzora u oblasti socijalne zaštite, kontinuirano osiguravanje adekvatnih smještajnih kapaciteta korisnika/ca u ustanovama socijalne skrbi, redefinicija minimalnih uvjeta za početak rada ustanova socijalne skrbi i obavljanje djelatnosti socijalne skrbi, te uspostavljanje sustava licenciranja ustanova socijalne skrbi radi povećanja kvalitete usluga i sl.

6. Utvrđen *Nacrt zakona o zaštiti mentalnoga zdravlja Federacije BiH*, koji je trenutačno u parlamentarnoj proceduri. Ovim se zakonom na jednom mjestu uređuje zaštita mentalnoga zdravlja na sve tri razine organizacije zdravstvene zaštite (primarna, sekundarna i tercijarna), te se po prvi put decidirano utvrđuju načela na kojima se ovaj sustav treba zasnivati i utvrđuje niz prava osoba s mentalnim teškoćama, što do sada nije bio slučaj.

7. U RS je usvojen *Zakon o zaštiti mentalnog zdravlja (Službeni glasnik Republike Srpske broj 67/20)*, koji uređuje promoviranje mentalnoga zdravlja, prevenciju i rano otkrivanje smetnji u mentalnom zdravlju, prava i obveze u njegovoj zaštiti i medicinsku intervenciju kod osoba s teškoćama mentalnog zdravlja. Ovim zakonom uređuje se i povjerljivost podataka iz medicinske dokumentacije i evidencije osoba s teškoćama u mentalnom zdravlju, socijalna inkluzija i život u zajednici, zabrana u zaštiti mentalnoga zdravlja, te nadzor i druga pitanja od značaja za zaštitu mentalnoga zdravlja.

8. U FBiH je usvojen *Zakon o ustanovama socijalne skrbi (Službene novine Federacije BiH broj 64/22)*.

9. Utvrđen je *Nacrt zakona o jedinstvenim nače-*

lima i okviru materijalne potpore osoba s invaliditetom u FBiH, kojim se utvrđuju definicije osoba s invaliditetom i samog invaliditeta, jedinstvena načela i institucionalni model za ocjenu stupnja invaliditeta, okvir i jedinstveni pristup u svezi s materijalnom potporom osobama s invaliditetom.

10. Upravni odbor Instituta za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja u FBiH usvojio je *Pravilnik o jedinstvenim kriterijima i pravilima postupka medicinskog vještačenja zdravstvenog stanja (Službene novine FBiH broj 63/21)*, kojim se uređuju jedinstveni kriteriji i pravila postupka medicinskog vještačenja zdravstvenog stanja. Pravilnik sadrži jedinstvenu Listu invaliditeta, čime je implementirana i Preporuka Ombudsmena BiH da se procjena invaliditeta vrati u pravne okvire i prestane s primjenom Uputstva po diskrecijskoj ocjeni Liječničkog povjerenstva.

11. U FBiH je usvojen *Zakon o roditeljima negovateljima u Federaciji BiH (Službene novine Federacije BiH broj 75/21)*, koji ima implikacije i na djecu s invaliditetom.

12. U proceduri je imenovanje *Vijeća za osobe s invaliditetom*, koje donosi Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, kako je to traženo preporukom Ombudsmena u Specijalnom izvješću o efikasnosti zakonskih rješenja u oblasti profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini.

13. U FBiH usvojen je *Zakon o materijalnoj potpori obiteljima s djecom (Službene novine Federacije BiH broj 52/22)*, kojim je napravljen značajan iskorak u poboljšanju položaja obitelji s djecom. Temeljni cilj Zakona je da se djeci u FBiH osiguraju približno jednaki materijalni uvjeti za zdrav i pravilan psihofizički razvoj u obitelji, te da se pod jednakim uvjetima osigura pristup pravima iz oblasti zaštite obitelji s djecom.

14. U tijeku su *izmjene i dopune Obiteljskoga zakona Federacije BiH*, kao i *Zakona o izvanparničnom postupku Federacije BiH*, kojima se provode aktivnosti na implementaciji presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Ha-

džimejlić i dr. protiv Bosne i Hercegovine, kojom je utvrđeno kako su prekršena prava osoba kojima je oduzeta poslovna sposobnost i koje su smještene u ustanove socijalne skrbi.

15. Federalno ministarstvo rada i socijalne politike je u veljači 2020. godine donijelo *Uputstvo* s ciljem uređenja postupka i načina pravdanja namjenskih sredstava korisnika/ca kojim su dodijeljena novčana sredstva na temelju naknada za priređivanje igara na sreću. Na ovaj način veća je kontrola potrošnje sredstava namijenjenih projektnim aktivnostima udruga.

16. Usvojen je *Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o Ombudsmanu za ljudska prava Bosne i Hercegovine*, čime je kreiran pravni okvir za uspostavu neovisnoga preventivnoga mehanizma.

17. Imajući u vidu brojne izazove i probleme s kojima se osobe s invaliditetom suočavaju kada je riječ o pristupačnosti, Ombudsmani su tijekom 2022. godine sačinili dokument pod nazivom *Smjernice za unaprjeđenje svakodnevne komunikacije s osobama s invaliditetom*. Prilagođavanje komunikacije jedan je od ključnih načina ostvarivanja ljudskoga prava na slobodu izražavanja.

Donošenjem **Zakona o ustanovama socijalne skrbi FBiH** uređeni su djelatnost i prava korisnika/ca usluga ustanova socijalne skrbi u FBiH, temeljni i posebni standardi glede obavljanja njihove propisane djelatnosti i zaštite prava smještenih korisnika/ca, tijela upravljanja, nadzora i rukovođenja, financiranje, nadzor nad radom, te druga pitanja od značaja za rad i funkcioniranje ustanova socijalne zaštite FBiH. Ombudsmani BiH konstatiraju kako je nakon donošenja Zakona, a djelovanjem Federalnog ministarstva rada i socijalne politike, u oblasti socijalne skrbi postignut vidan napredak, čime je i značajan broj preporuka Ombudsmana BiH iz 2018. godine implementiran. Pravni okvir dalje je unaprijeđen donošenjem Pravilnika o minimalnim standardima za pružanje usluga socijalnog zbrinjavanja i socijalne potpore u ustanovama socijalne skrbi u FBiH. Ovim su pravilnikom uređeni standardi koji tretiraju potporu i vrste potpore korisnicima/cama u ustanovama, opće minimal-

ne standarde prostora i opreme, te standarde stručnih i drugih poslova. Imajući u vidu da je Pravilnik donesen u prosincu 2023. godine, Ombudsmani BiH pratit će njegovu implementaciju. Napori na stvaranju zakonodavnoga okvira ukazuju na jedan sustavan, koordiniran i sveobuhvatan pristup, ali istodobno je evidentan izostanak djelovanja drugih organa čije postupanje je utvrđeno Zakonom. Nepostupanjem Federalnoga ministarstva pravde, Federalnoga ministarstva zdravstva i županijskih ministarstava obrazovanja, da u propisanim zakonskim rokovima donesu Zakonom propisane podzakonske akte, umanjuje se učinak donošenja Zakona te se osobama sa intelektualnim teškoćama smještenim u ustanove socijalne skrbi otežava pristup pravu na zdravstvenu zaštitu, obrazovanje i dr. Postupak imenovanja članova Nadzornoga odbora sukladno donesenom zakonu još uvijek nije finaliziran. Ovo potvrđuje i Zaključak Vlade Federacije BiH V. broj: 854/2023 godine od 14.06.2023. godine, kojim je usvojena Informacija Federalnoga ministarstva rada i socijalne politike o nastavku rada upravnih i nadzornih odbora federalnih ustanova socijalne skrbi nakon isteka mandata, do njihova razrješenja ili imenovanja novih organa upravljanja, odnosno nadzora.

Zakonom o socijalnoj zaštiti Republike Srpske propisan je postupak smještaja lica u ustanovu socijalne skrbi. Izmjene, koje su izvršene 2019. godine, odnosile su se na smještaj u ustanovu koja se nalazi izvan teritorija RS. Naime, Centar može smjestiti osobu u ustanovu koja se nalazi izvan teritorija RS ako na njezinu teritoriju ne postoji ustanova koja pruža potrebnu uslugu, ako su u ustanovama u RS popunjeni smještajni kapaciteti, ili ako je to u najboljem interesu osobe koja se smješta. U tom slučaju Centar prije smještanja osobe pribavlja suglasnost Ministarstva zdravlja i socijalne skrbi. U ostalom dijelu Zakona nije bilo promjena.

Zakonom o socijalnoj skrbi Brčko distrikta BiH uređuju se načela zaštite starih, iznemoglih i drugih osoba u stanju socijalne potrebe, najmanji opseg prava na određene oblike socijalne skrbi i uvjeti za njihovo ostvarivanje, osnove organizacije u oblasti socijalne skrbi i financiranje te dje-

latnosti, kao i druga pitanja od značaja za ostvarivanje socijalne zaštite građana BDBiH. Korisnici socijalne zaštite u smislu ovoga zakona su osobe koje se nalaze u stanju socijalne potrebe. U odgovoru Vlade BDBiH na upućene preporuke Ombudsmana navodi se kako razlozi zbog kojih neke preporuke još nisu provedene ni realizirane mogu biti zbog politike – jer nisu njezin imperativ niti fokus – pa je potrebno zagovaranje, a vremenski je okvir nemoguće odrediti jer organ starateljstva nije jedini čimbenik u procesu, ali jeste važna karika sa širokim dijapazonom ovlaštenja. Za to su potrebni: edukacija službenih osoba zaduženih za predmete starateljstva za rad sa osobama s teškoćama mentalnoga zdravlja i njihovim obiteljima; sistematizacija radnih mjesta u nadležnosti postupanja organa starateljstva; izmjene i dopune Zakona o javnoj upravi.

U Bosni i Hercegovini još ne postoji jedinstvena definicija **invaliditeta**. Trenutačno, različiti entitetski i županijski zakonski propisi definiraju pojam osobe s invaliditetom u ovisnosti o tomu koju oblast uređuju (zakoni iz oblasti socijalne skrbi, zdravstvene zaštite i sl.). Na razini Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko distrikta BiH ne postoji baza podataka osoba s invaliditetom, sa određenim parametrima na temelju kojih bi se utvrdio točan broj osoba s invaliditetom i njihova struktura, a jedna od obveza istaknuta Izvješćem Europskog povjerenstva je poboljšanje u prikupljanju podataka, uključujući podatke razvrstane po spolu.

Zakoni o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom u oba entiteta još nisu izmijenjeni u smislu preporuka Ombudsmana iz *Specijalnoga izvješća o iskustvima o primjeni zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom*. Zakon još nije usvojen u BDBiH. Kada je riječ o korisnicima/ama, može se zaključiti kako su u ustanove većinom smještene osobe kojima je potpuno oduzeta poslovna sposobnost (više od polovice smještenih korisnika/ca), te da su im staratelji u najvećem broju slučajeva stručni djelatnici centara za socijalni rad (CSR). Poslovna sposobnost je u većini slučajeva oduzeta na zahtjev rodbine. Postupak smještaja u ustanovu socijalne skrbi

uglavnom se pokreće kada srodnici ne žele ili ne mogu više skrbiti o osobi kojoj je oduzeta poslovna sposobnost. Postupak može biti pokrenut na zahtjev osobe koja se smješta, ili srodnika, ili po službenoj dužnosti. Presudnu ulogu u ovom postupku ima izlazak stručnog tima na teren u smislu prikupljanja socio-anamnestičkih podataka, razgovora sa osobom koja je u postupku smještaja, kao i sa srodnicima, te ispitivanja mogućnosti eventualnoga ostanka u lokalnoj zajednici. Značajan čimbenik je suglasnost za smještaj koju osoba u postupku smještaja daje ili odbija dati na zapisnik o saslušanju stranke. Nakon toga se pristupa traženju suglasnosti ustanove socijalne skrbi, pravnim rješenjima i uređivanju troškova smještaja i obveze izdržavanja. Uvijek se ispituje mogućnost obveznika izdržavanja da sudjeluju u troškovima smještaja. Ukoliko navedena sredstva nisu dostatna, traži se suglasnost resornoga ministarstva rada i socijalne politike da će snositi razliku, odnosno troškove smještaja. Nakon što se pribavi suglasnost ministarstva, pristupa se traženju ustanove koja ima najbolje uvjete za prihvata korisnika/ce.

Iz odgovora centara za socijalni rad može se zaključiti da se kao predlagatelji u postupku oduzimanja poslovne sposobnosti uglavnom javljaju srodnici kojima je u interesu da se osobi oduzme poslovna sposobnost radi ostvarivanja prava iz oblasti socijalne skrbi i stjecanja nasljednog prava ili prava na obiteljsku mirovinu. U svakom slučaju, prije postavljanja stalnoga staratelja neophodno je utvrditi podobnost određenih osoba za obavljanje te uloge. Treba osobito voditi računa o imovini štíćenika koja se, ukoliko je ima, popisuje, a ukoliko se radi o nepokretnoj imovini, kod nadležne uprave za geodetske i imovinskopravne poslove stavlja se zabilježba starateljstva.

Centri za socijalni rad ističu kako stručne osobe kao imenovani staratelji vrlo često svoje redovite poslove ili zakazane sastanke moraju odložiti radi vršenja starateljske dužnosti i da pomjeraju svoje privatne i obiteljske obveze kako bi obavili ono što je štíćeniku/ci potrebno.

Po zahtjevu organa starateljstva nije pokrenut niti jedan izvanparnični postupak pred nadlež-

nim sudom, te s tim u svezi nije doneseno nijedno rješenje o prinudnome smještaju štice/ce u ustanove socijalne skrbi. U periodu od 2018. do 2022. godine iz ustanova socijalne skrbi nije izmještena nijedna osoba kojoj je staratelj bio stručni djelatnik uposlenik centra.

Organ starateljstva BDBiH navodi da opterećenje "papirologijom" i rješavanje predmeta u prvome stupnju ostavljaju malo prostora za posvećenost stručnome radu, za koji treba ispunjavanje odgovornosti i dužnosti organa starateljstva. U više se navrata organ starateljstva našao kao predlagatelj amandmana *Zakona o javnoj upravi Brčko distrikta BiH* u smislu shvaćanja politika BDBiH kolika je potreba za osnivanjem ustanove socijalne skrbi – centra za socijalni rad. Međutim, donositelji krajnjih odluka zanemarili su tu potrebu. Organ starateljstva smatra kako je potrebno izvršiti promjene organizacijskog plana – sistematizacije radnih mjesta, uposlenicima dodijeliti jasne zadatke kao što je to praksa u svim ostalim centrima u BiH, npr. referat za smještaj; referat za starateljstva nad maloljetnim/punoljetnim osobama; razvodi, provjere i

održavanje osobnih odnosa; nasilje u obitelji; obiteljska zaštita (sveobuhvatan rad s obiteljima kojima je potrebna potpora, savjetovanje, nadzor, praćenje). Potrebni su programi edukacije službenih osoba koje rade na predmetima starateljstva i uopće osoba koje rade s osobama sa mentalnim poremećajima i njihovim obiteljima.

Veoma važan segment odnosi se na klasifikaciju, kvalifikaciju i kapacitete osoblja u ustanovama socijalne skrbi. Primjetno je da su sistematizacije znatno unaprijeđene, pa je samim time povećan i broj uposlenika. Rukovoditelji ustanova socijalne skrbi čine dodatne napore na promjeni obrazovne i kvalifikacijske strukture, ali i dalje postoji problem neodgovarajuće stručnosti. To je proces transformacije, koji zahtijeva dulji vremenski period. Kada se govori o osoblju, bitno je naznačiti da i dalje nije dovoljno samo zaposliti kvalificiranu osobu, nego treba uspostaviti sustav edukacije i supervizije zato jer rad s korisnicima usluga socijalne skrbi zahtijeva konstantno usavršavanje. U donjim je tabelama dan prikaz informacija o broju uposlenika/ca i korisnika/ca smještenih po ustanovama.

Naziv Ustanove: FBiH	Ukupan broj uposlenika/ca	Broj korisnika/ca
Ustanova Bakovići	168	338
Ustanova Pazarić	160	336
Ustanova Drin	249	490
Dom Nahorevo	89	183
Zavod Mjedenica	109	Radionice 32; Pr. Boravak 27; Vrtić 24; Škola 123
Dom Stolac	64	155
Centar Duje	268	459

Tabelarni prikaz broja korisnika/ca i uposlenika/ca u ustanovama na teritoriju Federacije BiH

Naziv Ustanove/bolnice: RS	Ukupan broj uposlenika/ca	Broj korisnika-ca/pacijenata-ica
Bolnica Sokolac	122	131
Bolnica Modriča	185	285
Dom Prijedor	74	177
Dom Višegrad	90	190

Tabelarni prikaz broja korisnika/ca i uposlenih u ustanovama na teritoriju Republike Srpske

Pitanje zdravstvene i socijalne skrbi različito je uređeno u Federaciji BiH i u Republici Srpskoj, što se reflektira i na status ustanova u kojima se vrši zbrinjavanje osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama, koje iziskuju dugotrajnije zbrinjavanje, a što je često vezano i za ekonomsko-socijalno stanje obitelji iz kojih dolaze. U Federaciji BiH zbrinjavanje se vrši isključivo u ustanovama socijalne skrbi, dok se u Republici Srpskoj ova kategorija zbrinjavanja u ustanovama zdravstvene zaštite (specijalne bolnice) i u ustanovama socijalne skrbi. Pitanje nadležnosti resornih ministarstava ima niz implikacija, uključujući i pitanje potpore resornoga ministarstva ustanovama, ali i nadzora nad njihovim radom. Ministarstvo zdravlja i socijalne politike Republike Srpske objedinjuje i zdravstvenu i socijalnu skrb, za razliku od Federalnog ministarstva rada i socijalne politike, koje uz socijalnu skrb vezuje i rad kao ekonomsku kategoriju. Ova je struktura u FBiH različito uređena i na razini županija na način da u nekim županijama prati federalnu strukturu, a u nekima je nadležnost za socijalnu i zdravstvenu skrb u jednome ministarstvu, a za rad u drugome. Navedeno ukazuje na potrebu preispitivanja takvoga sustava djelovanja u FBiH s ciljem integracije zdravstvene i socijalne skrbi, zato jer međunarodni standardi ova dva segmenta svrstavaju u kategoriju socijalnih prava, za razliku od radnoga prava, koje se smatra ekonomskom kategorijom. Socijalna i ekonomska prava zasnovana su djelomice i na različitim načelima, ali i na samom načinu financiranja. Uloga je resornih ministarstava ključna za efikasno funkcioniranje ustanova u kojima se smještaju osobe sa intelektualnim i mentalnim teškoćama. Tako je u Republici Srpskoj način rada i funkcioniranja zdravstvenih ustanova u nadležnosti Ministarstva zdravlja i socijalne skrbi. Ombudsmani konstatiraju da je ovo ministarstvo posvećeno i agilno u svom radu, osobito kada su u pitanju ustanove socijalne skrbi. Primijećena je bolja komunikacija nadležnoga ministarstva sa domovima u Višegradu i Prijedoru. Uposlenici se često pozivaju na stavove Ministarstva, koji se odnose na što veću angažovanost i socijalizaciju korisnika/ca. S druge strane, primjetan je nedostatak agilnosti Ministarstva u odnosu na smještaj osoba koje borave u Specijalnoj

bolnici Modriča, gdje su uvjeti boravka i života na granici podnošljivosti. U ovoj je bolnici neophodno poduzeti mjere kako bi uvjeti bili prihvatljivi za zdravstveno stanje pacijenata/ica i medicinski tretman zbog kojega su tu smješteni. Trenutačno uvjeti u kojima pacijenti/ce borave dovode u pitanje učinkovitost bilo kakvoga medicinskog tretmana.

Općenito, pozitivni pomak odnosi se na smanjenje dugovanja ustanova, ali su i dalje neophodni znatno ulaganje i osiguravanje adekvatnoga sustava financiranja. Konkretno, donošenjem Zakona o ustanovama socijalne skrbi u Federaciji BiH, način financiranja ustanova je izmijenjen. Ustanove su se ranije financirale gotovo isključivo sredstvima koja su bila uplaćena za pružene usluge i uz pomoć donatora, dok je novim zakonom predviđeno da se ustanove dijelom financiraju i iz proračuna FBiH, sukladno federalnim propisima o pripadnosti javnih prihoda. Ombudsmani smatraju kako je potrebno razmotriti mogućnosti stabilnoga financiranja ustanova putem trezorskoga sustava poslovanja, jer trenutačno ustanove više od 90% prihoda ostvaruju od pruženih usluga, što je iznimno rizično poslovanje u slučajevima kašnjenja ili neplaćanja usluga socijalnoga zbrinjavanja. Navedeno se može vezati i za županijske institucije socijalne skrbi, koje se financiraju iz proračuna županijâ i od naknada za smještaj, donacija i drugih izvora.

Pitanje financiranja ustanova treba povezati i s radom stručnoga osoblja u ustanovama. Poznato je što obuhvaća radno-okupacijska terapija i koliko resursa je potrebno za njezinu realizaciju, tako da su, pored ljudskoga faktora, značajna i dodatna materijalna sredstva. Primjetan je nedostatak zdravstvenoga kadra uslijed trenda odlaska na rad u inozemstvo ili odlaska radnika u druge zdravstvene ustanove. Kao jedan od temeljnih razloga navode se slaba primanja, odnosno niske plaće u socijalnoj skrbi općenito.

Značaj uloge centara za zaštitu mentalnog zdravlja (CMZ) još nije u društvu prepoznat, što je djelomice uzrokovano i odnosom prema medicinskih ustanovama u kojima su osobe s intelektualnim i mentalnim teškoćama hospitalizirane.

Tako odgovori CMZ u Republici Srpskoj ukazuju na to da nadležne osobe iz bolnica (koordinatori otpusta) ne ostvaruju konkretnu suradnju s koordinatorima skrbi u CMZ, čime se uskraćuju informacije i pristup uslugama ovih centara. Većina dostavljenih odgovora CMZ naglašava da nisu formirani mobilni timovi za potporu i pomoć pri uzimanju dnevne terapije korisnicima i korisnicama koji su prije bili hospitalizirani ili smješteni u ustanove socijalnoga karaktera. Kao razlog za to navodi se nedostatak medicinskoga osoblja. Kako bi se unaprijedilo stanje, CMZ predlažu sljedeće:

- Kontinuiran rad na kvalitetnome uspostavljanju i/ili poboljšanju suradnje sa ostalim ustanovama i organizacijama koje su povezane sa zaštitom mentalnoga zdravlja na teritoriju općine/grada.
- Povećanje broja timova u CMZ (redoviti rad u CMZ, mobilni tim), prije svega kroz motivaciju doktora medicine za specijalizaciju u psihijatriji i dječjoj i adolescentskoj psihijatriji sukladno procjeni ustanove i CMZ (voditelji timova). Specijalističke studije trebalo bi financijski podržati nadležno ministarstvo i/ili utemeljitelj ustanove (grad) kao dodatna motivacija za izbor specijalizacije.
- Uspostava uniformnoga načina rada u planiranju otpusta iz bolnice, osobito kod procijenjenih složenih otpusta, tijekom boravka u bolnici, uz aktivno sudjelovanje osobe s teškoćama u mentalnom zdravlju i članova njezine obitelji/zakonskog zastupnika/osobe od povjerenja, u osmišljavanju individualnoga plana oporavka.
- Kontinuitet destigmatizacijskih aktivnosti (medijski istupi profesionalaca iz oblasti zaštite mentalnoga zdravlja, ali i osoba s iskustvom psihijatrijskoga oboljenja, tj. korisnici govornici).
- Promotivno-preventivne aktivnosti u zajednici.
- Osmišljavanje i unaprjeđenje postojećih standarda i normativa koji uređuju unutar-nju organizaciju centra (broj i struktura uposlenika/ca) u svrhu usklađivanja sa stvarnim potrebama.
- Edukacija uposlenika/ca.

Sumirajući odgovore CMZ u Federaciji BiH, zaključujemo kako se osoblje svakodnevno susreće sa osobama koje su po završetku liječenja bile smještene u ustanove socijalne ili zdravstvene skrbi. Usluge mobilnih timova koji obavljaju posjete pacijentima/cama kojima je potrebna potpora ili pomoć u davanju dnevne terapije ne postoje pri svakom CMZ, ali su formirane procedure o kućnim i drugim posjetima. U praksi se formiraju mobilni timovi po potrebi ili u žurnim slučajevima. Takvi posjeti obavljaju se u suradnji s centrom za socijalni rad (CSR) ili sa službom obiteljske medicine, a sve kako bi se pacijentima/cama osigurali adekvatna skrb vođenjem redovite evidencije i nadzor nad redovitim primanjem terapije. Postoji razlika između CMZ u donošenju i provedbi posebnih procedura za rad s pacijentima koji su bili hospitalizirani ili smješteni u ustanove socijalnoga karaktera. Naime, dok neki CMZ postupaju po postojećoj proceduri kao što je procedura za prinudnu hospitalizaciju i postupanje s pacijentima u žurnim slučajevima koji zahtijevaju žurni smještaj na odjel psihijatrije, drugi nemaju posebnu proceduru o navedenome, osim što neki primjenjuju individualne tretmane prema pacijentima/cama sa psihijetrom i psihologom. CMZ u svome radu posebnu pozornost posvećuju preveniranju institucionalizacije i hospitalizacije pacijenata, kao i prihvatanju osoba koje su s hospitalnog tretmana vraćene u lokalne zajednice iz ustanova socijalnoga tipa. Ističu također nužnost stručne edukacije i redovite razmjene informacija sa odjelom psihijatrije. CMZ u Federaciji BiH istakli su sljedeće prijedloge za unaprjeđenje stanja:

- Kompletiranje sastav timova CMZ.
- Osiguranje adekvatne opreme, prostora i sredstava za rad, kao npr. vozila za mobilne timove.
- Vršenje redovitu supervizije.
- Financijska potpora korisnicima/ama kako bi oni pokrili putne troškove dolaska u CMZ.
- Naglasak na potrebi zaštite mentalnoga zdravlja uposlenika/ca u CMZ.
- Povećanje plaća uposlenika/ca u CMZ.
- Proširenje sustava rane prevencije (vrtići, škole) i promocija mentalnoga zdravlja u svim društvenim aspektima.

- Edukacija iz posebnih oblasti kao što su alkoholizam i psihoaktivne supstance i prevencija njihove zlouporabe.

Važno je prepoznati da smještaj u ustanove nije jedino rješenje za osobe s intelektualnim i mentalnim teškoćama. Potrebno je razvijati i podržavati alternative poput potpore u zajednici, inkluzivnoga obrazovanja i samostalnoga stanovanja kako bi se osiguralo da svaka osoba ima pravo na izbor i prigodu za punu participaciju u društvu. U posljednje se vrijeme sve više u Bosni i Hercegovini zagovara deinstitutionalizacija, što je i obveza sukladno međunarodnim standardima. U cilju postizanja deinstitutionalizacije potrebno je stvoriti preduvjete kao što je mobilizacija obitelji i rodbine osoba smještenih u ustanove, ali i društva u cjelini. Kada se govori o mobilizaciji obitelji, potrebno je uzeti u obzir okolnosti, osobito socioekonomske, u kojima obitelj živi, ali i činjenicu da je zainteresiranost za ostvarivanje kontakata veoma niska.

Tijekom posjeta određenim ustanovama ukazano je na problem readmisije zato jer je kroz boravak u zdravstvenoj ustanovi prepoznato da bi osoba mogla nastaviti samostalan život u obitelji i u zajednici, ali u tom momentu nema suradnje s obitelji, a centri za socijalni rad i centri za mentalno zdravlje nisu za to dostatno kapacitirani.

Radi stvaranja okruženja koja će pružiti bolje uvjete života i potporu osobama s intelektualnim i mentalnim teškoćama u Bosni i Hercegovini, potrebno je uspostaviti kontinuiran dijalog, suradnju i angažman svih relevantnih institucija. Samo se zajedničkim naporima mogu ostvariti promjene, koje će osigurati pravo svake individue na kvalitetan život, dostojanstvo i jednakost.

Nakon izvršenih posjeta i analize dobivenih odgovora, Ombudsmani Bosne i Hercegovine ovim su izvješćem uputili preporuke svim nadležnim organima radi unaprjeđenja položaja osoba sa intelektualnim i mentalnim teškoćama, sadržane u Poglavlju IX – Preporuke.

I. UVOD

Ombudsmani za ljudska prava Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Ombudsmani BiH), u segmentu izvršenja svoga proaktivnoga mandata, praćenje ostvarivanja prava ugroženih kategorija, odnosno osoba s invaliditetom definirali su kao jednu od prioritarnih oblasti djelovanja. Posebna pozornost unutar ove kategorije posvećena je osobama s intelektualnim i mentalnim teškoćama koje su smještene u ustanove socijalne skrbi. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (CRCD) definira da su osobe s invaliditetom, uključujući osobe s dugotrajnim tjelesnim, mentalnim, intelektualnim ili osjetilnim teškoćama, koje u interakciji s različitim barijerama mogu ometati njihovo puno i djelotvorno sudjelovanje u društvu ravnopravno s ostalim članovima toga društva (čl. 1).

Međunarodni standardi ljudskih prava, osobito Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, naglašavaju potrebu unaprjeđenja i zaštite ljudskih prava svih osoba s invaliditetom, uključujući i one kojima je potrebna veća potpora. Kako bi se ova zadaća ostvarila, važno je osigurati praćenje ostvarivanja prava osoba s invaliditetom, koje treba biti zasnovano na načelima sveobuhvatnosti, kontinuiteta i inkluzivnosti, uz konzultacije osoba s invaliditetom i svih subjekata uključenih u njihovo zbrinjavanje, uključujući udruge koje djeluju na zaštiti i promociji njihovih prava. Posebnu pozornost treba posvetiti osobama s intelektualnim i mentalnim teškoćama smještenim u ustanove zato jer se značajnom broju ovih osoba često oduzima poslovna sposobnost, te tako one ne sudjeluju u donošenju odluka koje se tiču njihova statusa. Ovo je važno zato jer međunarodni standardi ljudskih prava ukazuju na važnost osobne autonomije i neovisnosti osoba s invaliditetom, uključujući i slobodu izbora.

1.1. Cilj i svrha

Cilj istraživanja je kvantitativno i kvalitativno sagledati stanje u oblasti institucionalnoga zbrinjavanja osoba sa intelektualnim i mentalnim teškoćama u Bosni i Hercegovini i usklađenost relevantnih zakona i dokumenata s međunarod-

nim standardima ljudskih prava, te na temelju dobivenih rezultata istraživanja sačiniti preporuke u svrhu unaprjeđenja stanja.

1.2. Metodologija

Kako su Ombudsmani BiH već ranije sačinili izvješća o stanju u ustanovama za zbrinjavanje osoba sa intelektualnim i mentalnim teškoćama (Ombudsmani BiH, 2009, 2018)¹ (u daljem tekstu: ustanove), to je metodologija u izradi ovoga izvješća zasnovana na komparaciji s nalazima iz prethodnih izvješća. U ovom izvješću korišteni su zakonski termini onako kako trenutačno glase, te termini koje su ustanove obuhvaćene Izvješćem koristile u svojim izjašnjenjima. Ombudsmani BiH su u *Specijalnom izvješću o stanju u ustanovama za zbrinjavanje mentalno invalidnih osoba u razvoju u BiH*, izrađenim 2009. godine, istakli problem nepostojanja jasne definicije osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama i njegovu negativnu refleksiju na uživanje prava za ovu kategoriju, na što su podsjetili i u *Specijalnom izvješću o stanju prava osoba sa intelektualnim i mentalnim teškoćama u Bosni i Hercegovini* iz 2018. godine. Prezentirane zakonske odredbe jasno ukazuju na to da nisu usuglašene s međunarodnim standardima.

U prvoj je fazi istraživanja fokus bio na prikupljanju i analizi relevantnih dokumenata kojim se uređuju prava osoba sa intelektualnim i mentalnim teškoćama, te na uspostavi i funkcioniranju ustanova. Relevantni dokumenti pokrivaju pravni okvir, koji uključuje međunarodne ugovore o ljudskim pravima koje je Bosna i Hercegovina ratificirala, preporuke tijela za monitoring koja

¹ Specijalno izvješće o stanju u ustanovama za zbrinjavanje mentalno invalidnih osoba u razvoju u Bosni i Hercegovini, rujan 2009. godine, dostupan na: https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obudsmen_doc_201302040_1071133bos.pdf
Specijalno izvješće o stanju prava osoba sa intelektualnim i mentalnim teškoćama u Bosni i Hercegovini, veljača 2018. godine, dostupan na:

https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obudsmen_doc2018051809032286bos.pdf

prate izvršavanje ovih ugovora, ustave (Ustav Bosne i Hercegovine, Ustav Federacije BiH, Ustav Republike Srpske i Statut Brčko distrikta BiH), relevantno zakonodavstvo, te politike i strategije koje se odnose na ovo pitanje. Ocjena zakonodavnoga okvira treba pružiti informaciju o tomu je li pravni okvir temelj za kvalitetno i efikasno zbrinjavanje osoba sa intelektualnim i mentalnim teškoćama i za osiguranje uživanja prava u opsegu i na način definiran međunarodnim standardima ljudskih prava. Pored pravnoga okvira, istraživanje je obuhvatilo i rezultate drugih istraživanja, prije svega istraživanja što ga je provela Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH.

- a. Desk pregled primarnih podataka i informacija, kao što su ustavi, zakoni, propisi, politike, strategije i istraživanja.
- b. Pregled sekundarne literature, uključujući kvalitativne i kvantitativne informacije, kao što su izvješća te mišljenja i preporuke međunarodnih i regionalnih mehanizama zaštite ljudskih prava, uključujući osobito preporuke tijela za praćenje sporazuma UN-a i U-niverzalnoga periodičnoga pregleda (UPP), kao i istraživanja koja su provele nevladine organizacije, akademska zajednica i drugi čimbenici.
- c. Upitnici dostavljeni institucionalnim mehanizmima radi dobivanja informacija o implementaciji preporuka što su ih Ombudsmeni BiH uputili u *Specijalnome izvješću iz 2018. godine*, zatim informacija o problematici smještaja osoba u ustanove, o obavljanju poslova staratelja osoba u ustanovama i izvan njih, o kapacitetima centara za socijalni rad, kao i informacije o učestalosti rada s o-

U istraživanju su korištene kvalitativne i kvantitativne metode, a praktični pristup istraživanju je zasnovan na prikupljanju informacija i njihovoj analizi, što uključuje: pregled relevantnoga zakonodavstva i drugih dokumenata; osmišljavanje upitnika namijenjenih centrima za socijalni rad i centrima za mentalno zdravlje; posjeti ustanovama socijalne skrbi i zdravstvenim ustanovama namijenjenim dugoročnijemu zbrinjavanje osoba s mentalnim teškoćama obuhvaćenim istraživanjem u svrhu sagledavanja stanja. To podrazumijeva obilazak svih objekata, svih prostorija, obavljanje intervjua s korisnicima/ama, pacijentima/cama i uposlenicima/ama, te poduzimanje drugih potrebnih radnji. Glavne metode rada bile su sljedeće:

- a. Posjet ustanovama i vođenje intervjua. sobama koje su bile smještene u ustanove socijalne ili zdravstvene skrbi, a po završetku liječenja se obraćaju centrima za zaštitu mentalnoga zdravlja;
- d. Posjet ustanovama i vođenje intervjua.

1.3. Struktura Izvješća

Na temelju provedenog istraživanja sačinjeno je ovo izvješće, koje se sastoji iz sljedećih poglavlja:

1. Uvod
2. Međunarodni standardi i preporuke ugovornih tijela UN i UPP
3. Stajališta međunarodnih tijela u svezi s primjenom međunarodnih standarda u Bosni i Hercegovini
4. Zakonodavni okvir
5. Situacijska analiza
 - Postupanje po Preporukama Ombudsmana BiH iz *Specijalnoga izvješća o stanju prava osoba sa intelektualnim i mentalnim teškoćama*
 - Aktivnosti u okviru zaštite i preventivnoga djelovanja
 - Postupanje po žalbama
6. Ustanove za zbrinjavanje osoba sa intelektualnim i mentalnim teškoćama
7. Istraživanje o ulozi drugih subjekata u zbrinjavanju osoba sa intelektualnim i mentalnim teškoćama
8. Zaključna zapažanja – Ustanove
9. Opći komentari i preporuke

Zbog sveobuhvatnosti analize ljudskih prava osoba sa intelektualnim i mentalnim teškoćama smještenih u ustanove, poglavlje koje se odnosi na pregled stanja u ustanovama socijalne skrbi i zdravstvenih ustanova obuhvaća: pravni status, način upravljanja i njihovo financiranje, smještajne kapacitete i njihovu popunjenost, prava osoba smještenih u ustanove (korisnici/ce), socijalnu skrb korisnika/ca (standard smještaja,

ishrane, higijene, radno-okupacijska terapija, odgojno-obrazovni rad, kontakti s obitelji, slobodno vrijeme, izleti i druge aktivnosti), zdravstvenu zaštitu (osiguranje lijekova, specijalistički pregledi, defektološki tretman, fizikalna terapija i multisenzorna terapija), obrazovanje, cijene smještaja i kadrovsku strukturu uposlenika/ca, transparentnost rada i trošenje novca.

1.4. Vremenski okvir

Zaključkom broj: Oi-K-SA-418-1.7/23 od 19.05.2023 godine, usvojenim na IV redovitoj sjednici, Ombudsmani BiH utvrdili su da će pristupiti izradi Izvješća. Postupak izrade prošao je nekoliko faza: pripremna faza za izbor metodologije istraživanja, izrađena lista izvora informacija i definiran jasan plan za provedbu istraživanja. U fazi prikupljanja informacija, a na temelju metodologije i plana procjene, prikupljeni su relevantno zakonodavstvo, izvješća, analize te

drugi kvantitativni i kvalitativni podaci, i izvršen njihov pregled. U okviru faze izrade Izvješća izvršena je analiza prikupljenih informacija, uključujući relevantno zakonodavstvo, kao i analiza nalaza provedenih upitnika, posjeti ustanovama, i obavljeni intervjui s korisnicima/ama i osobljem, uz komparaciju s nalazima iz prethodnih izvješća, te su na temelju dobivenih rezultata prethodnih aktivnosti sačinjene preporuke.

II. MEĐUNARODNI STANDARDI I PREPORUKE UGOVORNIH TIJELA UN I UPP

Pitanje prava osoba s invaliditetom uređeno je nizom međunarodnih i regionalnih dokumenata koji služe kao smjernice i okvir za zaštitu njihovih prava i promicanje inkluzivnosti. Tako su na razini Ujedinjenih nacija (UN) pristup i zaštita prava osoba s invaliditetom, pored Konvencije o pravima osoba s invaliditetom (**CRPD**) propisani: Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (**ICESCR**); Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima (**ICCPR**); Međunarodnom konvencijom o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (**CERD**); Konvencijom o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (**CEDAW**); Konvencijom protiv torture i drugih oblika okrutnog, nehumanog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (**CAT**); Konvencijom o pravima djeteta (**CRC**); i Međunarodnom konvencijom o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih obitelji (**CMW**). Međunarodni dokumenti kojim se štite ljudska prava polaze od temeljnoga načela da svaki čovjek ima urođena, jednaka, neotuđiva i opća prava koja proizlaze iz dostojanstva svih ljudskih bića. Bosna i Hercegovina ratificirala je sve navedene dokumente i oni imaju ustavnu snagu zato jer su sastavni dio Ustava BiH (Aneks I – Dodatni sporazumi o ljudskim pravima).

Prema navedenim dokumentima, države potpisnice obvezuju se osigurati puno ostvarivanje svih ljudskih prava i temeljnih sloboda za osobe s invaliditetom, bez diskriminacije na temelju invaliditeta. S tim ciljem države potpisnice, među ostalim, obvezuju se: usvojiti zakonodavne, upravne i druge mjere; poduzeti sve odgovarajuće mjere kako bi se uklonila diskriminacija na temelju invaliditeta od bilo koje osobe, organizacije ili privatnog preduzeća; provoditi ili promovirati istraživanja i razvoj kako bi se zadovoljile specifične potrebe osoba s invaliditetom; osobama s invaliditetom pružati dostupne informacije o pomagalima za kretanje, uređajima i tehnologijama potpore, uključujući nove tehnologije kao i druge oblike pomoći, službe potpore, opremu i prostore; te promovirati programe obuke stručnjaka i osoblja koje radi s osobama s invaliditetom u području priznatih prava. Glede

ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, svaka država potpisnica obvezuje se poduzeti mjere uz najveću moguću uporabu raspoloživih resursa i, gdje je potrebno, u okviru međunarodne suradnje, kako bi se postupno postiglo puno ostvarivanje tih prava, ne zanemarujući one obveze koje su neposredno primjenjive prema međunarodnome pravu.

Zagovornici prava u oblasti socijalne skrbi mogu se pozivati na ove dokumente i tražiti sudsku zaštitu ovih prava s obzirom na činjenicu da su ti dokumenti pravno obvezujući, i mogu tražiti sudsku zaštitu ovih prava. U slučaju da više međunarodnih dokumenata definira ili štiti ista prava, individua ima pravo na zaštitu sukladno svim postojećim (usvojenim) instrumentima i odredbama sporazuma, koje je štite na najbolji način, odnosno sukladno onom instrumentu koji osigurava najveći stupanj zaštite. Lista ekonomsko-socijalnih prava prema međunarodnim standardima je veoma duga, ali ćemo, radi sticanja spoznaje o dimenzijama obveze države potpisnice da osigura prava osoba s mentalnim teškoćama, navesti samo neka od socijalnih prava kojih su uživanje pri posjetu ustanovama razmatrali Ombudsmani BiH:

- Svaka osoba ima ekonomska, socijalna i kulturna prava, koja omogućuju dostojanstvo, slobodu i individualni razvoj (UNDHR 22; CEDAW 11:1 e; CERD 5e; CRC 27).
- Svaka osoba ima pravo na adekvatan standard života, uključujući hranu, odjeću, stan i zdravstvenu zaštitu (ICESCR 11; CEDAW 14h; CERD 5e, III, CRC 27:1).
- Roditelji imaju primarnu odgovornost osigurati da njihovo dijete ima adekvatan životni standard, a država ima dužnost u tomu pomoći zato jer je odgovorna za ostvarenje ovoga prava (CRC 27:2,3).
- Svaka osoba ima pravo na socijalnu sigurnost (UNDHR 22; ICESCR 9; CEDAW 11:1 e, 14C, 13a; CERD 5e, iv; CRC 26).
- Svaka osoba ima pravo na socijalne usluge i sigurnost u slučaju bolesti, starosti ili drugih

okolnosti, uključujući i dijete (UNDHR 25; CEDAW 11:2 c; CERD 5e, iv; CRC 18:2,3).

Kao krovni međunarodni instrument kojim se definiraju prava osoba s invaliditetom i njihova zaštita, donesena je Konvencija o pravima osoba s invaliditetom. Po svojoj pravnoj snazi, Konvencija je iznad državnih zakona. CRPD kao međunarodni instrument, umjesto medicinskoga modela invaliditeta uvodi socijalni model, kojega je ključno polazište da problemi osoba s invaliditetom proizlaze iz ograničenja što im ih nameće društvo.

Temeljna načela na kojima počiva Konvencija su načelo nediskriminacije, puno i učinkovito sudjelovanje i uključivanje u društvo, poštivanje razlika i prihvaćanje osoba s invaliditetom kao dijela ljudske različitosti i čovječnosti, jednakost mogućnosti, te pristupačnost (čl. 3.).

Priznavanje poslovne sposobnosti usko je povezano s uživanjem mnogih drugih ljudskih prava predviđenih Konvencijom, uključujući, ali ne ograničavajući se na pravo pristupa pravosuđu (čl. 13), pravo na slobodu od prinudnoga zatvaranja u institucije za duševne bolesti i slobodu od prinudnoga liječenja duševnih bolesti (čl. 14), pravo na zaštitu tjelesnog i mentalnog integriteta osobe (čl. 17), pravo na slobodu kretanja i nacionalnost (čl. 18), pravo izbora gdje i s kim će osoba živjeti (čl. 19), pravo na slobodu izražavanja (čl. 21), pravo na sklapanje braka i zasnivanje obitelji (čl. 23), pravo na pristanak na liječenje (čl. 25) i pravo glasa i pasivno biračko pravo (čl. 29). Bez priznavanja osobe pred zakonom, ostvarivanje i provedba tih prava, kao i mnogih drugih prava predviđenih Konvencijom, značajno su ugroženi.

Konvencija u svojim odredbama ukazuje na to da države potpisnice priznaju važnost mogućnosti pristupa fizičkom, socijalnom, ekonomskom i kulturnom okruženju, uključujući obrazovanje, s posebnim fokusom na inkluzivno obrazovanje (čl. 24), zdravstvenu zaštitu, rehabilitaciju i rehabilitaciju (čl. 25 i čl. 26), zapošljavanje (čl. 27), odgovarajući životni standard i socijalnu skrb (čl. 28), te garantira uživanje građanskih i političkih

prava i temeljnih sloboda. Temelj za uživanje tih prava za osobe s invaliditetom je osiguranje pristupačnosti tih prava, zbog čega CRPD kod definiranja pojedinačnih prava ovom faktorom posvećuje posebnu pozornost.

Kako bi se osigurali provedba i praćenje Konvencije na nacionalnoj razini, CRPD propisuje da će države potpisnice, sukladno svome sustavu organizacije, odrediti jedno ili više središta u vladi za pitanja koja se tiču provedbe Konvencije, i da će razmotriti mogućnost uspostavljanja ili određivanja mehanizma koordinacije u vladi, koji će olakšati provedbu s tim povezanih mjera u različitim sektorima i na različitim razinama. Također, države potpisnice, sukladno svome pravnome i upravnome sustavu, uspostaviti će, održavati i jačati okvir na nacionalnoj razini, uključujući jedan ili više neovisnih mehanizama kada je to primjereno, kako bi unaprijedile, zaštitile i nadzirale provedbu Konvencije. Kod imenovanja ili uspostavljanja toga mehanizma, države potpisnice uzet će u obzir načela koja se odnose na status i funkcioniranje nacionalnih institucija za zaštitu i unaprjeđenje ljudskih prava (čl. 33). U dosadašnjoj praksi države članice uglavnom su kao nacionalni mehanizam za monitoring implementacije Konvencije određivale državnu instituciju za zaštitu i promociju ljudskih prava. Bosna i Hercegovina, međutim, još nije implementirala obvezu iz čl. 33. CRPD, te nije odredila mehanizam za praćenje implementacije Konvencije.

2.1. Regionalni standardi (Vijeće Europe)

Revidiranom Europskom socijalnom poveljom (BiH ju je ratificirala 2008. godine) garantiraju se socijalna prava, kojima se unaprjeđuju standard života i socijalna skrb za sve stanovnike određene zemlje, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi. Poveljom je, također, unaprijeđen opseg i sadržaj prava koja su regulirana Europskom konvencijom o ljudskim pravima i temeljnim slobodama (UNDHR), s posebnim fokusom na njihovu ekonomsku i socijalnu dimenziju. Države potpisnice Povelje se u čl. 31. obvezuju svojim građanima osigurati pravo na: stanovanje, zdravlje, obrazovanje, zapošljavanje, pravnu

i socijalnu skrb, slobodu kretanja i nediskriminaciju. Pravo osoba s invaliditetom na neovisnost, socijalnu integraciju i sudjelovanje u životnoj zajednici posebice je istaknuto u čl. 15. Povelje. Na taj se način ukazuje na specifičan položaj osoba s invaliditetom. U kontekstu osoba s invaliditetom, treba istaći da Bosna i Hercegovina nije ratificirala čl. 15.

Strategijom Vijeća Europe za osobe s invaliditetom 2017-2023. godina utvrđeni su prioriteti Vijeća Europe u ovom području, dane su smjernice za postupanje, te se države članice i ostale sudionice potiču na poduzimanje aktivnosti i mjera za osiguranje provedbe utvrđenih prioriteta na državnoj i lokalnoj razini. Strategijom je utvrđena obveza Vijeća Europe i država članica da prava (građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna) učine realnim za sve osobe s invaliditetom, neovisno o njihovim teškoćama. Tijela Vijeća Europe, države članice i ostali relevantni čimbenici treba da nastoje promovirati jednakost i nediskriminaciju svih osoba s invaliditetom, osobito inkluzivnim obrazovnim sustavom i razvitkom inicijativa osposobljavanja, komunikacije i zapošljavanja. Dakle, temeljni strateški cilj ovoga dokumenta je osigurati jednako-pravan položaj i puno sudjelovanje osoba s invaliditetom u svim sferama društvenoga života kroz unaprjeđenje pravnoga, institucionalnoga, socijalnoga i ekonomskoga okvira za zaštitu od diskriminacije, koji se temelji na modelu pristupa invaliditetu zasnovanom na ljudskim pravima.

2.2. Stajališta Komiteta za prava osoba s invaliditetom

U svrhu razumijevanja odredaba CRPD i osiguranja njihove efikasne primjene u državama članicama, Komitet za prava osoba s invaliditetom donio je niz općih komentara (autentično tumačenje) kojim pobliže objašnjava određene odredbe Konvencije.² U ovome je dijelu dan kratak

² Opći komentari služe da olakšaju praktičnu primjenu provedbe konkretnog ljudskog prava i čine skup kriterija za ocjenu napretka država u primjeni tih prava. Ovi komentari pokrivaju tumačenje odredaba konkretnog prava iz sporazuma, kao i

prikaz ključnih općih komentara, koje treba imati u vidu pri osmišljavanju politika, uključujući i donošenje zakona koji se odnose na osobe s invaliditetom.

Opći komentar broj 1. na član 12. Konvencije odnosi se na **jednakost pred zakonom**, koja predstavlja opće načelo zaštite ljudskih prava, nužno za uživanje drugih ljudskih prava. Države potpisnice trebaju se suzdržati od postupanja koje osobe s invaliditetom lišava prava na jednakost pred zakonom, te poduzeti odgovarajuće mjere kako bi spriječile druge subjekte od utjecaja na osobe s invaliditetom u realizaciji i uživanju ljudskih prava, uključujući pravo na poslovnu sposobnost.

Opći komentar broj 2. na član 9. Konvencije referira na **pristupačnost** kao temeljni preduvjet za samostalan život, te puno i ravnopravno sudjelovanje osoba s invaliditetom u društvu. Bez pristupa fizičkom okruženju, transportu, informacijama i komunikacijama, uključujući informacijsko-komunikacijske tehnologije i sustave, kao i drugim objektima i uslugama otvorenim ili osiguranim za javnost, osobe s invaliditetom nemaju jednake mogućnosti za sudjelovanje u društvu u kojem žive. Prema ovomu općem komentaru, države potpisnice trebale bi za usvoje akcijske planove i strategije za prepoznavanje postojećih barijera odrediti vremenski okvir, s određenim rokovima, i omogućiti ljudske i materijalne resurse potrebne za uklanjanje barijera. Jednom usvojene, takve akcijske planove i strategije treba strogo provoditi.

Opći komentar br. 3 o ženama i djevojkama s invaliditetom odražava tumačenje čl. 6. Konvencije, koji se zasniva na premisama općih načela navedenih u čl. 3. Konvencije. Člankom 6. CRPD priznaje se da su **žene s invaliditetom** izložene višestrukoj diskriminaciji, te se od država potpisnica traži poduzimanje mjere kako bi se ženama s invaliditetom osiguralo puno i ravnopravno uživanje svih ljudskih prava i temeljnih sloboda. Ovaj Opći komentar podsjeća na to da države

njihovu povezanost sa ostalim pravima iz istog sporazuma i pravima iz drugih sporazuma.

potpisnice moraju usvojiti dvostrani pristup: (a) sustavnom integracijom interesa i prava žena i djevojaka s invaliditetom u sve nacionalne akcijske planove, strategije i politike u svezi sa ženama, djetinjstvom i invaliditetom, kao i sektorske planove koji se tiču ravnopravnosti spolova, zdravlja, nasilja, obrazovanja, političke participacije, zapošljavanja, pristupa pravdi i socijalnoj skrbi; i (b) poduzimanjem ciljanih i praćenih radnji posebno usmjerenih na žene s invaliditetom.

Opći komentar broj 4. o pravu na inkluzivno obrazovanje predstavlja interpretaciju čl. 24. Konvencije, prema kojemu obrazovanje treba biti inkluzivno na svim razinama, uključujući predškolsko, osnovno, srednjoškolsko i visoko obrazovanje. Temeljne karakteristike inkluzivnoga obrazovanja podrazumijevaju: priznavanje da svako ima sposobnost učenja; prilagođavanje kako bi se zadovoljile potrebe svake osobe i kako bi im se pomoglo ostvariti valstiti puni potencijal; obuka i potpora nastavnicima i osoblju kako bi imali ispravne stavove i vještine; jednaka dobrodošlica svim učenicima/ama; izgradnja sigurnoga, pozitivnoga okruženja za učenje; razvijanje samopouzdanja učenika/ca kako bi im se omogućio prelazak na dalje obrazovanje, obuku ili rad; razvijanje partnerstva sa širom zajednicom, uključujući roditelje, nastavnike, studente i organizacije osoba s invaliditetom; pomno praćenje napretka u inkluzivnom obrazovanju, uz pomoć organizacija osoba s invaliditetom i roditelja/staratelja kad je to potrebno. Samo inkluzivno obrazovanje može pružiti kvalitetno obrazovanje i društveni razvitak osoba s invaliditetom (Studija OHCHR, 2013.).

Opći komentar broj 5. u svezi sa člankom 19. Konvencije, osobama s invaliditetom priznaje jednako pravo na samostalan život i uključenosnost u zajednicu, s pravom da odaberu i kontroliraju svoj život. Za sustavno ostvarivanje prava na samostalan život u zajednici potrebne su strukturne promjene, što uključuje i deinstitucionalizaciju u svim njenim oblicima. Ovo podrazumijeva i obvezu oslobađanja svih pojedinaca koji su protiv svoje volje smješteni u službe za mentalno zdravlje ili druge oblike lišenja slobode

s obzirom na invaliditet. Opći komentar br. 4 predviđa obvezu zaštite, čime se od država potpisnica zahtijeva poduzimanje mjera da spriječe članove obitelji i treće osobe da se izravno ili neizravno miješaju u uživanje prava na samostalan život i uključivanje u zajednicu. Potpora uvijek treba biti zasnovana na individualnim zahtjevima, a ne na interesima pružatelja usluga. Treba uspostaviti mehanizam nadzora nad pružateljima usluga, donijeti mjere za zaštitu osoba s invaliditetom od skrivanja u obitelji ili izolacije u institucijama, a djecu zaštititi od napuštanja ili institucionalizacije zasnovane na invalidnosti, te uspostaviti odgovarajuće mehanizme za otkrivanje nasilja nad osobama s invaliditetom. Države potpisnice također trebaju spriječiti direktore i/ili menadžere ustanova da postanu staratelji štćenika, te osigurati osnaživanje članova obitelji da pružaju potporu osobama s invaliditetom u ostvarivanju njihova prava na samostalan život i uključenje u zajednicu. Deinstitucionalizacija zahtijeva sustavnu transformaciju, koja uključuje ukidanje propisa o institucionalizaciji u okvirima sveobuhvatne strategije, kao i uspostavljanje širokoga spektra usluga potpore prilagođenih pojedincu, uključujući individualizirane planove tranzicije, proračune i rokove, kao i inkluzivne programe potpore. Zato je neophodan koordiniran pristup nekoliko državnih institucija, koje mogu provesti reforme, donijeti proračun i osmisliti odgovarajuće promjene u stavovima na svim razinama i u svim sektorima vlade, uključujući i lokalne vlasti.

Općim komentarom definirane su obveze država potpisnica kako bi garantirale potpunu provedbu člana 19. Konvencije:

- staviti izvan snage sve zakone kojima se osoba s invaliditetom, neovisno o oštećenju, sprečava izabrati gdje će, s kim i kako živjeti, uključujući pravo na to da se ne zatvara na temelju bilo kojeg oblika invaliditeta;
- donijeti i provoditi zakone, norme i ostale mjere kojima se lokalne zajednice i okolina, uključujući i informacije i komunikacije, učine pristupačnim svim osobama s invaliditetom;
- garantirati da programi socijalne skrbi ispu-

- njavaju zahtjeve širokoga raspona osoba s invaliditetom na jednakoj osnovi s ostalima;
- nametnuti načelo općega plana za fizički i virtualni prostor u politikama, zakonu, normama i ostalim mjerama, uključujući praćenje ostvarenja/provedbe obveza;
 - pružiti svim osobama s invaliditetom materijalna i proceduralna prava na samostalan život unutar zajednice;
 - informirati osobe s invaliditetom o njihovom pravu na samostalan život i uključenost u zajednicu na način da mogu razumjeti, te im ponuditi programe osnaživanja kako bi naučile ostvarivati svoja prava;
 - donijeti jasne i ciljane strategije za deinstitucionalizaciju, uz konkretne vremenske okvire i adekvatne proračune, s ciljem ukidanja svih oblika izolacije, segregacije i institucionalizacije osoba s invaliditetom; posebnu pozornost posvetiti osobama sa psihosocijalnim i/ili intelektualnim teškoćama, kao i djeci s teškoćama u razvoju koja se trenutačno nalaze u ustanovama.

Opći komentara broj 6. odnosi se na član 5. CRPD, kojim se pojašnjavaju obveze država potpisnica glede **nediskriminacije i jednakosti**. Učinkovito ostvarenje prava na jednakost i nediskriminaciju zahtijeva donošenje niza provedbenih mjera.

Opći komentar broj 7. odnosi se na **sudjelovanje osoba s invaliditetom**, uključujući i djecu s teškoćama u razvoju putem organizacija osoba s invaliditetom, u implementaciji i praćenju Konvencije. Ovim je komentarima Komitet obradio odredbe čl. 4. stavak 3. Konvencije, kao i odredbe čl. 33. stavak 3, a sve u svrhu pravilne i potpune implementacije Konvencije, gdje je osobito ukazano na važnost osiguranja participacije organizacija osoba s invaliditetom u procesu implementacije obveza iz Konvencije.

Kod utvrđivanja prava osoba s invaliditetom, bez obzira na vrstu invaliditeta, država članica je, sukladno CRPD, dužna: uskladiti domaće zakonodavstvo sa Konvencijom; usvojiti nacionalne planove i razvojne strategije o pravima osoba s invaliditetom; osigurati ustavno priznavanje prava osoba s invaliditetom; osnivati vijeća na

općinskoj razini o pravima osoba s invaliditetom; uključiti invaliditet kao zabranjenu osnovu diskriminacije u antidiskriminacijskim okvirima; usvojiti nacionalne planove za osnaživanje žena s invaliditetom; donijeti mjere za poboljšanje pristupačnosti; izmijeniti zakone radi ukidanja starateljstva; uspostaviti nacionalne planove za sprječavanje zanemarivanja, zlostavljanja i maltretmana osoba s invaliditetom; službeno priznati znakovni jezik; implementirati strategije inkluzivnoga obrazovanja; poduzimati afirmativne akcije za promociju zapošljavanja osoba s invaliditetom; osigurati da invalidnine ne budu pogodne mjerama štednje; ratificirati Marakeški sporazum radi olakšavanja pristupa radnim mjestima osobama koje su slijepe, slabovidne ili na drugi način onesposobljene za čitanje; i ratificirati Opcijski protokol uz Konvenciju (A/72/55).

2.2.1. Institucionalizacija

Komitet CRPD izrazio je zabrinutost zbog uporne institucionalizacije osoba s invaliditetom, uključujući i proračunska izdvajanja i nedostatak ili nedovoljne usluge potpore, uključujući osobnu asistenciju za osobe s invaliditetom u njihovim zajednicama. Državama članicama Komitet CRPD je preporučio da u bliskoj konzultaciji s organizacijama osoba s invaliditetom uspostave nacionalne strategije i okvire, s jasnim vremenskim okvirom, proračunskim izdvajanjima, indikatorima i mjerilima za promoviranje samostalnoga života, shemama koje poštuju autonomiju, samoopredjeljenje i slobodu izbora osoba s invaliditetom, kao i da osiguraju dostupne i inkluzivne usluge potpore, uključujući personalnu asistenciju u lokalnim zajednicama.³

³ *Ibidem*, str. 10.

2.2.2. Sloboda i sigurnost ličnosti

Sloboda i sigurnost ličnosti jedno je od najdragocjenijih prava svakog ljudskog bića, a posebno osoba s invaliditetom, i to prije svega osoba s intelektualnim teškoćama i psihosocijalnim invaliditetom, a sukladno čl. 14. Konvencije.

Komitet CRPD donio je Smjernice o pravu na slobodu i sigurnost osoba s invaliditetom (u daljem tekstu: Smjernice), gdje se konstatira kako apsolutna zabrana lišenja slobode na temelju stvarnog ili uočenog oštećenja ima jake veze sa čl. 12. Konvencije o jednakom priznavanju pred zakonom. U svom općem komentaru br. 1 o jednakom priznanju pred zakonom, Komitet CRPD pojasnio je kako bi se države članice trebale suzdržati od poricanja pravne sposobnosti osoba s invaliditetom i njihova zadržavanja u ustanovama protiv njihove volje, bez slobodnoga i informiranoga pristanka dotične osobe ili bez pristanka zamjenskoga donositelja odluke, jer ta praksa predstavlja proizvoljno lišenje slobode i krši članove 12. i 14. Konvencije (stavak 40.).

Uživanje prava na slobodu i sigurnost ličnosti vitalno je za implementaciju čl. 19. o pravu na samostalan život i uključenje u zajednicu. Komitet CRPD je naglasio vezu sa čl. 19. i izrazio zabrinutost zbog institucionalizacije osoba s invaliditetom i nedostatka potpore u zajednici, te je preporučio implementaciju usluga potpore i efikasne strategije deinstitucionalizacije u konzultaciji s organizacijama osoba s invaliditetom. Osim toga, Komitet je pozvao na izdvajanje više financijskih sredstava za osiguranje dovoljno usluga u zajednici (Smjernice, točka 8. i 9.).

2.2.3. Nedragovoljna ili nesuglasna obveza glede institucija mentalnoga zdravlja

Prinudno premještanje osoba s invaliditetom na temelju zdravstvene zaštite proturječi apsolutnoj zabrani lišenja slobode na temelju oštećenja (čl. 14. stavak 1.) i na načelu slobodnoga i informiranoga pristanka dotične osobe na zdravstvenu zaštitu. Komitet CRPD je više puta ponavljao kako bi države članice trebale ukinuti odredbe koje omogućuju nedragovoljan smještaj

osoba s invaliditetom u institucije mentalnoga zdravlja na temelju stvarnoga ili uočenoga oštećenja, jer sa sobom povlači uskraćivanje poslovne sposobnosti i slobodnoga odlučivanja o njezi, liječenju i prijemu u bolnicu ili ustanovu, čime se krše prava iz čl. 12. u svezi s čl. 14. Konvencije.

Komitet CRPD je naglasio kako države ugovornice trebaju osigurati da se odredba o zdravstvenim uslugama, uključujući usluge mentalnoga zdravlja, zasniva na slobodnoj i informiranoj suglasnosti osobe koje se to tiče. U svome općem komentaru br. 1 Komitet je naveo da države članice imaju obvezu zahtijevati od svih zdravstvenih i medicinskih stručnjaka (uključujući psihijatriju) dobivanje slobodnoga i informiranoga pristanka osoba s invaliditetom prije ikakvoga liječenja. Komitet je to naveo u svezi s pravom na poslovnu sposobnost na jednakoj osnovi s drugima, te države ugovornice imaju obvezu to ne činiti putem zamjenskih donositelja odluka, koji suglasnost daju u ime osoba s invaliditetom.

Sve zdravstveno i medicinsko osoblje treba neposredno osigurati odgovarajuće konzultacije sa osobom s invaliditetom o čijemu se pravu odlučuje. Također trebaju, sukladno svojim mogućnostima, osigurati da pomoćnici ili pomoćne osobe ne zamjenjuju ili imaju neprimjeren utjecaj na odluke osoba s invaliditetom (stavak 37).

Komitet CRPD pozvao je države članice da zaštite sigurnost i osobni integritet osoba s invaliditetom koje su lišene slobode, uključujući ukidanje prinudnoga tretmana, izolacije i raznih metoda sputavanja u medicinskim ustanovama, kao i tjelesna, hemijska i mehanička ograničenja.

Komitet CRPD je u Smjernicama posebnu pozornost posvetio pitanju ograničenja slobode osobama s invaliditetom na temelju uočene opasnosti koju navodno predstavljaju za sebe ili druge. Prinudno zatvaranje osoba s invaliditetom na temelju rizika ili opasnosti, navodne potrebe za njegovom ili liječenjem, ili drugi razlozi koji se odnose na oštećenje ili zdravstvenu dijagnozu, kao što je težina oštećenja, ili u svrhu posmatranja, protivno je pravu na slobodu i predstavlja proizvoljno lišavanje slobode i u suprotnosti je sa čl.

14. Konvencije. U tom smislu često se osobe s intelektualnim ili psihosocijalnim oštećenjima smatraju opasnim za sebe i druge kada ne pristanu, ili kada se opiru medicinskim ili terapijskim tretmanima. Pravni sustavi zasnovani na vladavini prava imaju krivične i druge zakone koji se bave kršenjem tih obveza. U svom je općem komentaru br. 1 Komitet naveo da odluka o medicinskom i psihijatrijskom liječenju mora

biti zasnovana na slobodnom i informiranom pristanku osoba i mora se poštovati njihova autonomija, volja i preferencije osobe (stavak 21. i 42. Komentara). Lišavanje slobode na temelju stvarnoga ili uočenoga oštećenja zdravlja u ustanovama za mentalno zdravlje, što lišava osobe s invaliditetom njihove poslovne sposobnosti, također predstavlja povredu čl. 12. Konvencije.

III. STAJALIŠTA MEĐUNARODNIH TIJELA U ODNOSU NA BOSNU I HERCEGOVINU

Implementacija obveza iz međunarodnih standarda ljudskih prava vezano za osobe s invaliditetom uključuje i osiguranje implementacije *Agende za održivi razvitak 2030.* i *Ciljeva održivog razvitka*, osobito u svezi sa člancima Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i to: čl. 5. (Jednakost i nediskriminacija); čl. 9. (Pristupačnost); čl. 24. (Obrazovanje); čl. 27. (Rad i zapošljavanje); čl. 28. (Adekvatan životni standard i socijalna skrb); čl. 31. (Statistika i prikupljanje podataka); i čl. 32. (Međunarodna suradnja).

Komitet za prava osoba s invaliditetom (Komitet CRPD) izrazio je zabrinutost zbog činjenice da nacionalno zakonodavstvo zadržava koncept invaliditeta i sustav za certifikaciju invalidnosti koji se fokusiraju na oštećenje i zasnovani su na medicinskom pristupu invalidnosti; da je prisutna prevalencija pogrdne terminologije u svezi sa osobama s invaliditetom u nacionalnim zakonima; da nema aktivnoga uključivanja organizacija osoba s invaliditetom u donošenje odluka i procesa koji utječu na njih; da ne postoji ili je nedostatna potpora, uključujući financijsku potporu, za organizacije osoba s invaliditetom, te da ne postoje nacionalni akcijski planovi za promociju i zaštitu osoba s invaliditetom. Izražena je zabrinutost i zbog nedostatne usklađenosti domaćih zakona sa Konvencijom i neujednačenosti implementacije Konvencije unutar same države (CRPD/C/BIH/CO/1).

Navedena zaključna razmatranja Komiteta CRPD⁴ rezultirala su preporukama kojima se od država članica traži: osiguranje da se definicije invaliditeta u domaćim zakonima i sustavima za certifikaciju i procjenu invaliditeta zasnivaju na pristupu invalidnosti koji se odnosi na ljudska prava; uklanjanje pogrdne terminologije iz zakona i statuta; osiguranje da reprezentativne orga-

nizacije osoba s invaliditetom budu u potpunosti povezane i smisleno, transparentno i redovito konzultirane u izradi, implementaciji i evaluaciji zakona, politika i akcijskih planova koji imaju utjecaja na osobe s invaliditetom i koji osiguravaju neovisna, dostatna i kontinuirana financijska sredstva za tu svrhu; razvijanje akcijskih planova za implementaciju Konvencije s jasnim mjerilima, vremenskim rokovima i odgovarajućim financiranjem; jačanje usklađivanja zakonodavstva s Konvencijom; i osiguranje da se primjena Konvencije proširi na cjelokupan teritorij države članice (CRPD/C/BIH/CO/1).

⁴ Zaključna razmatranja od 12.04.2017. godine dostupna na:
http://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/Prava_osoba_sa_invaliditetom/Zakljucna%20razmatranja%20i%20preporuke%20Komiteta%20za%20prava%20osoba%20sa%20invaliditetom%20za%20BiH.pdf

IV. PRAVNI OKVIR

Ustavom Bosne i Hercegovine jamči se zaštita ljudskih prava i temeljnih sloboda. Ustav BiH ima deklarativno maksimalan stupanj priznanja prava, što je izraženo u čl. II. Ljudska prava i temeljne slobode. Ovim člankom naglašava se kako je Ustav BiH dalekosežan dokument, koji obvezuje na “najvišu razinu uživanja međunarodno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda”. Nadalje, Ustav nalaže da se Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (ECHR) i njezini protokoli u Bosni i Hercegovini “moraju izravno primjenjivati” i “moraju imati prioritet nad svim ostalim zakonima”, a temeljna ljudska prava kao katalog navode se u posebnom stavku. Uživanje prava i sloboda utvrđenih u Ustavu BiH bit će osigurani za sve osobe u Bosni i Hercegovini, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi kao što su spol, rasa, boja, jezik, vjerska, politička i druga uvjerenja, nacionalno i socijalno porijeklo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje i drugi statusi (čl. II. 4.).

U praćenju ostvarivanja prava osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama nužno je ukazati na ustavnu nadležnost u institucionalnom postupanju. Kompleksno uređenje Bosne i Hercegovine uspostavljeno sukladno Aneksu IV Dejtonskog sporazuma je oblast ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava definiralo kao nadležnost dva entiteta i Brčko distrikta BiH. U Federaciji BiH je za određena prava propisana zajednička nadležnost Federacije BiH i županijâ, gdje je Federacija BiH zadužena za definiranje politika, a županije za njihovu implementaciju.

Prema odredbi čl. III.2. Ustava Federacije BiH, federalna vlast i županije nadležni su za: jamčenje i provedbu ljudskih prava, zdravstvo, politiku zaštite okoliša, komunikacijsku i transportnu infrastrukturu sukladno Ustavu Bosne i Hercegovine, socijalnu politiku, provedbu zakona i drugih propisa o državljanstvu i putnim ispravama državljana Bosne i Hercegovine s teritorija Federacije, te boravak i kretanje stranaca, turi-

zam i korištenje prirodnih bogatstava.⁵

Prema odredbi čl. III.4. Ustava Federacije BiH, županije imaju sve nadležnosti koje nisu izričito povjerene federalnoj vlasti.

Na razini Bosne i Hercegovine definirana je nadležnost postupanja određenih ministarstava. Tako je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine nadležno za praćenje i provedbu međunarodnih konvencija i drugih dokumenata iz oblasti ljudskih prava i temeljnih sloboda, te za promociju i zaštitu osobnih i kolektivnih ljudskih prava i sloboda (čl. 12). Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine zaduženo je osigurati da zakonodavstvo Bosne i Hercegovine i njegova provedba na svim razinama budu sukladni obvezama Bosne i Hercegovine koje proizlaze iz međunarodnih sporazuma (čl. 13). Ministarstvo civilnih poslova nadležno je za obavljanje poslova i izvršavanje zadataka koji su u nadležnosti Bosne i Hercegovine i odnose se na utvrđivanje temeljnih načela koordinacije aktivnosti, usklađivanja planova entitetskih tijela vlasti i definiranje strategije na međunarodnome planu u oblastima: zdravstva i socijalne skrbi; mirovina; znanosti i obrazovanja; rada i zapošljavanja; kulture i sporta (čl. 15). Ustavna je nadležnost bila jedna od polaznih osnova u razmatranju položaja osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama u BiH.

4.1. Zakonodavstvo Bosne i Hercegovine

Zakonom o Ombudsmanu za ljudska prava BiH (*Službeni glasnik BiH* br. 32/00, 19/02, 35/04, 32/06, 61/23) uređuju se ovlaštenja i nadležnosti Institucije. U smislu tog zakona Ombudsman BiH je neovisna institucija uspostavljena u svrhu promocije dobre uprave i vladavina prava, zaštite i sloboda fizičkih i pravnih osoba, kako je garantirano osobito Ustavom Bosne i Hercegovine i međunarodnim sporazumima, koji

⁵ http://predstavnickidom-pfbih.gov.ba/upload/file/ustav/ustav_precisceni_tekst.pdf

se nalaze u dodatku Ustava. Institucija Ombudsmana uspostavila je Odjel za praćenje ostvarivanja prava osoba s invaliditetom (u daljem tekstu: Odjel), unutar kojeg se primaju i registruju žalbe zbog kršenja prava i sloboda, te postupa i *ex officio* u slučajevima povrede prava osoba s invaliditetom, a osobito u slučajevima kada je osobama s invaliditetom:

- a. onemogućeno poštovanje dostojanstva i osobne autonomije, uključujući slobodu osobnog izbora i neovisnost;
- b. uskraćeno pravo na jednake mogućnosti i osobe s invaliditetom izložene diskriminaciji;
- c. onemogućeno da se u potpunosti i učinkovito uključe u društvo.

Bosna i Hercegovina je 2009. godine usvojila **Zakon o zabrani diskriminacije** (*Službeni glasnik BiH* br. 59/09 i 66/16), koji uspostavlja okvir za ostvarivanje jednakih prava i mogućnosti svih osoba u Bosni i Hercegovini i uređuje sustav zaštite od diskriminacije na temelju rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, invaliditeta, starosne dobi, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugoj udruzi, obrazovanja, društvenog položaja i spola, seksualne orijentacije, rodnog identiteta, spolnih karakteristika, kao i svake druge okolnosti koja za svrhu ili posljedicu ima da bilo kojoj osobi onemogući ili ugrozi ravnopravno priznavanje, uživanje ili ostvarivanje prava i sloboda u svim oblastima života.

Zabrana diskriminacije primjenjuje se na sve javne organe i na sve fizičke ili pravne osobe i u javnom i u privatnom sektoru, u svim oblastima, a naročito u zapošljavanju, članstvu u profesionalnim organizacijama, obrazovanju, programima obuke, u stanovanju, zdravstvu, socijalnoj skrbi, u korištenju dobara i usluga namijenjenih javnosti i javnim mjestima, te u obavljanju privrednih aktivnosti i javnih usluga. Ombudsman BiH je središnja institucija za zaštitu od diskriminacije koja je nadležna za postupanje po žalbama te poduzimanje aktivnosti na promociji ljudskih prava.

4.2. Zakonodavstvo Federacije BiH

Ostvarivanje prava osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama i njihov smještaj u ustanove na teritoriju Federaciji BiH uređuju sljedeći zakoni i podzakonski propisi:

- Zakon o ustanovama socijalne zaštite Federacije BiH (*Službene novine Federacije BiH* broj: 64/22);
- Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom Federacije BiH (*Službene novine Federacije BiH* br. 36/99, 54/04, 39/06, 14/09, 7/14 – rješenje USBiH, 45/16, 19/17 – dr. zakon, 40/18);
- Zakon o zdravstvenoj zaštiti (*Službene novine Federacije BiH* br. 46/10, 75/13);
- Zakon o zdravstvenom osiguranju Federacije BiH (*Službene novine Federacije BiH* br. 30/97, 7/02, 70/08, 48/11, 100/14 - odluka US, 36/18 i 61/22);
- Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH (*Službene novine Federacije BiH* br. 37/01, 40/02, 52/11 i 14/13);
- Zakon o federalnim ministarstvima i drugim organima federalne uprave (*Službene novine Federacije BiH* br. 58/02, 19/03, 38/05, 2/06, 8/06, 61/08, 80/10 - odluka US, 48/11);
- Pravilnik o minimalnim standardima za pružanje usluga socijalnog zbrinjavanja i socijalne potpore u ustanovama socijalne skrbi Federacije BiH (*Službene novine Federacije BiH* broj: 96/23);
- Pravilnik o organizaciji i radu povjerenstva za zaštitu osoba s duševnim smetnjama (*Službene novine FBiH* broj: 53/01);
- Pravilnik o izboru, organizaciji i radu Povjerenstva za praćenje zaštite prava osoba s duševnim smetnjama Federacije BiH (*Službene novine Federacije BiH* broj: 44/13);
- Pravilnik o organizaciji i bližim uvjetima prostora, medicinsko-tehničke opreme i stručnog kadra, koje trebaju ispunjavati centri za mentalno zdravlje u zajednici, kao i edukaciji iz oblasti zlouporabe psihoaktivnih supstanci (*Službene novine Federacije BiH*

broj: 73/11).

Donošenjem **Zakona o ustanovama socijalne zaštite Federacije BiH** (u daljem tekstu: Zakon o socijalnim ustanovama FBiH ili ZUSZ FBiH) uređena su djelatnost i usluge za korisnike/ce ustanova socijalne skrbi u Federaciji BiH, temeljni i posebni standardi glede obavljanja njihove propisane djelatnosti i zaštite prava smještenih korisnik/ca, tijela upravljanja, nadzora i rukovođenja, financiranje, nadzor nad radom, te druga pitanja od značaja za rad i funkcioniranje ustanova socijalne skrbi Federacije (čl. 1).

Federalne ustanove socijalne skrbi su:

- Ustanova za socijalno zbrinjavanje i zdravstvenu njegu Bakovići
- Ustanova za socijalno zbrinjavanje i zdravstvenu njegu Drin
- Ustanova za socijalno zbrinjavanje i zdravstvenu njegu Ljubuški
- Ustanova za socijalno zbrinjavanje, zdravstvenu njegu, odgoj i obrazovanje Pazarić, i
- Ustanova za socijalno zbrinjavanje, odgoj i obrazovanje Sarajevo.

Navedene ustanove socijalne skrbi sljednice su zavoda kojih je osnivačka prava i obveze preuzeo Parlament Federacije Bosne i Hercegovine Zakonom o preuzimanju prava i obveza osnivača na ustanovama socijalne skrbi u Federaciji Bosne i Hercegovine (*Službene novine FBiH* br. 31/08 i 27/12).

Federalne ustanove socijalne skrbi javne su ustanove koje imaju svojstvo pravne osobe i koje svoju djelatnost ostvaruju kroz socijalno zbrinjavanje i socijalnu zaštitu, zdravstvenu njegu, odgoj i obrazovanje, s ciljem provedbe postupka kontinuiranog razvoja i pripreme korisnika/ca za samostalan život u zajednici, uključujući i rehabilitaciju, reintegraciju i resocijalizaciju osoba kojima je potrebna takva vrsta zaštite (čl. 4. stavak 4. ZUSZ FBiH). Rad u ustanovama se zasniva na načelima efikasnosti, održivosti, javnosti i transparentnosti.

Socijalno zbrinjavanje osoba podrazumijeva institucionalno i organizirano zadovoljavanje te-

meljnih životnih potreba glede stanovanja, ishrane, održavanja osobne higijene i slično, uz osiguranje adekvatnih materijalno-tehničkih i prostornih uvjeta za njihovo optimalno izvršenje. Usluga socijalnog zbrinjavanja se pruža kao:

- kontinuiran dugotrajni smještaj,
- cjelodnevni ili poludnevni boravak,
- povremeni smještaj, ili
- organizirano stanovanje u zajednici.

Socijalna potpora podrazumijeva stručni posao, koji se ostvaruje kroz stručni socijalni rad, psihosocijalnu potporu i organiziranje radnih aktivnosti i radno-okupacijskih terapija, uz osiguranje adekvatnih stručnih kadrovskih kapaciteta za optimalno izvršenje, a sve u svrhu rehabilitacije, reintegracije i resocijalizacije smještenih korisnika i korisnica i njihova osposobljavanja za što samostalniji život (čl. 6. ZUSZ FBiH). Četiri su stupnja potrebne potpore korisnicima/ama usluga socijalnogs zbrinjavanja:

- potpora I stupnja za korisnike/ce koji nemaju sposobnost samostalno se skrbiti o sebi i uključiti se u aktivnosti svakodnevnoga života, zbog čega im je potrebna kontinuirana potpora;
- potpora II stupnja za korisnike/ce koji se mogu skrbiti o sebi i uključiti se u aktivnosti svakodnevnoga života uz fizičko prisustvo i potporu druge osobe;
- potpora III stupnja za korisnike/ce koji se mogu skrbiti o sebi i uključiti se u aktivnosti svakodnevnoga života, ali im je uslijed nedovoljno razvijenih znanja i vještina potreban nadzor i potpora drugih osoba;
- potpora IV stupnja za korisnike/ce koji samostalno, odnosno uz poticaj i podsjećanje, mogu obavljati sve životne aktivnosti.

Zakon o socijalnim ustanovama Federacije BiH detaljno definira pristup obrazovanju i zdravstvenoj zaštiti osoba koje su smještene u ustanovama socijalne skrbi. Sukladno stručnoj procjeni nadležnoga stručnoga tijela, dijete koje je smješteno u federalnu ustanovu socijalne zaštite uključuje se u redovite ili prilagođene obrazovne

programe pri odgojno-obrazovnim ustanovama koje djeluju u području na kojem federalna ustanova socijalne zaštite ima sjedište. Programe osposobljavanja sačinjava federalna ustanova socijalne zaštite u roku od šest mjeseci od dana dobivanja rješenja o ispunjavanju uvjeta za obavljanje osnovne djelatnosti. Sačinjeni programi osposobljavanja dostavljaju se na odobrenje županijskome ministarstvu nadležnom za obrazovanje s područja na kojemu federalna ustanova socijalne zaštite ima sjedište.

Zdravstvena zaštita obavlja se sukladno propisima o zdravstvenoj zaštiti i propisima o zdravstvenome osiguranju. Sukladno čl. 89 stavak 3, a u svezi s čl. 8 stavak 4. ZUSZ FBiH, federalni ministar zdravstva u obvezi je propisati minimalne standarde, odnosno opće i posebne uvjete koje moraju ispunjavati federalne ustanove socijalne zaštite za pružanje usluga zdravstvene njege, u roku od šest mjeseci od dana stupanja na snagu Zakona. ZUSZ FBiH je stupio na snagu u srpnju 2022. godine, a predmetni pravilnik još nije donesen.

Ovisno o utvrđenim potrebama korisnika, stručni djelatnici federalnih ustanova socijalne zaštite dužni su za svakog pojedinog korisnika/korisnicu sačiniti *individualni plan* potpore. Individualni plan je dokument koji se izrađuje u suradnji s korisnicima i korisnicama, njihovim zakonskim zastupnicima i članovima njihove obitelji, a sadrži planirane ciljeve, aktivnosti, indikatore, rokove i nositelje izvršenja aktivnosti kojima se ostvaruje stručna potpora u najboljem interesu korisnika/ca za vrijeme boravka u federalnoj ustanovi socijalne zaštite, te način njihova praćenja i preispitivanja (čl. 12. ZUSZ FBiH).

Zakonom o socijalnim ustanovama FBiH propisana je obveza federalnog ministra/ice rada i socijalne politike da, u konzultaciji s federalnim ministrom/icom zdravstva, federalnim ministrom/icom obrazovanja i znanosti i federalnim ministrom/icom pravde, u roku od šest mjeseci od dana stupanja Zakona na snagu propiše posebne standarde i kriterije za individualnu procjenu korisnika/ca pri prijemu na smještaj u federalne ustanove socijalne zaštite, kao i standarde

za procjenu potrebe njihova daljega zadržavanja na smještaju. ZUSZ FBiH stupio je na snagu u srpnju 2022. godine, a predmetni pravilnik još nije donesen.

Pravo na prioritetan smještaj imaju korisnici/ce usluga upućeni na smještaj koji zatraži nadležni organ starateljstva. U slučaju da se zahtjevu za smještaj korisnika/ce ne može odmah udovoljiti zbog popunjenosti smještajnih kapaciteta, formira se lista zahtjeva za smještaj. Korisnici koji imaju pravo na prioritetan smještaj, njihov zakonski zastupnik/ca ili član uže obitelji te obveznik/ca plaćanja, imaju pravo uvida u listu zahtjeva (čl. 38. ZUSZ FBiH)

Zakonom o zdravstvenoj zaštiti FBiH uređuju se načela, mjere, način organizacije i provedbe zdravstvene zaštite, nositelji društvene skrbi za zdravlje stanovništva, prava i obveze osoba u korištenju zdravstvene zaštite, te sadržaj, način i nadzor nad obavljanjem zdravstvene zaštite na teritoriju Federacije BiH.

Osobe oboljele od duševne bolesti koje predstavljaju opasnost po vlastiti život, po život drugih i imovinu, u žurnim slučajevima bit će smještene na privremeno bolničko liječenje u odgovarajuću zdravstvenu ustanovu. Način i postupak, kao i organizacija i uvjeti liječenja osoba oboljelih od duševne bolesti, provodi se sukladno propisima o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama.

Zakonom o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama FBiH propisuju se temeljna načela, način organizacije i provedbe zaštite, kao i pretpostavke za primjenu mjera i postupanje prema osobama sa duševnim smetnjama, te definira osobu sa duševnim smetnjama kao duševno bolesnu osobu, osobu sa duševnim poremećajem, nedovoljno duševno razvijenu osobu, ovisnika/cu o alkoholu ili drogama ili osobu sa drugim duševnim smetnjama. Osoba s težim duševnim smetnjama je osoba koja nije u mogućnosti shvatiti značenje vlastitoga postupanja, ili ne može vlastiti svojom voljom, ili su njezine mogućnosti smanjene u tolikoj mjeri da joj je neophodna psihijatrijska pomoć. Sukladno navedenom zakonu, zaštita i unaprjeđenje zdravlja osoba s

duševnim smetnjama ostvaruje se:

- omogućivanjem odgovarajuće dijagnostičke obrade i liječenja osoba sa duševnim smetnjama;
- znanstvenim istraživanjima na području zaštite i unaprjeđenja zdravlja osoba sa duševnim smetnjama i njihovom zaštitom od medicinskih ili znanstvenih istraživanja bez njihova pristanka ili pristanka njihovih zastupnika;
- uključivanjem osoba sa duševnim smetnjama u obrazovne programe koji se provode u ustanovi za mentalno zdravlje ili nekoj drugoj ustanovi u kojoj su smještene;
- oporavkom osoba sa duševnim smetnjama i njihovim uključivanjem u obiteljsku, radnu i društvenu sredinu, uvažavajući izbor osobe sa duševnim smetnjama kad god je to moguće;
- edukacijom osoba koje se bave zaštitom osoba sa duševnim smetnjama i unaprjeđivanjem njihova zdravlja; i
- udruživanjem osoba sa duševnim smetnjama u svrhu ostvarivanja svojih prava.

Procedura prijema osoba sa duševnim smetnjama u zdravstvenu ustanovu opisana je u čl. 21. Zakona, koji definira da se smještaj vrši na temelju pristanka ukoliko je osoba sposobna razumjeti svrhu i posljedice takvog smještaja. Prijem u ime osobe koja nije sposobna razumjeti svrhu i posljedice takvog smještaja vrši se na temelju pisanoga pristanka njezina zakonskoga zastupnika.

Zakon definira i prinudno zadržavanje u zdravstvenoj ustanovi od trenutka donošenja odluke psihijatra o zadržavanju do odluke suda o prinudnome smještaju, te prinudni smještaj (čl. 22-37). Zdravstvena ustanova koja je prinudno zadržala osobu sa duševnim smetnjama dužna je o tomu bez odgađanja, a najkasnije u roku 24 sata od donošenja odluke o prinudnom zadržavanju, neposredno ili putem elektronskih sredstava komunikacije, dostaviti nadležnome sudu obavijest o prinudnome zadržavanju, zajedno s medicinskom dokumentacijom o pregledu osobe sa

duševnim smetnjama, uz obrazloženje razloga za prinudno zadržavanje, kao i izdavatelju uputnice, zakonskome zastupniku prinudno zadržane osobe, nadležnome centru za socijalni rad, kao i povjerenstvu za zaštitu osoba sa duševnim smetnjama (čl. 27.). Opisani postupak primjenjuje se i na osobu sa duševnim smetnjama koja se prinudno zadržava u slučaju kada je već smještena na liječenje u zdravstvenu ustanovu uz pristanak, ali je pristanak naknadno opozvala, ili su u međuvremenu nastupili uvjeti koji odgovaraju uvjetima za prinudni smještaj (čl. 28.).

O postupku prinudnoga smještaja osobe sa duševnim smetnjama u zdravstvenu ustanovu odlučuje nadležni sud u izvanparničnom postupku (čl. 29.). Po završenom postupku sud je dužan odmah, a najkasnije u roku tri dana donijeti rješenje o tomu treba li se osoba zadržana u zdravstvenoj ustanovi i dalje zadržati, ili će biti otpuštena iz zdravstvene ustanove. O svojoj odluci sud obavješćuje centar za socijalni rad (čl. 32.). Vrijeme zadržavanja ne može biti dulje od šest mjeseci (čl. 33.). Ako zdravstvena ustanova procijeni da prinudno smještena osoba treba ostati smještena i nakon isteka trajanja prinudnoga smještaja određenog rješenjem suda, dužna je da 15 dana prije isteka toga perioda predloži sudu donošenje rješenja o produljenju prinudnoga smještaja. Sud može odrediti produljenje u intervalima koji nisu dulji od šest mjeseci (čl. 34.).

Zakon u čl. 38-42. definira otpust iz zdravstvene ustanove. Kada osobu sa duševnim smetnjama treba otpustiti iz zdravstvene ustanove, a ona zbog svog psihofizičkog stanja i uvjeta u kojima živi nije sposobna skrbiti o sebi, niti ima ikoga tko bi po zakonu bio dužan i mogao se brinuti o njoj, bit će premještena iz zdravstvene ustanove u socijalnu ustanovu sukladno postupku predviđenom propisima o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom. O premještanju će zdravstvena ustanova odmah izvijestiti sud koji je donio odluku o prinudnome smještaju ili o otpustu.

Primjena fizičke sile u zaštiti osoba sa duševnim smetnjama uređena je čl. 45-50. Zakona. Fizička sila ili izdvajanje primijenit će se samo ukoliko je

to jedino sredstvo za spriječiti osobu da svojim ispadom ugrozi život ili zdravlje drugih, ili svoj život ili zdravlje, ili nasilno uništi ili ošteti tuđu imovinu veće vrijednosti – a u mjeri i na način neophodan radi otklanjanja opasnosti izazvane ispadom osobe sa duševnim smetnjama. Odluku o primjeni fizičke sile ili izdvajanja donosi psihijatar, te nadzire njezinu primjenu. Kada zbog iznimne žurnosti nije moguće čekati odluku psihijatra, o primjeni fizičke sile ili izdvajanja odluku mogu donijeti doktor medicine ili medicinska sestra/tehničar, koji su dužni o tomu odmah obavijestiti psihijatra, koji će odlučiti o daljoj primjeni fizičke sile. Obvezno je da stručno medicinsko osoblje osigura stalno praćenje tjelesnoga i duševnoga stanja osobe. Prije primjene fizičke sile osoba će – ako je to s obzirom na okolnosti slučaja moguće – biti na to upozorena.

Zakon o federalnim ministarstvima i drugim organima federalne uprave definira da Federalno ministarstvo rada i socijalne politike vrši upravne, stručne i druge poslove utvrđene Zakonom koji se odnose na nadležnosti Federacije u oblasti socijalne politike, rada, mirovinskoga i invalidskoga osiguranja, i to na: politiku rada i zapošljavanja, radne odnose i prava iz radnog odnosa, zaštitu na radu; mirovinsko-invalidsko osiguranje; međunarodne konvencije sukladno Ustavu Bosne i Hercegovine, ugovore i bilateralne sporazume iz oblasti rada i zapošljavanja; socijalnu sigurnost i solidarnost, zaštitu civilnih žrtava rata; zaštitu obitelji, usvojenje i starateljstvo; socijalnu zaštitu i druge poslove utvrđene zakonom (čl. 11).

4.3. Zakonodavstvo Republike Srpske (RS)

Ostvarivanje prava osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama i njihov smještaj u ustanove u Republici Srpskoj uređeno je sljedećim propisima:

- Zakonom o socijalnoj zaštiti (*Službeni glasnik RS* br. 37/12, 90/16);
- Zakonom o zdravstvenoj zaštiti Republike Srpske (*Službeni glasnik RS* broj 57/22)
- Zakonom o zaštiti mentalnog zdravlja (*Službeni glasnik RS* broj 67/20)

- Zakonom o sistemu javnih službi (*Službeni glasnik RS* br. 68/07, 109/12)

Pravilnici doneseni u oblasti socijalne zaštite, a odnose se na problematiku smještaja:

- Pravilnik o procjeni potreba i usmjeravanju djece i omladine sa smetnjama u razvoju (*Službeni glasnik Republike Srpske* br. 117/12 i 16/2018)
- Pravilnik o ostvarivanju prava na dnevno zbrinjavanje (2014)
- Pravilnik o ostvarivanju prava na pomoć i njegu u kući (2014)
- Pravilnik o uslovima za osnivanje ustanova socijalne zaštite i obavljanje djelatnosti socijalne djelatnosti (90/2017, 89/2022 i 70/2023)
- Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja registra ustanova socijalne zaštite (2014)
- Pravilnik o utvrđivanju sposobnosti lica u postupku ostvarivanja prava iz socijalne zaštite i utvrđivanju funkcionalnog stanja korisnika (*Službeni glasnik RS* br. 116/12, 11/13 i 09/17)

Zakonom o socijalnoj zaštiti Republike Srpske propisan je postupak smještaja osoba u ustanovu socijalne zaštite. Izmjene izvršene 2019. godine odnosile su se na smještaj u ustanovu koja se nalazi izvan teritorija RS. Centar može smjestiti osobu u ustanovu koja se nalazi izvan teritorija RS ako u RS ne postoji ustanova koja pruža potrebnu uslugu, ako su u ustanovama u RS popunjene smještajni kapaciteti, ili ako je to u najboljem interesu osobe koja se smješta (čl. 38a). U tom slučaju Centar prije smještaja osobe pribavlja suglasnost Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite.

Jedno od prava iz socijalne zaštite je smještaj u odgovarajuću ustanovu socijalne zaštite kako bi se korisniku/ci osigurali stanovanje, ishrana, odijevanje, njega, pomoć, skrb, odgoj i obrazovanje, osposobljavanje za privređivanje, radne, kulturno-zabavne i rekreativno-rehabilitacijske aktivnosti, zdravstvena zaštita i druge usluge. Nadležni centar donosi rješenje nakon provede-

noga postupka, koji podrazumijeva procjenu uvjeta života i stanja korisnika/ca i njihova okruženja, sagledavanja drugih mogućih oblika zbrinjavanja, te na temelju mišljenja da je zbrinjavanje u ustanovu najsvrsishodniji oblik zaštite osobe.

Ugovor o smještaju zaključuju ustanova za smještaj i nadležni centar. Ugovor o smještaju u ustanovu prestaje sporazumom ugovornih strana, otkazom ugovora, raskidom ugovora i smrću korisnika/ce. Ustanova socijalne zaštite i nadležni centar dužni su redovito razmjenjivati informacije o stanju i potrebama korisnika/ce.

Troškovi smještaja na teret proračuna mogu se priznati osobama koje nemaju imovinu niti srodnike koji su po zakonu dužni izdržavati ih. Iznimno, smještaj u ustanovu socijalne zaštite ili drugu ustanovu na teret proračunskih sredstava može se priznati i osobi koja ima imovinu, a koja predstavlja smetnju za ostvarivanje ovoga prava, pod uvjetom da vlasnik/ca svoju imovinu ili dio imovine prenese bez naknade s pravom svojine jedinici lokalne samouprave. Osoba kojoj je imovina smetnja za ostvarivanje prava na smještaj u ustanovu može dati suglasnost za uknjižbu prava hipoteke do namirenja procijenjenih troškova obračunatih na temelju prava na zbrinjavanje u ustanovu.

Smještaj u ustanovu socijalne zaštite na teret proračunskih sredstava neće se priznati osobi kojoj usluge zbrinjavanja mogu pružati članovi obitelji, a koji sukladno zakonu imaju obvezu osobu izdržavati ukoliko imaju višak stambenoga prostora i drugu imovinu. Osoba koja je svoju imovinu prodala ili je poklonila također nema pravo na smještaj u ustanovu na teret proračunskih sredstava za period za koji iznos troškova smještaja odgovara tržišnoj vrijednosti imovine.

Centar koji upućuje osobu na smještaj u ustanovu dužan je osigurati joj osnovnu odjeću i obuću, kao i troškove transporta do ustanove. Sredstva za ove troškove bit će osigurana iz sredstava korisnika/ce, obveznika/ce izdržavanja, ili iz proračunskih sredstava predviđenih za socijalnu zaštitu. Centar osigurava novčana sredstva za

osobne potrebe u vidu džeparca osobi koja je bez prihoda, i to na mjesečnoj razini u iznosu 5% od cijene smještaja.

Korisnici/ce koji su ostvarili pravo na smještaj u ustanovi, ali ne mogu ostvariti zdravstveno osiguranje po drugoj osnovi, ostvaruju zdravstveno osiguranje iz proračunskih sredstava namijenjenih ostvarivanju prava na smještaj.

Pravilnikom o utvrđivanju sposobnosti lica u postupku ostvarivanja prava iz socijalne zaštite i utvrđivanju funkcionalnog stanja korisnika, koji donosi ministar zdravlja i socijalne zaštite, uspostavljen je socijalni model procjene. Pravilnikom se propisuju uvjeti za ocjenu sposobnosti i funkcionalnoga stanja punoljetnih osoba u postupku ostvarivanja prava iz socijalne zaštite, sastav, uvjeti za formiranje i način rada prvostupanjskoga i drugostupanjskoga stručnog povjerenstva. Pravilnikom je navedeno kako se pod pojmom oštećenja ili oboljenja podrazumijevaju „oštećenja ili oboljenja usljed kojih lice ne može samostalno izvoditi aktivnosti primjerene životnoj dobi.“

U Republici Srpskoj usvojen je *Zakon o zaštiti mentalnog zdravlja*, koji uređuje promoviranje mentalnoga zdravlja, preveniranje i rano otkrivanje smetnji u mentalnom zdravlju, prava i obveze u njegovoj zaštiti i medicinsku intervenciju kod osoba sa smetnjama u mentalnom zdravlju. Zakonom je propisana povjerljivost podataka iz medicinske dokumentacije i evidencije osoba sa smetnjama u mentalnom zdravlju, socijalna inkluzija i život u zajednici, zabrane u zaštiti mentalnoga zdravlja, nadzor, kao i druga pitanja od značaja za zaštitu mentalnoga zdravlja.

Vlada RS usvojila je *Strategiju razvoja mentalnog zdravlja u Republici Srpskoj za period 2020-2030. godina*. Ovom strategijom nastoje se unaprijediti postojeći i razviti novi načini zaštite mentalnoga zdravlja, ne samo pojedinaca nego i društva u cjelini. Također, cilj je smanjiti pojavu mentalnih problema i poremećaja, povećati dostupnost kvalitetnoga i pravovremenoga pružanja zdravstvenih usluga, rehabilitacije i socijalne inkluzije osoba sa smetnjama mentalnoga zdravlja, pritom

jačajući ulogu tih osoba u odlučivanju u navedenim procesima, a s ciljem postizanja osobnoga zadovoljstva, mentalnoga zdravlja građana, smanjenja troškova usluga u području mentalnoga zdravlja, te poticanja ekonomskoga i društvenoga razvitka.

Vlada RS usvojila je Strategiju socijalne zaštite Republike Srpske (2023-2029), koje su ciljevi, među ostalim, unaprjeđenje inspekcijskoga nadzora u oblasti socijalne zaštite, kontinuirano osiguranje adekvatnih smještajnih kapaciteta korisnika/ca u ustanovama socijalne zaštite, redefiniranje minimalnih uvjeta za početak rada ustanova socijalne zaštite i obavljanje djelatnosti socijalne zaštite, uspostavljanje sustava licenciranja ustanova socijalne zaštite radi povećanja kvalitete pružanja usluga i slično.

4.4. Zakonodavstvo Brčko distrikta BiH (BDBiH)

Statutom Brčko distrikta BiH propisano je vršenje javne nadležnosti BDBiH u pitanjima socijalne zaštite.

Zakon o socijalnoj zaštiti Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Brčko distrikta BiH br. 01/03, 04/04, 19/07, 02/08, 21/18 i 32/19) uređuje načela zaštite starih, iznemoglih i drugih osoba u stanju socijalne potrebe, najmanji opseg prava na određene oblike socijalne zaštite i uvjete za njihovo ostvarivanje, te osnove organizacije u oblasti socijalne zaštite i financiranje djelatnosti, kao i druga pitanja od značaja za ostvarivanje socijalne zaštite građana BDBiH. Korisnici socijalne zaštite u smislu ovoga zakona su osobe koje se nalaze u stanju socijalne potrebe, a među ostalima i:

- dijete s posebnim potrebama stupnja umjerenosti, teže i teške mentalne ometenosti, višestruko ometeno u razvoju, dijete oboljelo od autizma, kao i dijete sa smetnjama u tjelesnome razvoju koje nema uvjete u svojoj obitelji, dok traje potreba za ovim oblikom zaštite;
- odrasla invalidna osoba s tjelesnim i čulnim oštećenjima, teško kronično oboljela osoba i

osoba ometena u mentalnome razvoju koja nije u mogućnosti samostalno živjeti u obitelji zbog nepovoljnih zdravstvenih, socijalnih, stambenih ili obiteljskih prilika, i osoba s poremećajima u ponašanju;

- stara osoba koja zbog nepovoljnih zdravstvenih, socijalnih, stambenih i obiteljskih prilika nije u mogućnosti živjeti sama ili u obitelji.

Vlada BDBiH kao nositelj socijalne zaštite može proširivati krug korisnika/ca socijalne zaštite iz prethodnoga stavka, sukladno planovima razvoja socijalne zaštite. Troškove smještaja, odnosno dio troškova smještaja u ustanovu koja pruža usluge socijalne zaštite, ili u drugu obitelj, snosi korisnik/ca zaštite, roditelj odnosno srodnik koji je dužan izdržavati korisnika/cu, nadležni organ ili druga organizacija ili osobe koje su preuzele plaćanje troškova. Korisnik/ca u troškovima sudjeluje svim svojim приходima i primanjima, umanjanim za iznos sredstava za osobne potrebe. U troškovima smještaja korisnika/ce sudjeluju i roditelji i srodnici obvezni na izdržavanje, osim za osobe mentalno ometene u razvoju u stupnju teže i teške mentalne ometenosti, kao i osobe višestruko ometene u razvoju s težom i teškom mentalnom ometenošću, te osobe oboljele od autizma i osobe duševno oboljele koje su pod starateljstvom

Zakonom o zdravstvenoj zaštiti u Brčko distriktu BiH (Službeni glasnik Brčko distrikta BiH broj 5/2023) propisana su temeljna načela, način organizacije i provedbe zaštite i unaprjeđivanja mentalnog zdravlja, kao i pretpostavke za primjenu mjera i postupanja sa osobama s mentalnim poremećajima. Zdravstvena zaštita obuhvaća sustav društvenih, skupnih i individualnih mjera, usluga i aktivnosti za unaprjeđivanje i očuvanje zdravlja ljudi, sprječavanje oboljenja i povreda, rano otkrivanje oboljenja, pravovremeno liječenje, zdravstvenu njegu i rehabilitaciju, kao i primjenu zdravstvenih tehnologija. Sredstva za ostvarivanje zdravstvene zaštite na razini BDBiH osiguravaju se iz proračuna Distrikta, a zdravstvena se zaštita obavlja na primarnoj, sekundarnoj i tercijarnoj razini.

Osobe oboljele od mentalne bolesti koje predstavljaju opasnost po vlastiti život, život drugih građana ili imovinu, u žurnim slučajevima smještaju se na privremeno bolničko liječenje u odgovarajuću zdravstvenu ustanovu, sukladno Zakonu o zaštiti osoba s mentalnim poremećajem. Značajnu ulogu imaju centri za mentalno zdravlje (CMZ), koji se mogu organizirati kao samostalna zdravstvena ustanova ili kao dio Doma zdravlja. CMZ obavlja promociju i prevenciju mentalnoga zdravlja, dijagnostiku i tretman osoba s mentalnim poremećajem, prevenciju invaliditeta i rehabilitaciju mentalno oboljelih osoba, te skrbi i pomaže onesposobljenima, što podrazumijeva i kontinuirano praćenje osoba s mentalnim poremećajima nakon hospitalizacije, uključujući potporu i rad s obiteljima, psihološko savjetovanje u obitelji i zajednici, socioterapeutski i okupacijski rad u zajednici, kao i procjenu rizika po mentalno zdravlje u zajednici.

Zakonom o zaštiti osoba s mentalnim poremećajima propisana su temeljna načela, način organizacije, provedbe zaštite i unaprjeđivanja mentalnoga zdravlja, kao i pretpostavke za primjenu mjera i postupanja prema osobama s mentalnim poremećajima. U smislu pomenutoga zakona, osoba s mentalnim poremećajima je osoba koja ostvaruje mentalnozdravstvenu zaštitu zbog mentalnih poremećaja ili bolesti. Korisnici/ce usluga mentalnozdravstvene zaštite Centra za mentalno zdravlje obuhvaćeni su primarnim, sekundarnim i tercijarnim preventivnim aktivnostima Centra za mentalno zdravlje. Što se tiče prijema osoba, on je reguliran od trenutka dolaska ili dovođenja osobe u tu ustanovu u svrhu pregleda ili liječenja do donošenja odluke o drugovoljnom smještaju ili o prinudnom zadržavanju u zdravstvenoj ustanovi.

V. SITUACIJSKA ANALIZA

U okviru situacijske analize, Ombudsmani BiH prvenstveno će predstaviti dostavljene odgovore institucionalnih mehanizama u svezi s realizacijom preporuka iz *Specijalnoga izvješća o stanju prava osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama u Bosni i Hercegovini iz 2018. godine*. Također, značajan dio ovoga poglavlja obuhvaća aktivnosti koje su Ombudsmani BiH poduzeli u okviru zaštite i preventivnoga djelovanja u svezi s ostvarivanjem prava osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama. U konačnici, kroz zaprimljene žalbe, kao i one registrirane po službenoj dužnosti, Ombudsmani BiH ukazat će na najučestalije povrede prava osoba ove kategorije.

5.1. Postupanje sukladno preporukama Ombudsmana BiH iz *Specijalnoga izvješća o stanju prava osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama u Bosni i Hercegovini iz 2018. godine*

U svrhu utvrđivanja činjenica u svezi s provedbom preporuka koje se odnose na problematiku ostvarivanja prava osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama, Ombudsmani su 06.09.2023. godine svim relevantnim javnim organima uputili zahtjev za dostavljanje odgovora o realizaciji danih preporuka. Zaprimljeni se odgovori mogu koristiti i kao indikatori procjene napretka. Radi preglednosti, u nastavku teksta prikazani su odgovori organa s referencom na tekst preporuka.

Federacija Bosne i Hercegovine

Ministarstvo rada i socijalne politike Federacije BiH dostavilo je informaciju o postupanju po preporukama, koja ukazuje na to da je donošenjem ZUSZ FBiH implementiran veći broj upućenih preporuka. Ombudsmani BiH primjećuju kako određene odredbe iz Zakona propisuju do kada obveze treba izvršiti, te kako su za neke od tih obveza rokovi prošli, a nije došlo do izvršenja propisanih obveza. U tom kontekstu potrebno je posmatrati i dostavljeno izjašnjenje Ministarstva.

U informacijama koje je Federalno ministarstvo rada i socijalne politike dostavilo aktom broj 05-

49-1332/18 EZ od 29.09.2023. godine navodi se sljedeće:

- Donesen je *Zakon o ustanovama socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine*, kojim se na sveobuhvatan način uređuje djelovanje ustanova socijalne zaštite, uključujući konstataciju da je *Odredbom čl. 72. navedenog zakona propisano da financijske revizije i revizije učinaka poslovanja federalnih ustanova vrši Ured za reviziju institucija u Federaciji BiH /preporuka Ombudsmana/*.
- Upravljanje i rukovođenje federalnim ustanovama socijalne zaštite (čl. 43. do 66. Zakona). Zakonom je uređeno da upravni odbor (UO) ima pet članova i da član/ica UO ne može biti uposlenik/ca institucije ili član/ica organa koji vrši bilo koji oblik nadzora nad radom federalnih ustanova socijalne zaštite. Isti su uvjeti propisani i za članove/ice nadzornoga odbora. Naknada za rad članova/ica upravnog i nadzornoga odbora isplaćuje se iz sredstava proračuna Federacije na poziciji Federalnoga ministarstva rada i socijalne politike /preporukom Ombudsmana traženo je da se preispita efikasnost i opstojnost upravljačkih struktura u ustanovama socijalne zaštite/.
- Sadržaj i vrste stručnoga nadzora, kao i organ nadležan za provedbu stručnoga nadzora, propisan je donošenjem novoga Zakona /preporuka Ombudsmana koja se odnosi na preispitivanje tadašnjega modela stručnog nadzora u ustanovama socijalne zaštite/.
- Zdravstvena njega i zdravstvena zaštita osoba u ustanovama. Čl. 87. Zakona propisuje da će Federalno ministarstvo zdravstva u roku godinu dana od dana stupanja na snagu Zakona o ustanovama socijalne zaštite u Federaciji BiH sačiniti i u parlamentarnu proceduru uputiti poseban propis, kojim će se urediti ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu i zdravstveno osiguranje osoba koje se nalaze na smještaju u ustanovama socijalne zaštite izvan županija u kojima te osobe imaju prebivalište. Čl. 87. stavak (2) propisuje da će se predmetnim zakonom urediti i pitanje

primjene i nabave lijekova u ustanovama socijalne zaštite koje pružaju usluge zdravstvene njege, dok stavak (3) istoga članka propisuje da će se odredbe iz čl. 9. i 22. primjenjivati do donošenja posebnoga propisa iz st. (1) i (2) čl. 87. Zakona /preporuka Ombudsmana da Federalno ministarstvo zdravstva i Federalno ministarstvo rada i socijalne politike trebaju inicirati zakonska rješenja kojima će korisnicima/ama smještenim u ustanove biti osigurana jednaka razina zdravstvene zaštite na području gdje ustanova djeluje bez obzira na to odakle je korisnik/ca.

- Uvođenje nekoliko ključnih načela koja predstavljaju pravni okvir zaštite osoba koje borave u federalnim ustanovama socijalne zaštite. Specijalno uvažavanje najboljega interesa korisnika/ca, a osobito u postupcima inicijalne stručne procjene, izrade individualnih planova i preispitivanja potrebe daljega zadržavanja na smještaju.
- Uvođenje zakonskih odredaba izričite zabrane diskriminacije i prisile, osim u slučajevima i na način propisan navedenim zakonom i Zakonom o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku. Smješteni korisnici imaju pravo na informiranost, sudjelovanje u donošenju odluka, slobodan izbor usluga, privatnost i povjerljivost osobnih podataka i pritužbu.

U svom izjašnjenju Ministarstvo je ukazalo i na implementaciju preporuka za uspostavu standarda stručnoga kadra u ustanovama socijalne zaštite. Ove su preporuke realizirane na način da je federalni ministar rada i socijalne politike donio Pravilnik o minimalnim standardima za pružanje usluga socijalnoga zbrinjavanja i socijalne potpore u ustanovama socijalne zaštite Federacije BiH:

U svezi s preporukom o obrazovanju osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama, Ministarstvo rada i socijalne politike u odgovoru je ukazalo da će „županijski ministar nadležan za odgoj i obrazovanje s područja na kojemu federalna ustanova socijalne zaštite ima sjedište, u suradnji s Federalnim ministarstvom obrazovanja i znanosti, propisati minimalne standarde, odnosno opće i

posebne uvjete koje moraju ispunjavati federalne ustanove socijalne zaštite glede prostora, opreme i kadra za provedbu prilagođenih obrazovnih programa osposobljavanja, a prema djelatnosti federalnih ustanova socijalne zaštite za koju su registrirane“.

Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne skrbi Hercegovačko-neretvanske županije

Ombudsmani BiH su prethodnim izvješćem uputili preporuku Ministarstvu zdravstva, rada i socijalne skrbi Hercegovačko-neretvanske županije i Domu Stolac – da Dom Stolac funkcionira sukladno minimumu standarda, što se odnosi na kvalitetu smještaja i higijenske uvjete, stručni i okupacijski rad, kvalitetniju i permanentnu zdravstvenu zaštitu, te kvalifikacijsku strukturu uposlenika/ca sukladno potrebama osoba koje zbrinjava.

Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH je zaprimila akt broj: 04-31-1008/21 od 29.9.2023. godine od **Ministarstva zdravstva, rada i socijalne skrbi Hercegovačko-neretvanske županije**, u kojemu se navodi sljedeće:

„Na području Hercegovačko-neretvanske županije-kantona po pitanju presude Hadžimejić i dr. a odnosi se na smještaj duševno bolesnih osoba u ustanove socijalne skrbi, moramo Vas izvijestiti da je neznatan broj duševno bolesnih osoba koje se smještaju putem Centra za socijalni rad, barem onih za koje Ministarstvo sudjeluje u plaćanju. U zadnje vrijeme radilo se i na pronalaženju rješenja za povratak i reintegraciju u vlastite obitelji.

U redovitoj komunikaciji između Centara za socijalni rad/Službi socijalne skrbi i Ministarstva zdravstva rada i socijalne skrbi HNŽ/K se upućuju na postupke koje trebaju primijeniti kod smještaja duševno bolesnih osoba. Važno je istaći da se upućuju i na korištenje resursa Centara za mentalno zdravlje tamo gdje postoje.

Redovito se vrši suradnja s Domom za socijalno i zdravstveno zbrinjavanje osoba sa invaliditetom i drugih osoba. S obzirom da je Dom u Stocu proširio kapacitete završetkom „lijevog krila“, inspek-

torica socijalne skrbi iz ovog Ministarstva je naložila Domu u Stocu da podnese zahtjev za dobivanje rješenja o proširenju kapaciteta doma. Ovih dana Povjerenstvo određeno od Ministarstva zdravstva, rada i socijalne skrbi treba obaviti komisijski očevid i utvrditi uvjete prostora, kadra i opreme po Pravilniku o minimalnim standardima za pružanje socijalnih usluga (Narodne novine HNŽ broj 4/16, 2/22).“

Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH je u aktu broj: 02-667/23 od 22.9.2023. godine zaprimila informaciju od **Ustanove Dom za socijalno i zdravstveno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i drugih osoba Stolac**, u kojem se navodi „*da je Ustanova proširila smještajni kapacitet završetkom lijevog krila; da su od stručnog osoblja uposlena 3 socijalna radnika, radni terapeut i jedan psiholog a što smatraju na ovaj broj korisnika dovoljno. Što se tiče njegovatelja i medicinskog osoblja u potpunosti se slažu da ih je nedovoljan broj, no financijske mogućnosti Ustanove ne dozvoljavaju prijem novih radnika ove struke. Ustanova je u protekle dvije godine izvršila zamjenu svih laminatnih podova PVC podovima, te promjenu svih drvenih vrata PVC vratima. Socijalna služba i stručni tim Ustanove početkom godine donose individualne planove za svakog korisnika pojedinačno, te pokušava unaprijediti kvalitetu života korisnika i pripremiti ih za eventualni povratak među svoje obitelji i samostalni život. O svim korisnicima i njihovom napretku u Ustanovi, kao i zdravstvenom stanju korisnika redovito se 2 puta godišnje obavještavaju referentni Centri za socijalni rad iz kojih dolaze, a u slučaju privatnih korisnika njihovi skrbnici ili obitelji. Većina korisnika imaju određene aktivnosti tijekom dana u vidu grnčarske i stolarske radionice, rada u kuhinji, poljoprivrednom imanju ili pomoći osoblju Ustanove u svojim redovitim aktivnostima. Što se tiče deinstitutionalizacije korisnika socijalnog zbrinjavanja korisnika i alternativnih modela smještaja, ističemo nedovoljan napredak na tom polju i smatramo da bi Bosna i Hercegovina i njihova ministarstva trebali imati viziju i donijeti nove zakone koji bi bolje regulirali ovu oblast.“*

Republika Srpska

Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH je zaprimila akt broj: 11/05-533-128-1/23 dana 18.9.2023. godine od **Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske**, u kojem se navodi sljedeće:

„U vezi sa vašim aktom broj: Ž-LI-02-158/23 od 06.09.2023. godine kojim tražite informacije o realizaciji preporuka navedenih u Specijalnom izvještaju o stanju prava lica sa intelektualnim i mentalnim poteškoćama koji ste sačinili 2018. godine obavještavamo vas sljedeće:

Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske nije saglasno sa Specijalnim izvještajem o stanju prava lica sa intelektualnim i mentalnim poteškoćama iz 2018. godine jer nije bila mogućnost dostavljanja primjedbi, sugestija i komentara, iako je navedeni izvještaj urađen uopšteno za Bosnu i Hercegovinu, a ne za Republiku Srpsku.

Takođe, nije jasan uzorak, način rada, metodologija obrade podataka i izvještavanja o istim, te smatramo da navedeno nije prihvatljivo za Republiku Srpsku.

Imajući u vidu navedeno, neophodno je da Institucija ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine poštuje nadležnosti Republike Srpske i nadležnosti Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, odnosno propisane zakonske i podzakonske akte, kao i činjenicu da nema nadležnosti da učestvuje u stručnim nadzorima nad radom ustanova socijalne zaštite bez uvažavanja propisanih zakonskih i podzakonskih akata.“

Brčko distrikt Bosne i Hercegovine

Ombudsmeni su dana 3.10.2023. godine zaprimili akt broj 05-1535AM-0002/23 od **Vlade Brčko distrikta BiH – Odjeljenja za zdravstvo i ostale usluge**, u kojemu se navodi sljedeće:

Punoljetne osobe s intelektualnim i mentalnim poteškoćama:

- *Baza podataka o osobama sa intelektualnim i mentalnim poteškoćama uspostavljena je na internoj razini organa starateljstva. Ovi podaci su za potrebe evidencija koje sadrže podatke (dostupne samo ovlaštenim službenim osobama) iz predmeta osoba koje su korisnici usluga Službe psihosocijalne zaštite uz napomenu da se varijable koje koriste u toj bazi uključe u zvaničnu, objedinjenu bazu organa starateljstva – Pododjeljenje za socijalnu zaštitu, Odjeljenja za zdravstvo i ostale usluge Vlade Brčko distrikta BiH – preporuka Ombudsmana*
- *Veći angažman i dostupnost srodnika koji bi bili postavljeni za staratelje u odnosu na preporuku Ombudsmana koja se odnosila na preispitivanje sustava u kojem su uposlenici centara za socijalni rad staratelji prevelikom broju osoba kojima je oduzeta poslovna sposobnost.*
- *Suradnja između resornih ministarstava i ustanova se intenzivirala – preporuka Ombudsmana*
- *Adekvatna stručna procjena najboljeg interesa korisnika je intenzivirana na način da se jača saradnja s obitelji, posjeti, dinamika odnosa, ponašanje i zdravstveno stanje štićenika, te posebne potrebe koje mogu utjecati na pozitivan ishod tretmana – preporuka Ombudsmana*
- *Uspostava kvalitetne kontrole potpore kroz jačanje kvalitete i efikasnosti po pitanju pružanja usluge, staratelji su u potpunosti usmjereni na svakodnevnu stručnu potporu uposlenika organa starateljstva – Pododjeljenje za socijalnu zaštitu, Odjeljenja za zdravstvo i ostale usluge Vlade Brčko distrikta BiH. Posebno je istaknuta inicijativa, zagovaranje i umrežavanje sa Udrugama s ciljem posvećivanja*

posebne pozornosti starijim dementnim osobama kroz posebne programe zbrinjavanja – preporuka Ombudsmana

Maloljetne osobe sa intelektualnim i mentalnim poteškoćama:

- *U tijeku je proces izrade nove Odluke o razvrstavanju gdje bi se termin „mentalno nedovoljno razvijen“ zamijenio terminom „s intelektualnim poteškoćama“.*
- *Nakon dostavljanja konačnog nalaza i mišljenja, Odjeljenje za zdravstvo i ostale usluge vrši izradu rješenja o kategorizaciji ili rekategorizaciji osobe, i ta rješenja su osnova za ostvarivanje prava iz domene socijalne i dječje zaštite Brčko distrikta BiH.*

U odgovoru Vlade BDBiH navodi se i sljedeće:

1. *Razlozi zbog kojih neke preporuke još nisu provedene ni realizirane mogu biti zbog politike – nisu imperativ niti fokus, za što je potrebno zagovaranje; vremenski okvir je u ovom momentu nezahvalno odrediti jer organ starateljstva nije jedini akter u procesu, ali je važna karika sa širokim dijapazonom ovlaštenja.*
2. *Potrebne su edukacije službenih osoba koje rade na predmetima starateljstva i uopšte koje rade s osobama s mentalnim poremećajima i njihovim obiteljima; sistematizacija radnih mjesta u nadležnosti postupanja organa starateljstva; Izmjene i dopune Zakona o javnoj upravi.*

Agencija za javne nabave Bosne i Hercegovine

Ombudsmani BiH u *Specijalnom izvješću o stanju prava osoba sa intelektualnim i mentalnim teškoćama* dali su preporuku Vijeću ministara Bosne i Hercegovine da omogući iznimak od primjene Zakona o javnim nabavama u odnosu na nabavu odjeće, obuće i osobnih potrepština za osobe s intelektualnim i mentalnim teškoćama smještenih u zdravstvene i socijalne ustanove, u cilju očuvanja njihove osobnosti i digniteta.

Vijeće Ministara prosljedilo je preporuku Agen-

ciji za javne nabave Bosne i Hercegovine, čiji odgovor iz akta broj: 02-07-1835-3/23 od 26.9.2023. godine zbog značaja problematike u cijelosti prenosimo:

Agencija za javne nabave BiH je dana 19.09.2023. godine zaprimila akt Glavnog tajništva Vijeća ministara BiH kojim nam daje na dalje postupanje akt Institucije ombudsmena za ljudska prava u svezi s realizacijom preporuka navedenih u Specijalnom izvješću o stanju lica sa intelektualnim i mentalnim teškoćama.

Navedenim je aktom dana preporuka Vijeću ministara BiH da omogući iznimak iz primjene Zakona o javnim nabavama u odnosu na nabavu odjeće, obuće i osobnih potrepština osoba sa intelektualnim i mentalnim teškoćama smještenih u zdravstvene i socijalne ustanove, a u cilju očuvanja njihove osobnosti i digniteta.

Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju između europskih zajednica i njihovih država članica, s jedne strane, i Bosne i Hercegovine, s druge strane (Službeni glasnik BiH – Međunarodni ugovori, br. 10/08, 1/2017 i 8/2017), Bosna i Hercegovina je preuzela obvezu usklađivanja pravnih propisa sa pravnom tečevinom EU.

Smatramo važnim naglasiti da je Zakon o javnim nabavama (Službeni glasnik BiH broj 39/14) u većoj mjeri usuglašen sa Direktivama EU iz 2004. godine. Zakon o izmjenama i dopunama zakona o javnim nabavama (Službeni glasnik BiH broj 59/22) je djelomice usuglašen sa važećim direktivama EU iz oblasti javnih nabava (2014/24/EU i 2014/25/EU), te nabava odjeće, obuće i osobnih potrepština nije izuzeta ni po navedenim direktivama.

Ovim putem skrećemo pozornost da ugovorni organi razmotre mogućnost primjene odredbe člana 7. Zakona o javnim nabavama (Službeni glasnik BiH br. 39/14 i 59/22), kojim se uređuje dodjela subvencioniranih ugovora.

Naime, ovim članom je propisano da:

“(1) Odredbe ovog zakona primjenjuju se i za ugovore koje ugovorni organ izravno subvencionira s više od 50%:

a) ako ti ugovori uključuju radove u smislu Aneksa I ovog zakona;

b) ako ti ugovori uključuju radove na bolnicama,

objektima namijenjenim za sport, rekreaciju i odmor, školskim i univerzitetskim zgradama i zgradama koje se koriste u administrativne svrhe.

(2) Odredbe ovog zakona primjenjuju se i za ugovore koje ugovorni organ izravno subvencionira sa više od 50% za ugovore za pružanje usluga koje su vezane za radove u smislu stavka (1) ovog člana.

(3) Ugovorni organ koji daje takve subvencije dužan je obezbijediti poštovanje odredaba ovoga zakona u slučajevima kada subvencionirani ugovor dodjeljuje neko drugo fizičko ili pravno lice, odnosno dužan je da i sam poštuje odredbe ovoga zakona u slučajevima kada dodjeljuje subvencionirani ugovor za ili u ime tih fizičkih ili pravnih lica.”

Naprijed navedena odredba Zakona, koja je donesena sukladno direktivi EU o javnim nabavama, predviđa primjenu Zakona samo u slučaju nabave izravno subvencioniranih ugovora koji uključuju radove ili ugovore koji uključuju usluge koje su vezane za radove u smislu stavka (1) člana 7. Zakona, i to subvencioniranih sa više od 50%, dok se za nabavu subvencioniranih roba i drugih usluga Zakon ne primjenjuje.

Međutim, postavlja se pitanje da li primjeni Zakona podliježu robe i druge usluge (usluge koje nisu u svezi s radovima) koje ugovorni organ subvencionira, jer se iste ne spominju u odredbi člana 7. Zakona. Da bi se dao odgovor na ovo pitanje, potrebno je krenuti od same definicije, odnosno od pojma subvencije.

Prema jednoj od jednostavnijih definicija “subvencije”(lat. sub-venire) označavaju sustavnu materijalnu potporu ili pomoć iz javnog budžeta ili fondova u područjima od javnog interesa. Prema drugoj, kompleksnijoj definiciji, subvencija (engl. subsidy, subvention, njem. Subvention) je oblik financijske pomoći koju država daje ustanovama i privrednicima (poticanje proizvodnje, zaštita standarda stanovništva) za strogo određenu namjenu. Ovisno o svrsi, razlikuje se velik broj subvencija: prema trajnosti (stalne i povremene), prema vrsti organizacije korisnika (privrednim i nepri-

vrednim organizacijama), prema izvoru sredstava (iz budžeta, iz različitih fondova), prema namjeni (dotacije, regres, premije za cijene pod društvenom kontrolom, izvozne premije, razvojne premije, porezne olakšice, oslobađanje poduzeća od plaćanja poreza, doprinosa, carina i sl.)

Iz naprijed navedenog se može zaključiti da su subvencije svojevrsni instrumenti ekonomske i socijalne politike. U tom pogledu treba i tražiti odgovor na pitanje subvencioniranja nabave roba i drugih usluga koje se ne navode u članu 7. Zakona.

Naime, subvencija ima strogo određenu svrhu i namijenjena je konkretno određenoj kategoriji korisnika. Sukladno tomu, mišljenja smo da se ne mogu sve robe i usluge koje ugovorni organ subvencionira podvesti pod izuzeće.

Primjer subvencioniranih ugovora za nabavu roba koje ne podliježu primjeni Zakona je primjerice nabava ortopedskih pomagala, koje subvencioniraju npr. Zavodi zdravstvenog osiguranja, jer se radi o točno određenoj kategoriji korisnika, u ovom slučaju invalida imenom i prezimenom. Primjer bi se odnosio i na subvencioniranje troškova za socijalno ugrožene kategorije stanovništva u smislu gradskoga prijevoza, troškova liječenja, troškova komunalnih usluga, javne kuhinje, ogrjeva, troškova pogrebnih usluga is l. Također, pod izuzeće bi se moglo podvesti i subvencioniranje prijevoza učenika. Iznos subvencija u ovim primjerima nije bitan i može iznositi i cijelih 100%, te se, sukladno navedenom, Zakon ne primjenjuje jer se u svim primjerima radi o konkretnoj kategoriji stanovništva, imenom i prezimenom.

S druge strane, npr. nabava lijekova koji će se koristiti u jednom kliničkom centru nije izuzeta od primjene Zakona, jer se u tom slučaju radi o djelatnosti kliničkoga centra, zbog čega je isti i osnovan, a ne o subvencioniranim robama. Isto tako, primjerice nabava lijekova koju u potpunosti ili djelomice financiraju zavodi zdravstvenoga osiguranja, podliježe primjeni Zakona, jer se ovdje radi o široj kategoriji osiguranika (pa tako vjerovatno i za nabavu test traka za određivanje glukoze u krvi), za koju se u momentu nabave ne zna kon-

kretno ime i prezime. Također, subvencija se ne odnosi samo na građane, već i na druge fizičke i pravne subjekte kao što su sportske ili druge udruge, kulturno-umjetnička društva i sl., ali ti subjekti imaju konkretan naziv, kao i građani sa imenom i prezimenom.

Naprijed navedeno je generalno pojašnjenje odredbe članka 7. Zakona koja regulira subvencionirane ugovore.

5.2. Aktivnosti u okviru zaštite i preventivnog djelovanja

Ombudsmani BiH poduzeli su niz aktivnosti kojima se nastoji aktualizirati problematika osoba sa intelektualnim i mentalnim teškoćama, a posebno osoba koje su smještene u ustanove. U ovome poglavlju predstavljene su aktivnosti Ombudsmana BiH u okviru preventivnoga djelovanja, koje je realizirano kroz inicijative, dostavljena mišljenja i komentare na zakonske propise, kao i održavanje raznih sastanaka.

Dostavljanje komentara na Zakon o ustanovama socijalne zaštite u Federaciji BiH

Ombudsmani BiH su dana 10.12.2020. godine zaprimili akt Federalnog ministarstva rada i socijalne politike (u daljem tekstu: FMRSP), kojim se traži dostavljanje komentara na Nacrt zakona o ustanovama socijalne zaštite u Federaciji BiH (u daljem tekstu: Nacrt), koji na sveobuhvatan način uređuju uspostavljanje, djelovanje, rukovođenje i dr. ustanova socijalne zaštite.

Ombudsmani su dostavili svoje komentare uz konstataciju da je niz preporuka, koje su Ombudsmani BiH ranije uputili, uvršten u tekst Nacrta (akt Ombudsmana broj: Oi-K-BL-3/21 od 11.01.2021.).

Dostavljanje Mišljenja na Prijedlog zakona o roditeljima njegovateljima u Federaciji BiH

Ombudsmani su zaprimili upit Udruge Život sa Downovim sindromom Federacije BiH, kojim je traženo mišljenje na Prijedlog Zakona o roditeljima njegovateljima u Federaciji BiH. Ombudsmani su dana 30.08.2021. godine uputili Parla-

mentu Federacije BiH akt, kojim je podržana namjera nadležnih organa u Federaciji BiH za donošenje ovog zakona i kako poduzimanje ovakvih i sličnih mjera predstavlja primjer afirmativnih akcija koje su nadležne vlasti dužne provoditi u smislu Zakona o zabrani diskriminacije u BiH, a sve s ciljem izjednačavanja položaja osoba s invaliditetom kao ranjive kategorije s ostalim kategorijama građana. U dostavljenom mišljenju Ombudsmani BiH su izrazili zabrinutost zbog navoda da udruge osoba s invaliditetom nisu adekvatno uključene u proces izrade predmetnoga propisa. Ombudsmani su podsjetili da UN-ova Konvencija o pravima osoba s invaliditetom u čl. 4. stavak (3) propisuje da pri razvoju i provedbi politika i zakona usmjerenih na primjenu Konvencije, kao i u drugim procesima donošenja odluka o pitanjima koja se neposredno tiču osoba s invaliditetom, države potpisnice to će činiti uz bliske konzultacije i aktivno sudjelovanje osoba s invaliditetom, uključujući djecu s invaliditetom, putem organizacija koje ih predstavljaju i zastupaju. Ukazano je na to da je UN-ov Komitet za prava osoba s invaliditetom u Zaključnim razmatranjima o inicijalnom izvješću Bosne i Hercegovine o primjeni UN-ove Konvencije o pravima osoba s invaliditetom od 12. travnja 2017. godine izrazio zabrinutost zbog nepostojanja transparentnih procedura i zakona koje se odnose na konzultacije s udrugama osoba s invaliditetom, te preporučio Bosni i Hercegovini da usvoji formalne i transparentne mehanizme za redovite konzultacije s udrugama/organizacijama osoba s invaliditetom.

Sastanak s relevantnim subjektima

Određeni problemi u svezi sa smještajem osoba u ustanove socijalnoga staranja, osobito u Županiji Središnja Bosna, rezultirali su time da su Ombudsmani BiH dana 13.04.2023. godine u zgradi Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine u Sarajevu organizirali sastanak o temi **Smještaj osoba sa duševnim smetnjama u ustanove socijalne zaštite.**

Namjena sastanka bila je razmjena dosadašnjih praksi kada je riječ o smještaju osoba s intelektualnim i mentalnim smetnjama, a ujedno i pri-

goda za konstruktivnu diskusiju, sve s ciljem da se iznađu najefikasnija rješenja usklađena sa UN-ovom Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom. Također, cilj sastanka bio je i razgovor o trenutačnom stanju kada je riječ o implementaciji presude Europskog suda za ljudska prava po apelaciji *Hadžimejlić i dr. protiv BiH*. Sastanak je održan nakon saznanja da se u Županiji Središnja Bosna, po zahtjevima centara za socijalni rad, pokreću izvanparnični postupci, nakon čega nadležni općinski sudovi rješenjem nalažu prinudni smještaj u ustanove socijalne zaštite, dok se u drugim županijama smještaj ove kategorije vrši na bazi dragovoljnosti i vrši se određena revizija po potrebi.

Prema informacijama koje su Ombudsmeni prikupili kroz pisanu komunikaciju sa centrima za socijalni rad u većim gradovima Federaciji BiH i tijekom održanog sastanka, postoje različite prakse postupanja u postupku smještaja osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama u ustanove na području Federaciji BiH. Smještaj se pretežito vrši na bazi dragovoljnosti, ali postoje i teškoće u radu, kao npr. u Županijskom centru za socijalni rad u Sarajevu i Bosansko-podrinjskoj županiji, koje navodimo:

- dulje čekanje na smještaj u neke ustanove zbog popunjenosti smještajnih kapaciteta;
- učestali žurni zahtjevi iz ustanova da se prekine smještaj ili premjesti neki korisnik/ca iz ustanove zbog kršenja pravila kućnoga reda i sl;
- prisutan pritisak lokalne zajednice, građana, nevladinih organizacija za smještaj osoba sa psihičkim smetnjama i njihovo adekvatno zbrinjavanje;
- slučajevi da je zbog iznimno teških socio-zdravstvenih razloga neophodan smještaj u ustanovu socijalne zaštite, ali osoba nije suglasna;
- U rjeđim slučajevima određena ustanova nema mjesta za realizaciju zahtjeva.

Na sastanku su usvojeni sljedeći zaključci:

1. Bosna i Hercegovina nije poduzela adekvatne mjere u cilju implementacije presude Europ-

skog suda za ljudska prava po apelaciji *Hadžimejlić i dr. protiv BiH*, koja je donesena 2015. godine, te je zbog neriješene problematike stanje na terenu izrazito teško.

2. Federalno ministarstvo zdravstva, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike i Federalno ministarstvo pravde ključni su za rješavanje predmetne problematike, te se implementacija navedene presude treba rješavati u koordinaciji navedenih ministarstava.
3. Federalno ministarstvo pravde, u suradnji s Vijećem Europe i pravnim ekspertima, sačinilo je nacрте izmjena i dopuna Zakona o izvanparničnom postupku u Federaciji BiH i Obiteljskog zakona Federacije BiH, koji će biti upućeni u parlamentarnu proceduru. Izmjenama i dopunama je predviđen institut sudske revizije smještaja, kao i institut ograničenja poslovne sposobnosti, ali se navedenim izmjenama i dopunama neće u cijelosti implementirati presuda *Hadžimejlić i dr. protiv BiH*.
4. Prema dostupnim informacijama, jedino je u Županiji Središnja Bosna prisutna praksa da se po zahtjevima centara za socijalni rad pokreću izvanparnični postupci, nakon čega nadležni općinski sudovi rješenjem nalažu prinudni smještaj u ustanove socijalne zaštite. U drugim se županijama smještaj osoba sa duševnim smetnjama vrši isključivo na temelju dragovoljnosti. Problem za ustanove nastaje onog momenta kada sudovi donesu rješenje kojim se nalaže prinudni smještaj u ustanove socijalne zaštite, za što ne postoji pravna osnova. Prinudni se smještaj ne može provoditi u ustanovama socijalne zaštite, nego isključivo u zdravstvenim ustanovama.
5. Za rješavanje nagomilanih problema u praksi ključno je usvajanje zakonodavnoga okvira koji će osigurati postupanje centara za socijalni rad, kao i ustanova socijalne zaštite, u cijelosti zasnovano na međunarodnim standardima.

5.3. Postupanje po žalbama

Ombudsmeni BiH su u predmetima osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama postupali po podnesenim žalbama ili po službenoj dužnosti. Žalbe ukazuju na nekoliko problema:

a) *Loša ekonomsko-socijalna situacija obitelji u kojoj živi osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama*

U žalbi⁶ se navodi da se podnositeljica žalbe stara o kćerki, kojoj je oduzeta poslovna sposobnost i da živi od 200,00 KM mjesečnih primanja. Ona navodi kako je teškoga materijalnog i zdravstvenog stanja. Ombudsmeni su tražili da nadležni centar za socijalni rad poduzme mjere iz svoje nadležnosti, s ciljem utvrđivanja socijalnoga stanja obitelji i eventualnoga odobravanja socijalne pomoći.

b) *Nedostatak potpore*

Podnositelj žalbe obratio se molbom za pomoć u ostvarivanju proširenog prava iz socijalne zaštite (osobna asistencija ili pomoć u kući) za sina, rođenog 11.03.2003. godine, kojemu su utvrđene višestruke smetnje – primarne intelektualne teškoće. Podnositelj žalbe nezadovoljan je odlukom Skupštine Grada Prijedora o uslugama osobne asistencije, kojom je ovo pravo utvrđeno kao prošireno pravo i isključuju se osobe s intelektualnim teškoćama bez obzira na stupanj onesposobljenja i bez obzira na stupanj mogućnosti samostalnoga djelovanja. Ombudsmeni Bosne i Hercegovine su Skupštini Grada Prijedora uputili preporuku da izmijene odluku o uvjetima osobne asistencije. Preporuka Ombudsmana nije ispoštovana, s obrazloženjem kako je mišljenje stručnoga tima Centra za socijalni rad da nema pravne osnove za izmjenu postojeće odluke o uvjetima osobne asistencije zato jer bi svaka izmjena narušila koncept i sam pojam osobne asistencije kao proširenoga prava iz socijalne zaštite.⁷

c) *Prilagođenost prava potrebama*

Ombudsmeni BiH postupali su po žalbi koja ukazuje na to da podnositeljica žalbe u Općini Ilijaš nije u mogućnosti ostvariti pravo na dodjelu stana sukladno njezinim potrebama. Podnositeljica žalbe navodi kako je dodijeljeni stan iznimno neuvjetan, visoka vlaga, zastarjela stolarija, loša izolacija i loše vodovodne instalacije. Preporuka Ombudsmana je izvršena na način da je Općina Ilijaš žaliteljici dodijelila novi stan u prizemlju zgrade na privremeno korištenje.⁸

d) *Smještaj u ustanovu*

Žalitelj se obratio Instituciji ombudsmana u ime svoje sestre, navodeći u žalbi da je sestra nakon smrti majke smještena u Edukacijsko-rehabilitacijski centar 2007. godine kako bi završila školovanje za pomoćnog kuhara, što je u konačnici i postigla. Nakon deset godina sestri-noga boravka u Centru Duga, telefonskim putem obaviješten je da će njegova sestra „biti izbačena iz istog zbog ispada koje ima zadnjih mjesec dana“, zbog čega je žalitelj zatražio pomoć Institucije ombudsmana. Tijekom postupka pred Institucijom ombudsmana Centar za socijalni rad je donio zaključak u kojem je navedeno da će Centar „raditi na premještanju u drugu ustanovu uz prijedlog da Stručni tim pripremi imenovanu na takav korak kako bi što bolje prihvatila tu činjenicu... Napominjemo da se intenzivno radi, te da trenutačno nema nikakvih konfliktnih situacija s njene strane. Također, brat imenovane je izrazio zadovoljstvo s trenutačnom situacijom...“⁹

Ombudsmeni BiH su *po službenoj dužnosti* registrirali predmet povodom objavljivanja uznemirujućih fotografija na kojima su prikazani štice-nici Javne ustanove Zavod za zbrinjavanje mentalno invalidne djece i omladine Pazarić. Predstavnicima Institucije Ombudsmana obavili su posjet Zavodu Pazarić, kada je obavljen razgovor s direktorom Zavoda, medicinskim osobljem, njegovateljicama i korisnicima/cama Zavoda. Također se razgovaralo o neophodnosti i načinima uspostavljanja minimalnih standarda za pružanje us-

⁶ Predmet registrovan pod brojem Ž-BL-04-712/20

⁷ Predmet registrovan pod brojem Ž-BL- 02-242/21

⁸ Predmet registrovan pod brojem Ž-SA-02-631/21

⁹ Predmet registrovan pod brojem Ž-SA-02-106/20

luga u Zavodu.¹⁰

e) Imenovanje staratelja

Podnositeljica žalbe u predmetu¹¹ navodi da je Rješenjem Centra za socijalni rad Teslić¹² postavljena za posebnog staratelja bratu, koji je smješten u Dom za lica s invaliditetom Prijedor. Podnositeljica žalbe navodi kako je Centar želi razriješiti dužnosti staratelja iako je na poziv centra uredno dostavila sva izvješća koja se odnose na način raspolaganja sredstvima, što uključuje i dostavljanje računa. Centar za staratelja postavlja svoga uposlenika/cu. Tijekom postupka pred Institucijom ombudsmana, nadležno ministarstvo dva puta poništava odluku Centra za socijalni rad u Tesliću. Nadležno ministarstvo u svojim odlukama, među ostalim, navodi kako odredbe Obiteljskog zakona, koji propisuje obvezu organa starateljstva da u pripremanju svojih rješenja, odnosno pojedinih mjera koristi sve oblike socijalne zaštite, metode socijalnog i drugog stručnog rada kao i usluge zdravstvenih, socijalnih i drugih ustanova – u spisima Centra ne zatiče ni jedan nalaz socijalnog radnika koji bi se bavio navedenim utvrđenjima, ali i načinom XX (brat podnositeljice žalbe) funkcioniranja uopće, kao ni u ustanovi socijalne zaštite (s kojom je organ starateljstva dužan razmjenjivati informacije o korisniku), tako da se višegodišnji boravak korisnika u ustanovi iscrpljuje šturim informacijama kada je napustio ustanovu, odnosno kada se u nju vratio i kada je primio pakete.

Dana 22.05.2023. godine održan je sastanak sa ministrom Federalnoga ministarstva rada i socijalne politike. Teme su sastanka bile: problematika smještaja osoba sa duševnim smetnjama na temelju rješenja suda u ustanove socijalne zaštite; problemi u primjeni Zakona o roditeljima i njegovateljima; primjena Zakona o materijalnoj potpori obiteljima s djecom u Federaciji BiH kada je u pitanju imovinski cenzus; usvajanje Zakona o znakovnom jeziku Federacije BiH; te nejednak položaj osoba s invaliditetom s obzirom na okolnosti i vrijeme nastanka invaliditeta.

¹⁰ Predmet registrovan pod brojem Ž-SA-02-1274/19

¹¹ Predmet registrovan pod brojem Ž-BL-04-759/22

¹² Rješenje Centra za socijalni rad Teslić broj 10-550-1466/08 od 25.08.2008. godine

VI. USTANOVE ZA ZBRINJAVANJE OSOBA S MENTALNIM I INTELEKTUALNIM TEŠKOĆAMA

Ustanove za zbrinjavanje osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama, pored ustanova socijalne zaštite/ustanova za socijalno zbrinjavanje, obuhvaćaju i zdravstvene/medicinske ustanove, odnosno ustanove zdravstvene zaštite koje dugoročnije zbrinjavaju osobe s teškoćama u mentalnom zdravlju.

Stupanjem na snagu ZUSZ FBiH uspostavljen je kvalitetniji pravni okvir za zbrinjavanje socijalno osjetljivih kategorija u ustanovama socijalne zaštite. Zakonom je jasno naznačeno kako će se protekom roka od šest mjeseci nakon njegova stupanja na snagu donijeti propisi u svezi s uspostavom i provedbom minimalnih standarda stručnoga rada, osigurati ispunjavanje nužnih infrastrukturnih preduvjeta i na jednoobrazan način riješiti pitanje zdravstvene zaštite, kao i obrazovanja korisnika/ca ustanova socijalne zaštite.

S obzirom da je u tijeku postupak reorganizacije, preregistracije, odnosno transformacije ustanova socijalne zaštite na području Federacije BiH, Ombudsmani BiH obavili su posjet ustanovama kako slijedi: Ustanova za socijalno zbrinjavanje i zdravstvenu njegu Bakovići, Ustanova za socijalno zbrinjavanje, zdravstvenu njegu, odgoj i obrazovanje Pazarić i Ustanova za socijalno zbrinjavanje i zdravstvenu njegu Drin Fojnica.

Pored navedenih ustanova, monitoringom su, zbog specifičnosti kategorija korisnika/ca koje zbrinjavaju, obuhvaćene i dvije županijske ustanove socijalne zaštite: Županijska javna ustanova Dom za socijalno zdravstveno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i drugih osoba Sarajevo i Dom za socijalno i zdravstveno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i drugih osoba Stolac.

Zavod za specijalno obrazovanje i odgoj djece Mjedenica, kao jedna od najznačajnijih odgojno-obrazovnih ustanova, također je predmetom analize izvješća Ombudsmana BiH. Imajući u vidu značaj zbrinjavanja i rehabilitacije svih kategorija stanovništva koji se nalaze u stanju soci-

jalne potrebe, Izvješćem je obuhvaćen i Prihvatni centar Duje kao jedan od najvećih projekata Udruge HO Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS.

Pratećim su izvješćem obuhvaćene i ustanove zdravstvene zaštite koje dugoročnije zbrinjavaju osobe s teškoćama u mentalnom zdravlju: Specijalna bolnica za kroničnu psihijatriju Modriča i JZU Psihijatrijska bolnica Sokolac.

Posjet je obavljen i ustanovama socijalne zaštite za zbrinjavanje osoba sa intelektualnim teškoćama čiji je osnivač Vlada Republike Srpske: Dom za lica s invaliditetom Višegrad i Dom za lica s invaliditetom Prijedor.

U nastavku ovoga poglavlja Ombudsmani BiH prezentirat će način prijema, organizacijsku strukturu, smještajne kapacitete, okupacijski angažman, zdravstvenu zaštitu, kao i postupak primjene fizičke sile za svaku ustanovu zasebno.

Pitanja ostvarivanja kontakta sa članovima obitelji, postupak javnih nabava, način financiranja ustanova, kao i suradnja s drugim ustanovama i organizacijama, nisu obrađeni pojedinačno pošto se na isti način realiziraju u svim ustanovama.

Korisnicima/ama se omogućuje svakodnevna komunikacija sa članovima obitelji. Posjeti srodnika i prijatelja korisnicima/ama omogućeni su u sobi za posjete, koja pruža potrebnu privatnost, ali mogu se koristiti i ostale prostorije ustanove.

Javne nabave provode se sukladno Zakonu o javnim nabavama Bosne i Hercegovine i ostalim zakonskim i podzakonskim aktima. Upravni odbori ustanova nakon usvajanja financijskog plana usvajaju i plan javnih nabava, koji je osnova za provedbu postupka javnih nabava.

Ustanove ostvaruju suradnju sa svim organima i organizacijama na koje su upućene Zakonom i drugim propisima. Pored navedenog, ustanove ostvaruju suradnju i sa brojnim fizičkim i prav-

nim osobama koje im pružaju različite vrste potpore. Takva potpora je osobito važna zbog mogućnosti uključivanja korisnika/ca u razne forme društvene interakcije.

6.1. Federacija Bosne i Hercegovine

Donošenjem ZUSZ FBiH unaprijeđen je pravni okvir za funkcioniranje ustanova za smještaj osoba sa intelektualnim i mentalnim teškoćama. Na jedinstven način uređeno je pitanje imenovanja upravljačkih struktura (upravni odbor, nadzorni odbor, direktor), financiranja i dr.

Upravljanje ustanovama

Tijelo upravljanja ustanove je upravni odbor, čiji su izbor, sastav i nadležnost određeni Zakonom o ustanovama socijalne zaštite Federacije BiH i Uredbom o postupku dokazivanja ispunjenosti općih i posebnih uvjeta za imenovanja u tijela uprave, nadzora i rukovodstva u federalnim ustanovama socijalne zaštite.

Upravne odbore imenuje i razrješava Vlada Federacije BiH na period od četiri godine, pri čemu pojedini članovi/ice upravnog odbora mogu na istu poziciju biti imenovani najviše u dva uzastopna mandata. Upravni odbor sastoji se od pet članova /ica, od kojih su barem dva pravne struke. U pravilu se imenuje jedan član iz reda stručnih uposlenika/ca ustanove, jedan iz reda zakonskih zastupnika korisnika koji se nalaze u smještaju u ustanovi i tri iz reda stručnih osoba iz oblasti i zvanja utvrđenih posebnim kriterijima za imenovanje u upravni odbor ustanove.

Tijelo nadzora nad poslovanjem svih federalnih ustanova socijalne zaštite je nadzorni odbor kao jedinstveni mehanizam nadzora poslovanja svih federalnih ustanova socijalne zaštite, a koji imenuje i razrješava Vlada Federacije BiH na period od četiri godine, pri čemu pojedini članovi/ice nadzornog odbora mogu na istu poziciju biti imenovani najviše u dva uzastopna mandata. Na ovaj način je došlo do racionalizacije, što ima i pozitivne financijske implikacije jer je do donošenja ZUSZ FBiH svaka ustanova imala zaseban nadzorni odbor čije naknade su plaćane iz sreds-

tava uplaćivanih za smještaj korisnika. Nadzorni odbori federalnih ustanova socijalne zaštite sastoji se od pet članova/ica koji se imenuju isključivo kao stručne osobe iz oblasti i zvanja utvrđenih posebnim kriterijima za imenovanje u nadzorni odbor, od kojih su barem tri ekonomske struke.

Prema informacijama dobivenim u tijeku izrade ovog izvješća, Vlada Federacije BiH je Zaključkom V. broj: 613/2023 od 13.04.2023. godine izvršila odabir kandidata u nadzorne odbore. Federalno ministarstvo rada i socijalne politike je sukladno čl. 28. Uredbe o postupku dokazivanja ispunjenosti općih i posebnih uvjeta za imenovanje u tijela uprave, nadzora i rukovodstva u federalnim ustanovama socijalne zaštite od svakog pojedinog odabranog kandidata/kinje zatražio dostavljanje dokaza o nepostojanju zapreka za imenovanje. Postupak imenovanja članova nadzornih odbora još nije finaliziran. Navedeno potvrđuje i Zaključak Vlade Federacije BiH V. broj: 854/2023 godine od 14.06.2023. godine, kojim je usvojena Informacija Federalnog ministarstva rada i socijalne politike o nastavku rada upravnih i nadzornih odbora federalnih ustanova socijalne zaštite nakon isteka mandata, do njihova razrješenja ili imenovanja novih organa upravljanja odnosno nadzora. Točkom 2. Zaključka propisano je da upravni i nadzorni odbori u sastavu u kojem trenutačno obavljaju funkciju, a imenovani su rješenjima Federalnog ministarstva rada i socijalne politike uz suglasnost Vlade Federacije BiH, nastavljaju rad sve do razrješenja ili imenovanja novih organa upravljanja odnosno nadzora.

Tijelo rukovođenja ustanovom – direktor/ica organizira i rukovodi ustanovom, te zastupa i predstavlja ustanovu prema trećim osobama i odgovoran/na je za zakonitost rada. Direktora/icu ustanove imenuje i razrješava upravni odbor na period od četiri godine, uz prethodno pribavljenu suglasnost Vlade Federacije BiH.

Isplatu naknada članovima/cama upravnih i nadzornih odbora vrši Federalno ministarstvo rada i socijalne politike iz Proračuna Federacije BiH. Naknade za upravne i nadzorne odbore Us-

tanove regulirane su Odlukom Vlade Federacije BiH o visini plaća direktora i novčanih naknada za rad u upravnim i nadzornim odborima ustanova socijalne zaštite (*Službene novine FBiH* broj 82/19). Plaća direktora regulirana je ZUSZ FBiH.

Financiranje ustanova

Ustanove se financiraju sukladno čl. 66. ZUSZ FBiH:

- a) iz naknada za pružene usluge;
- b) iz proračuna Federacije sukladno federalnim propisima o pripadnosti javnih prihoda;
- c) iz subvencija, donacija i drugih izvora.

Sredstvima koja se doznaju iz proračuna Federacije BiH sufinancira se tekuće poslovanje onih federalnih ustanova socijalne zaštite koje iz prihoda ostvarenih na temelju pruženih usluga nisu u mogućnosti osigurati redovito funkcioniranje, kao i kapitalne investicije usmjerene na osiguranje neophodnih infrastrukturnih uvjeta za rad federalnih ustanova.

Federalno ministarstvo rada i socijalne politike sukladno svojim nadležnostima, odnosno nadležni organi inspeksijskog nadzora, vrši nadzor nad namjenskim utroškom ovih sredstava.

ZUSZ FBiH propisuje da su federalne ustanove socijalne zaštite dužne uspostaviti javni registar subvencija i donacija, a čiji sadržaj i način vođenja će propisati federalni ministar rada i socijalne politike, uz prethodno pribavljeno mišljenje federalnog ministra financija.

6.1.1. Ustanova za socijalno zbrinjavanje i zdravstvenu njegu Bakovići

Tim za izradu *Pratećega izvješća* posjetio je Ustanovu Bakovići i obavio razgovor sa direktorom, rukovodiocima ključnih sektora, te smještenim korisnicima/ama. Tijekom posjeta predstavljena je Strategija transformacije Zavoda za zbrinjavanje mentalno invalidnih osoba Bakovići 2021-2023. godine, koju je 22.02.2021. godine usvojio Upravni odbor Ustanove, zatim Izvješće o radu Zavoda za zbrinjavanje mentalno

invalidnih osoba Bakovići za 2023. godinu, Izvješće o financijskoj reviziji koje obuhvaća bilancu stanja na dan 31.12.2020. godine, te Pravilnik o unutarnjoj organizaciji i sistematizaciji poslova i radnih zadataka Ustanove od 09.09.2022. godine. Posjetom je obuhvaćen obilazak svih prostora, uključujući sobu za izolaciju i fiksaciju, dislocirane objekte u kojima su smješteni korisnici/ce, uvid u knjigu dnevnika aktivnosti, kao i sportsko-rekreacijskog dijela Ustanove (dvorište, vrt, terenski dio).

Uvidom u prostorije Ustanove Bakovići Tim je konstatirao da su spavaonice odvojene za korisnike različitog spola. Spavaonice su opremljene s najmanje dva a najviše šest kreveta, koji nisu na sprat. Korisnicima/ama je omogućen neometan pristup ležajima. Ležaji za nepokretne korisnike/ce su adekvatni (električni medicinski bolnički kreveti). Sobe su dovoljno prozračene i imaju dovoljan dotok prirodne svjetlosti, s naznakom da prozori nemaju rešetke. U svakoj spavaonici je ormar za odlaganje odjeće.

Svako od osam odjeljenja ima dnevni boravak i čajnu kuhinju. U kuhinji je jasno naznačen tjedni meni. Kupaonice su uredne i pristupačne korisnicima/ama, sa ugrađenim rukohvatima. Ustanova posjeduje praonicu, a način održavanja higijene korisnika/ca kao i prostorija raspoređen je po danima.

Djelatnost

Djelatnost Ustanove Bakovići definirana je odredbama ZUSZ FBiH, a podrazumijeva pružanje usluge socijalnog zbrinjavanja i socijalne potpore, kao i zdravstvene njege smještenim osobama s ciljem osposobljavanja za samostalan život i rad sukladno njihovim mogućnostima i sklonostima.

Usluga socijalnog zbrinjavanja pruža se kao kontinuiran dugotrajni smještaj ili kao organizirano stanovanje u lokalnoj zajednici.

Usluga socijalne potpore obuhvaća sve vidove stručnog rada, koji se odvija kroz stručni socijalni rad i psihosocijalnu potporu, organizaciju ra-

dnih aktivnosti, radno-okupacijske terapije, odmor i rekreaciju, te kulturno-zabavne aktivnosti i drugi tretmani ovisno o identificiranim potrebama korisnika/ca usluga.

Usluga zdravstvene njege obuhvaća skup stručnih medicinskih i terapijskih postupaka, mjera i aktivnosti usmjerenih na praćenje općeg zdravstvenog stanja, odnosno sagledavanje i evidentiranje općeg izgleda, funkcionalnosti, promjena ponašanja i drugih pokazatelja zdravstvenih teškoća smještenih korisnika/ca s ciljem osiguranja zaštite njihova zdravlja, kao i njihova tjelesnog i duševnog oporavka, s posebnim naglaskom na ishranu, održavanje osobne higijene, podjelu i kontrolu uzimanja propisane terapije, provedba zdravstvenog odgoja te savjetodavni rad i potporu korisniku/ci i članovima njegove/njene obitelji.

U obavljanju propisane djelatnosti, uprava i svi uposlenici/ce Ustanove Bakovići dužni su pridržavati se načela humanizma, uključenosti, najboljeg interesa smještene osobe, a osobito u postupcima inicijalne stručne procjene, izrade individualnih planova i preispitivanja potrebe daljeg zadržavanja osobe na smještaju u ustanovi.

Ustanova Bakovići ima uspostavljenu evidenciju o korisnicima koja se vodi u elektronskom i pisanom obliku, uz poduzimanje svih tehničkih i organizacijskih mjera na zaštiti podataka koji se odnose na identitet smještenih osoba i zaštitu osobnih podataka.

Organizacijska struktura

Pregled popunjenih radnih mjesta prema stručnoj spremi	
VSS	24
VŠS	5
SSS	93+26
OŠ	20

Tabela: Kvalifikacijska struktura uposlenika/ca

Federalni zavod za zapošljavanje je 2023. godine na temelju Programa sufinanciranja zajedničkih projekata sa drugim pravnim subjektima ukupno

Pravilnikom o unutarnjoj organizaciji i sistematizaciji poslova i radnih zadataka u Ustanovi od 09.09.2022. godine, pored direktora i internog revizora, utvrđena su dva sektora:

1. Sektor za pravne i kadrovske poslove, računovodstvo i materijalno-financijske poslove, nabave i pomoćne tehničke poslove – Skupina za projekte i odnose s javnošću;
2. Sektor za psihosocijalne, sportske, rehabilitacijske i medicinske usluge, u okviru kojeg djeluju odjeli/službe socijalnog rada, stanovanja u zajednici, potpore i psihosocijalne rehabilitacije korisnika, sportske rekreacije i fizikalne rehabilitacije; medicinske potpore/usluga.

Pravilnikom o unutarnjoj organizaciji i sistematizaciji poslova i radnih zadataka u Ustanovi je sistematizirano 244 radna mjesta, a trenutačno je popunjeno 168 radnih mjesta (ugovor na neodređeno vrijeme 122; ugovori na određeno vrijeme 45; ugovor sa direktorom 1), od čega 47 muškaraca i 121 žena. Prosječna starost uposlenika/ca je 41 godina, za muškarce 40 godina, a za žene 42 godine.

Stručno osoblje ove ustanove čini 57 medicinskih sestara/tehničara, dvanaest asistenata, sedam educiranih okupacijskih terapeuta, četiri okupacijska terapeuta, jedan socijalni pedagog, jedan psiholog, jedan pedagog/rukovoditelj službe, jedan edukacijski rehabilitator, šest socijalnih radnika i jedna diplomirana medicinska sestra/rukovoditelj.

sufinancirao 35 uposlenika/ca, od čega su četiri uposlenika/ce sa VSS, a 31 sa SSS. Federalni zavod za zapošljavanje, a preko Županijske službe

za zapošljavanje Srednjobosanske županije, sufinancirao je zapošljavanje četvero uposlenika/ce za 2023. godinu (dvoje sa SSS, a dvoje s osnovnom školom).

U maju 2022. godine, uz sufinanciranje Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom, uposlena je jedna osoba s invaliditetom. Raspored uposlenika/ca organiziran je tako da se skrb za korisnike odvija tijekom svih 24 sata.¹³

Stručna tijela i povjerenstva

U okviru Ustanove Bakovići uspostavljena su dva stručna tijela i nekoliko povjerenstava sukladno utvrđenim nadležnostima i potrebama ove ustanove.

Stručni kolegij – Operativno tijelo za izvršavanje radnih zadataka s ciljem dobre međusobne suradnje i komunikacije odjela/sluzbi u Ustanovi. Kolegij sastanke održava prema potrebi sagledavanja svih radnih zadataka.

Stručni tim – Stručni se rad uposlenika/ca organizira kroz dva dijela: Tim stručnog rukovodstva, kojeg čine rukovodioci sljedećih odjela/sluzbi: socijalnog rada, stanovanja u zajednici, potpore i psihosocijalne rehabilitacije korisnika, sportske rekreacije i fizikalne rehabilitacije i medicinske potpore/usluga, i Stručni tim koji čine rukovodioci odjela/sluzbe iz Sektora za psihosocijalne, sportske, rehabilitacijske i medicinske usluge i svi stručni djelatnici unutar odjela/sluzbe: socijalni radnik, psiholog, edukacijski rehabilitator, medicinska sestra/tehničar, viši trener sportske rekreacije, fizioterapeut, radni terapeut i logoped.

¹³ Radno vrijeme je raspoređeno na sljedeći način: dnevno radno vrijeme je klizno određeno, s početkom u 07:00 do 07:30 i završetkom u 15:30 do 16:00 sati. Dnevna smjena u turnusima utvrđuje se na sljedeći način: rad u vremenu od 07:00 do 19:00 sati za radnike/ce koji rade u turnusima po 12 sati (u ciklusu 12-24-48); rad u vremenu od 07:00 do 19:00 sati za radnike/ce koji rade u turnusima od po dva dana. Noćna smjena utvrđena je na sljedeći način: rad u vremenu od 19:00 sati uveče do 07:00 sati ujutro za radnike/ce koji rade u turnusima po jednu noć.

Povjerenstva – U Ustanove djeluju Povjerenstvo za prijem i otpust korisnika, Povjerenstvo za javne nabave, Povjerenstvo za provedbu javnog poziva za upošljavanje potrebnih radnika, kao i druga povjerenstva imenovana sukladno utvrđenim nadležnostima i potrebama Ustanove.

Smještajni kapaciteti

Ustanova Bakovići smještena je na površini od 3,29 hektara i raspolaže sa 3.074 m² korisne površine (institucionalni smještaj). Kapacitet je 270 mjesta u klasičnom obliku smještaja i 60 mjesta u stanovima i kućama namijenjenim za stanovanje uz potporu. Prema Odluci o utvrđivanju smještajnih kapaciteta u Ustanovi Bakovići, kao zasebna cjelina izdvojen je Odjel za nepokretne i polupokretne osobe, sa utvrđenim kapacitetom od 17 mjesta. Uslugu organiziranog stanovanja Ustanova pruža u kući u Fojnici (sa dvije stambene jedinice), u Kiseljaku (sa tri stambene jedinice), u Gojevićima (sa dvije stambene jedinice), u Bakovićima (sa dvije stambene jedinice), te Socijalno naselje (sedam stambenih jedinica). Pored zgrada u kojima su smješteni korisnici/ce, postoje i prateći objekti (radionice, garaža, magacin i sl.).

Brojno stanje korisnika/ca na dan 03.10.2023. godine je 338, od čega na osam odjeljenja – klasični oblik smještaja boravi 278 korisnika/ca, a po programu stanovanja uz kontinuirani i svakodnevni nadzor i potporu asistenta ukupno 60 korisnika/ca.

Red.br.	Mjesto boravka	Muškarci	Žene	Ukupno
1.	Odjeljenje I	37	0	37
2.	Odjeljenja II	38	0	38
3.	Odjeljenje III	0	37	37
4.	Odjeljenje IV	0	43	43
5.	Odjeljenje V (pojačana njega)	11	10	21
6.	Odjeljenje VI a	0	21	21
7.	Odjeljenje VI b	22	0	22
8.	Odjeljenje VII	40	0	40
9.	Odjeljenje za nepokretne i polu-pokretne osobe (Objekat za pojačanu skrb i njegu korisnika/ca)	7	10	17
10.	Kuća Fojnica (dvije stambene jedinice)	4	5	9
11.	Kuća Gojevići (dvije stambene jedinice)	5	4	9
12.	Stanovi Kiseljak (tri stambene jedinice)	7	7	14
13.	Socijalno naselje (sedam stambenih jedinica)	12	7	19
14.	Kuća Bakovići (dvije stambene jedinice)	5	4	9
UKUPNO		185	152	337

Tabelarni prikaz zaključno sa 31.12.2022. godine

Cijena dnevne usluge socijalnog dijela zbrinjavanja korisnika u visini od 42,00 KM na snazi je od 01.09.2022. godine, što iznosi 1.260,00 KM, odnosno 1.302,00 KM (u ovisnosti o broju dana u mjesecu) na mjesečnoj razini za sve korisnike/ce. Predstavnici Ustanove navode da cijena usluga nije realna i optimalna za provedbu svih obveza i ne odražava stvarne troškove smještaja korisnika jer se njome pokrivaju samo redoviti troškovi i osigurava neometano funkcioniranje i izvršavanje tekućih obveza, dok za razvoj Ustanove u smislu njezine transformacije i deinstitucionalizacije ovaj iznos nije dovoljan.

Prijem u Ustanovu

Zahtjev za smještaj u Ustanovu podnosi se isključivo posredstvom nadležnog centra za socijalni rad (CSR) prema prebivalištu osobe za koju se podnosi zahtjev. CSR vrši stručnu obradu te upućuje zahtjev sa dokumentacijom potencijalnog korisnika/cu u Ustanovu. Odmah po prijemu zahtjev razmatra Povjerenstvo za prijem i otpust korisnika/ca usluga Ustanove, a najkasnije sedam dana od prijema zahtjeva, te odgovor dostavlja podnositelju zahtjeva, nakon čega se usmenim putem komunicira u svezi s preciznim terminom prijema u Ustanovu.

Zna se dogoditi da se na dnevnoj bazi Ustanovi podnesu dva do tri zahtjeva za smještaj. Zaključno sa danom 03.10.2023. godine ukupno je podnesen 81 zahtjev, od čega je izvršeno 34 prijema.

Poslovna sposobnost

Prema navodima predstavnika ove ustanove, najvećem broju korisnika i korisnica smještenih u Ustanovu potpuno je oduzeta poslovna sposobnost. Malom dijelu njih poslovna sposobnost oduzeta je samo djelomice ili je postupak oduzimanja u tijeku. Prema statističkim podacima koje je dostavila Ustanova, to izgleda ovako:

- a) Potpuno oduzeta poslovna sposobnost – 210 osoba
- b) Djelomice oduzeta poslovna sposobnost – 14 osoba
- c) Postupak oduzimanja u tijeku – 5 osoba
- d) Izjava o dragovoljnom smještaju – 104 osobe

Kada je u pitanju starateljstvo, ukupno 209 osoba se nalazi pod starateljstvom, pri čemu je procentualno omjer takav da je oko 40% staratelja imenovano po službenoj dužnosti, dok su u 60% slučajeva za staratelje imenovani srodnici korisnika/ca usluga ove ustanove.

Okupacijski angažman

Deset dana nakon prijema korisnika/ce izrađuje se individualna procjena potreba, snaga, rizika, sposobnosti i interesiranja korisnika/ce, kapaciteta prižatelja usluga i individualni plan usluge za korisnika/cu u ovisnosti o tomu kojem odjelu/službi budu dodijeljeni. Procjenu vrši stručno osoblje (socijalni radnik, psiholog, edukacijski rehabilitator, medicinska sestra/tehničar, viši trener sportske rekreacije, fizioterapeut, radni terapeut, logoped). Putem informiranog pristanka na radni i okupacijski angažman nastoji se osigurati da opredjeljenja korisnika/ca u najvećoj mjeri odgovaraju njihovim individualnim psihofizičkim karakteristikama i afinitetima.

U tijeku 2022. godine ukupno je urađeno 90 individualnih planova usluge. Korisnicima/ama se pruža savjetodavna potpora s ciljem boljeg funkcioniranja u odnosu prema sebi, prema drugima kao i prema sredini u kojoj žive, te potpora u rješavanju eventualnih konfliktnih i kriznih situacija. Prema podacima iz 2022. godine, edukacijski rehabilitator je individualno radio sa 20 korisnika/ca na području svakodnevnog ophođenja i funkcioniranja. Psiholog¹⁴ je individualno radio sa 68 korisnika/ca s ciljem procjene psihofizičkog stanja, psihičkog osnaživanja te pomoći u rješavanju problema i teškoća s kojima se osoba susrela. Pedagog je individualno radio sa 49 korisnika/ca s ciljem optimizacije i objektivizacije/utvrđivanja uzročno-posljedičnih veza i odnosa u danoj situaciji kako bi ih shvatili, prihvatili, a potom i prebrodili. Multifokalna opservacija EMAE-2 u sklopu okupacijskih radionica urađena je za 60 korisnika/ca, te je na temelju toga planiran individualni rad s njima.

Okupacijski angažman podrazumijeva: art radionicu u Ustanovi, radionicu ručnih radova, radionicu sublimacijskog tiska, glazbenu radionicu i

¹⁴ Tijekom 2022. godine psiholog je održao interaktivne radionice o temama: Razvijmo svijest o štetnosti pušenja, Mirno rješavanje sukoba, Psihoza – povrat i prevencija simptoma; Što je KBT i kako mi može pomoći – za članove stručnoga tima, Osnove dobre komunikacije – pripremljena za realizaciju i namijenjena svima zainteresovanim uposlenicima u Ustanovi.

radionicu prirodne kozmetike. Također, okupa-
cijski angažman obuhvaća i skupni psihološki
tretman, eko-sekciju i kozmetički kutak. Šetnja u
bližu lokalnu sredinu, odlazak u vjerske objekte i
odlazak u kino redovito se omogućuju korisni-
cima/ama.

Radni angažman korisnika/ca prilagođen je nji-
hovim sposobnostima. Na bazi izvršene procjene
organiziran je na sljedeći način:

1. radni angažman u krojačnici: tri puta tjedno –
6 korisnika/ca;
2. radni angažman u kuhinji: svakim radnim
danom – 34 korisnika/ca;
3. radni angažman na odjelu: svakim radnim
danom – 131 korisnik/ca;
4. radni angažman u vešeraju: svakim radnim
danom – 11 korisnika/ca;
5. radni angažman u okviru Odjela nabave: sva-
kim radnim danom – 4 korisnika/ce;
6. radni angažman u okviru Odjela za tehničke
poslove: svakim radnim danom – 6 korisni-
ka/ca;
7. radni angažman na poslovima poljoprivrede:
55 korisnika/ca.

Zavod ima Pravilnik o kućnom redu, koji sadrži
raspored aktivnosti, a korisnici/ce imaju odgo-
vornost da se pridržavaju okvirnog dnevnog
rasporeda aktivnosti.

Zdravstvena zaštita

Odjel za zdravstvenu zaštitu brine se o zdrav-
stvenim potrebama korisnika/ca, uključujući
davanje propisane terapije i pomoć prigodom
održavanja osobne higijene. Odjel organizira rad
s liječnikom opće prakse koji dolazi dva puta
tjedno, te sa neuropsihijatrom i internistom koji
dolaze jednom tjedno. Služba organizira i druge
preglede po nalogu doktora. Laboratorijske i
radiološke pretrage obavljaju se u nadležnom
domu zdravlja. Služba za zdravstvenu zaštitu u
suradnji sa Službom socijalnog rada dostavlja
nadležnim centrima za socijalni rad zdravstvene
knjižice korisnika/ce na ovjeru i pribavljanje
markica. Također, Služba redovito vrši podjelu
lijekova sukladno propisanoj terapiji, nakon čega

mora sačiniti izvješće o potrošnji lijekova. U od-
nosu na 2018. godinu, kada je cijena zdravstvene
usluge u ovoj ustanovi uznosila 8,86 KM po danu,
u 2023. godini došlo je do povećanja cijene
zdravstvene usluge za 1,37 KM po danu, tako da
se za korisnike/ce sada plaća naknada za zdrav-
stvenu zaštitu u iznosu od 10,23 KM po danu.

Primjena fizičke sile u zaštiti osoba sa duševnim smetnjama/soba za fiksaciju

U ustanovi je u funkciji soba za izolaciju i fiksaciju, koja se koristi ukoliko se zdravstveno stanje korisnika/ce pogorša do stupnja sklonosti osobe prema samopovrjeđivanju ili agresivnosti prema drugim korisnicima i osoblju, pa se ne može na drugi način kontrolirati. Soba je pokrivena video nadzorom. Izdvajanje u sobu vrši se sukladno *Uputstvu Zavoda o postupku izdvajanja korisnika* broj: 02-34-1001/07 od 30. studenoga 2007. godine i *Uputstvu o slučaju pogoršanja stanja korisnika* broj: 01-34-223/10 od 15. veljače 2010. godine. U periodu kada je Tim Ombudsmana bio u obilasku ustanove, u sobi za izolaciju nije bilo korisnika/ca.

Izvršen je uvid u tzv. „list izdvajanja“ od dana 26.09.2023. godine, te je konstatirano:

„Razlog, način i mjera izdvajanja: Pobjegao van kapije, trčao putem, prilikom pokušaja da se vrati nazad, pored potoka se bacao po zemlji, čupao stvari, pokušao tehničara pogoditi kamenom, oduzet mu je ruksak pa je tako trčanjem došao do sobe... Tijekom izdvajanja prati se uriniranje, defekacija, povraćanje, cirkulacija, unos tekućine/hrane, krvni pritisak, navodi se terapija koja se koristi te ostala zapažanja.

U periodu izdvajanja samo zbog agresivnosti dolazi do fiksacije.“

Prigodom obilaska ustanove Tim Ombudsmana imao je i neposredan uvid u izvješća dežurstava. Izvješća sadrže podatke o brojnome stanju korisnika/ca na svakom odjelu, o broju epileptičnih napada, ispoljavanju agresivnosti, higijenskom tretmanu (kupanje i sl.), o tomu koji korisnici/ce su imali pozive, tko je imao posjet, tko je izlazio iz ustanove, sve bitne promjene što su se korisniku/ci dogodile i gdje je neophodno pratiti stanje.

6.1.2. Ustanova za socijalno zbrinjavanje i zdravstvenu njegu Drin Fojnica

Tim Institucije ombudsmana za izradu *Pratećega izvješća* posjetio je Ustanovu za socijalno zbrinjavanje i zdravstvenu njegu Drin Fojnica (u

daljem tekstu: Ustanova Drin) i razgovarao sa direktorom, uposlenicima/ama i smještenim korisnicima/ama. Posjetom je obuhvaćen obilazak svih prostorija, uključujući i objekat Urlenike, kojega je izgradnja u tijeku, te ljekarnu i prostorije za smještaj korisnika/ca, te je izvršio uvid u knjige i dnevnik aktivnosti. Svako odjeljenje ima svoj dnevni boravak i čajnu kuhinju, koji su odvojeni za korisnike različitog spola.

Djelatnost

Ustanova Drin je ustanova od osobitoga društvenog interesa u oblasti socijalne zaštite, utemeljena 1955. godine. Djelatnost Ustanove obuhvaća pružanje usluga socijalnoga zbrinjavanja, psihosocijalne rehabilitacije i primarne zdravstvene potpore osobama s intelektualnim teškoćama, sa kombiniranim smetnjama i osobama sa psihičkim i psihoorganskim oboljenjima, sukladno odredbama ZUSZ FBiH i Pravilima Zavoda.

U tijeku 2022. godine Ustanova Drin je pružala usluge smještaja na različitim razinama potpore za ukupno 24 odjeljenja i stambene jedinice u krugu Ustanove, a u lokalnoj zajednici za 489 korisnika/ca s područja cijele Bosne i Hercegovine. Ukupan broj uposlenika/ca tijekom 2022. godine bio je 249, od čega 157 iz reda njegovateljica, uposlenika/ca koji pružaju zdravstvene i usluge fizikalne terapije i uposlenika/ca koji provode radne i okupacijske tretmane, dok je 15 stručnih uposlenika/ca različitih profila.

Organizacijska struktura

Pravilnikom o unutarnjoj organizaciji i sistematizaciji poslova i radnih zadataka u Ustanovi Drin unutarnja je organizacija uspostavljena na sljedeći način: Kabinet direktora, Služba za pravne poslove, Služba za finansijsko-računovodstvene poslove, Služba za tehničke poslove, Služba socijalnoga zbrinjavanja, psihosocijalne i zdravstvene potpore, Odjel A (glavna zgrada), Odjel B (Urlenike), Odjel C (vanjske jedinice) i Odjel socijalnoga rada.

Prema Izvješću o radu, u Ustanovi Drin ukupno

radi 249 uposlenika/ca, od čega 80 muškaraca i 169 žena, kojih je kvalifikacijska struktura pred-

stavljena u donjoj tabeli.

Kvalifikacija	Broj	Muškarci	Žene
VSS	29	14	15
VŠS	3	0	3
VKV	6	6	0
SSS	111	38	73
KV	63	19	44
NSS	37	3	34
UKUPNO	249	80	169

Raspored uposlenika/ca u Ustanovi Drin organiziran je tako da je skrb za korisnike/ce organizirana tijekom svih 24 sata.¹⁵

Stručna tijela i povjerenstva

U cilju uređenja određenih pitanja u Ustanovi se uspostavljaju povjerenstva kao radna tijela. Tako npr. djeluju: Povjerenstvo za prijem korisnika u Ustanovu, Povjerenstvo za prijem kandidata u radni odnos, Povjerenstvo za prijem i kontrolu roba i donacija, Povjerenstvo za popis sredstava i izvora sredstava, Povjerenstvo za stavljanje u uporabu stalnih sredstava, Povjerenstvo za provedbu postupka nabave, Povjerenstvo za izradu normativnih akata, Povjerenstvo za procjenu i prodaju službenih motornih vozila putem pribavljanja zatvorenih pismenih ponuda, Povjerenstvo za procjenu i prodaju stomatološke opreme putem pribavljanja zatvorenih pismenih ponuda i Povjerenstvo za izradu jelovnika.

Povjerenstva imaju obvezu tijekom svoga rada redovito sastavljati zapisnike, te sve zaključke, zapažanja, konstatacije, odluke, stanja, nacрте, primjedbe, sugestije i slično prezentirati direktoru Ustanove putem redovitih izvješća o svome radu.

¹⁵ Radno je vrijeme raspoređeno na sljedeći način: dnevno radno vrijeme radnika/ca s punim radnim vremenom od 40 sati počinje u 07:00 a završava u 15:00 h. Radni tjedan radnika/ca koji rade skraćeno radno vrijeme od 39,5 sati traje 6 radnih dana, a odvija se u smjenama. Radnicima/ama koji rade u turnusu radno vrijeme je raspoređeno 12-24-12-48 (12 sati rada - 24 sata odmora - 12 sati rada - 48 sati odmora).

Smještajni kapaciteti

Kapacitet Ustanove Drin predviđen je za smještaj 500 korisnika/ca, a u vrijeme posjeta boravilo je 490 osoba svih kategorija, od mentalne retardacije do psihijatrijskog odjela, te osobe svih starosnih dobi. Od ukupnoga broja korisnika/ca, na dan 31.12.2022. godine bilo je 286 muškarca i 203 žene, od toga 442 pokretna, teško pokretnih 17 i nepokretnih 30 korisnika/ca. Od ukupnoga broja smještenih osoba, 277 je starije od 45 godina, a 30 njih mlađe od 18 godina. U Ustanovi Drin smještene su sljedeće kategorije korisnika/ca:

- osobe sa intelektualnim teškoćama;
- osobe sa duševnim smetnjama (nad kojima je završen proces hospitalizacije i kojima je, po mišljenju liječnika specijaliste, potrebno produljeno liječenje i smještaj u socijalno-

medicinskoj ustanovi);

- duševno oboljele osobe koje su u stanju neu-računljivosti počinile krivično djelo;
- gerijatrija – osobe koje zbog degenerativnih promjena CNS nastalih zbog procesa starenja za posljedicu imaju psihičke smetnje.

Sve navedene kategorije Zavod prima na smještaj kao pokretne, teško pokretne i nepokretne osobe (www.drin.ba/kako-izvrsiti-smjestaj).

U Ustanovi je smješteno najviše korisnika/ca iz Zeničko-dobojske i Sarajevske županije, i to putem centara za socijalni rad. Veoma mali broj korisnika/ca je smješten privatno: dana 31.12.2022. godine na ovaj način je bilo smješteno ukupno 28 osoba.

ŽUPANIJA/BDBiH/RS	Broj korisnika/ca centara	Privatno	Ukupno
Sarajevska	133	7	140
Zeničko-dobojska	156	4	160
Tuzlanska	32	0	32
Unsko-sanska	58	11	69
Bosansko-podrinjska	9	0	9
Hercegovačko-neretvanska	7	3	10
Zapadnohercegovačka	3	0	3
Županija 10	7	0	7
Srednjobosanska	46	3	49
Posavska	2	0	2
Brčko distrikt BiH	3	0	3
Republika Srpska	4	0	4
Crna Gora	1	0	1
UKUPNO	489		

Tabelarni prikaz područja iz kojeg dolaze korisnici/ce na dan 31.12.2022. godine

Prijem u Ustanovu

Zahtjev za smještaj u Ustanovu Drin podnosi se isključivo posredstvom centra za socijalni rad nadležnog prema prebivalištu osobe za koju se podnosi zahtjev. Centar za socijalni rad vrši stručnu obradu, te upućuje zahtjev sa dokumentacijom potencijalnog/e korisnika/ce u Ustanovu. Odmah po prijemu, zahtjev razmatra Povjerenstvo za prijem i otpust korisnika/ca usluga Ustanove, a najkasnije tjedan dana od prijema zahtjeva odgovor dostavlja podnositelju zahtjeva, nakon čega se usmenim putem komunicira o preciznom terminu prijema u Ustanovu.

U tijeku 2022. godine na adresu Ustanove Drin upućeno je 90 zahtjeva za prijem, od čega je Povjerenstvo za prijem i otpust odbilo 10, dok je 48 zahtjeva uvršteno na listu čekanja, a 14 zahtjeva je evidentirano kao da su odustali od smještaja, a na temelju obavijesti nadležnih centara/sluzbi da su riješeni smještajem u drugu ustanovu socijalne zaštite.

Prigodom prijema, otpusta ili smrti korisnika/ce u Ustanovi Drin, Odjel socijalnoga rada vodi evidenciju u matičnoj knjizi i matičnom dosjeu. Smrtni se slučajevi prijavljuju matičnome uredu prema mjestu prebivališta i obavješćuju se obitelji i nadležni centar za socijalni rad.

Okupacijski angažman

Okupacijska terapija kod korisnika/ca nižeg stupnja intelektualnog funkcioniranja ima za cilj proširiti životno iskustvo i stvoriti im određene navike. Ova terapija pozitivno djeluje i na stvaranje radnih i dnevnih navika, na način ponašanja i ophođenja s okolinom kao i na formiranje različitih stavova.

Radna terapija provodi se s korisnicima/ama kod kojih se formiraju ili su formirane osnovne navike i vještine, kod kojih se kroz aktivnosti terapije postavlja točno određen cilj. Radna terapija provodi se u šest radionica. Okupacijsku terapiju provodili su asistenti okupacijske terapije u sklopu pet radionica za obavljanje aktiv-

nosti okupacijske terapije.¹⁶

Pored navedenih radionica, značajan broj korisnika/ca je angažiran na različitim aktivnostima i pomoćnim poslovima u svim odjelima Ustanove. Ukupan broj angažiranih korisnika/ca u radionicama kreće se oko 120. Svi se tretmani provode po načelu individualnoga pristupa korisniku/ci. Angažiran je certificirani okupacijski terapeut, koji koordinira rad okupacijske terapije. Ustanova je tijekom godine organizirala i jednokratne izlete u razne gradove.

Zdravstvena zaštita

Zdravstvena zaštita u Ustanovi Drin osigurana je u tri ljekarne (za Odjel A, Odjel B i Odjel C), a tu su i kartoteka, magacin za lijekove i kabinet za fizikalnu terapiju. Odjeli su zaduženi za skrb o zdravstvenom stanju korisnika/ca, a u ljekarnama se organiziraju liječnički pregledi, dijagnostička obrada, daju se upute za preglede u zdravstvenim ustanovama i hospitalizaciju, te se obavlja primjena ordinirane terapije i poduzimaju mjere prevencije daljih komplikacija.

U tijeku 2022. godine u Ustanovi je obavljeno ukupno 6.498 specijalističko-konzultativnih pregleda, dok je broj različitih intervencija/usluga medicinskih sestara/tehničara Zavoda iznosio 21.535 (Izvjješće Drin, 2022: 25).

U 2023. godini cijena zdravstvene usluge iznosi 9,13 KM po danu. Nabava lijekova i sanitetskog materijala obavlja se sukladno procedurama javnih nabava.

¹⁶ Tekstilna radionica 1 (20 korisnika/ca); Tekstilna radionica 2 (20 korisnika/ca); Tekstilna radionica – krojačnica (10 korisnika/ca); Radionica za izradu sitnih predmeta od drveta (30 korisnika/ca); Art radionica (20 korisnika/ca) i Radionica za izradu prirodne kozmetike (18 korisnika/ca).

6.1.3. Ustanova za socijalno zbrinjavanje, zdravstvenu njegu, odgoj i obrazovanje Pazarić

Tim za izradu *Pratećega izvješća* posjetio je Ustanovu za socijalno zbrinjavanje, zdravstvenu njegu, odgoj i obrazovanje Pazarić (u daljem tekstu: Ustanova Pazarić), te je tom prigodom obavio razgovor sa socijalnom radnicom/šeficom službe i pravnikom ove ustanove. Tijekom posjeta Timu je predstavljeno Izvješće o radu ove Ustanove za 2022. godinu, koje je usvojeno odlukom Upravnoga odbora dana 07.03.2023. godine, kao i Pravilnik o kućnome redu, usvojen odlukom Upravnoga odbora od 09.11.2023. godine. Iako je Tim za izradu *Pratećega izvješća* u više navrata zatražio dnevnik aktivnosti/rada službi ove ustanove, oni nisu bili prezentirani.

Posjet je obuhvaćao i obilazak svih prostorija Ustanove, uključujući i prostorije za prijem i skladištenje lijekova, stomatološku ordinaciju i ljekarnu, a izvršen je i uvid u protokol bolesnika, protokol intervencija i evidencijske liste o fizičkom sputavanju korisnika/ca.

Uvidom u smještajne kapacitete ove ustanove konstatirali smo da su uvjeti života i boravka korisnika na zadovoljavajućoj razini. U spavaonicama je smješteno najviše po šest korisnika/ca. Kreveti su drveni i metalni sa debljim madracom i jastukom te čistom posteljinom. Za nepokretne korisnike/ce osigurani su medicinski bolnički kreveti. Spavaonice su odvojene po spolu, imaju dovoljan dotok svjetlosti, ali nisu dovoljno prozračene, a prozori su bez metalnih rešetki. Toaleti su pristupačni, s ugrađenim rukohvatima, vidno očišćeni, ali dominantno neprijatnog mirisa. Gotovo svaki objekat ima zajedničku prostoriju, tzv. dnevni boravak i kuhinju. Jelovnik je tjedni, a standard ishrane je zadovoljavajući u smislu zastupljenosti životnih namirnica i potreba. Prema navodima osoblja ove Ustanove, jelovnik je pojačan povrćem i voćem sa domaćih poljoprivrednih parcela i plastenika u naselju.

Na dan posjeta Tim za izradu *Pratećega izvješća* prisustvovao je realizaciji nekoliko okupacijskih aktivnosti/terapija: bojenje, crtanje i bocanje

(rad na alu-foliji), pravljenje nakita, glazbena sekcija i radionica tkanja. Prigodom realizacije i organiziranja okupacijskih aktivnosti, stručni djelatnici ih prilagođavaju interesima i željama korisnika/ca.

Tim je unaprijed sačinio unificiranu listu pitanja za sve ustanove koje su predmet obrade ovoga izvješća, na koju je Ustanova Pazarić dostavila odgovor 21.12.2023. godine. U nastavku će, pored situacijske analize koja obuhvaća obradu uvjeta prostora i smještaja korisnika, biti prezentirane informacije iz tog odgovora.

Djelatnost

Ustanova Pazarić je javna ustanova i pravni sljednik JU Zavoda za zbrinjavanje mentalno invalidne djece i omladine Pazarić. Ustanova Pazarić ima svojstvo pravne osobe s pravima, obvezama i odgovornošću utvrđenim Zakonom i Pravilima Ustanove za socijalno zbrinjavanje, zdravstvenu njegu, odgoj i obrazovanje Pazarić (*Službene novine FBiH* broj 57/23) Sukladno ZUSZ FBiH, nadzor nad stručnim radom ove ustanove obavlja posebno Povjerenstvo, koje formira federalni ministar rada i socijalne politike. Povjerenstvo vrši nadzor u ovoj ustanovi u kontinuitetu od mjeseca kolovoza 2023. godine do danas.

Kako proizlazi iz dostavljenog odgovora Ustanove Pazarić, osobe koje zbrinjava ova ustanova su osobe s invaliditetom do 30 godina života, kojima je utvrđeno da su u stanju socijalne potrebe sukladno propisima iz oblasti socijalne zaštite, i to:

- osobe s trajnim tjelesnim oštećenjima ili trajnim smetnjama u tjelesnom razvoju;
- osobe sa smetnjama u intelektualnom razvoju umjerenog, težeg i teškog stupnja;
- osobe s duševnim smetnjama;
- osobe s kombiniranim smetnjama;
- djeca sa smetnjama u intelektualnom razvoju lakog stupnja kojima je dijagnosticiran poremećaj u ponašanju i osjećajima.

Organizacijska struktura

Novim Pravilnikom o minimalnim standardima za pružanje usluga socijalnoga zbrinjavanja i socijalne potpore u ustanovama socijalne zaštite FBiH definiran je rok od 90 dana da se sačini *Analiza stanja i plan za prilagođavanje sa utvrđenim standardima*, koji će se uputiti Vladi Federacije BiH na usvajanje. Nakon toga pristupit će se izradi novoga akta o unutarnjoj organizaciji i sistematizaciji poslova radi usklađivanja s novim Pravilnikom o minimalnim standardima. Navedeni pravilnik stupio je na snagu 14.12.2023. godine.

Upravni odbor Ustanove Pazarić je organ upravljanja koji broji pet članova/ica, i sastao se 14 puta do 30.11.2023. godine. Trenutačno, Upravni odbor ima četiri člana/ice zato što je jedan član Upravnog odbora razriješen dužnosti na vlastiti

zahtjev. Nadzorni odbor Ustanove Pazarić ima tri člana i do 30.11.2023. godine sastao se 12 puta.

U Ustanovi Pazarić utvrđene su i funkcioniraju sljedeće službe: Socijalna služba, Služba zdravstveno-medicinske zaštite i njege, Služba osposobljavanja i rehabilitacije, Služba općih tehničkih i servisnih poslova, Služba pravnih i administrativno-tehničkih poslova, te Služba računovodstvenih i materijalno-financijskih poslova.

Na temelju ugovora o radu na neodređeno vrijeme trenutačno ima 144 uposlenika/ca, dok je na ugovoru o radu na određeno vrijeme uposleno 1+15 (preko Federalnog zavoda za zapošljavanje). Od ukupnog broja uposlenih, 34 su muškarca i 125 žena.

Naziv radnoga mjesta	Broj predviđenih radnih mjesta	Popunjenost radnih mjesta
Direktor		
Pomoćnik direktora	1	-
Šef službe	6	6
Poslovni tajnik	1	1
Socijalni radnik	3	3
Voditelj odjela izvaninstitucijskog zbrinjavanja	2	2
Glavna medicinska sestra	1	1
Odgovorna sestra/tehničar smjene	6	6
Odjeljska sestra/tehničar na poslovima zdravstvene njege	14	8
Glavni fizioterapeut	1	1
Fizioterapeut	6	4
Farmaceutski/medicinski tehničar	1	1
Njegovatelj/ica	67	60
Defektolog (Edukator rehabilitator)	3	2 u tijeku procedura prijema 1 izvršioca
Psiholog	3	3
Logoped	1	1
Odgajatelj u obiteljskom smještaju	3	3
Odgajatelj	5	5
Voditelj odjela terapijskog rada	1	1
Ergoterapeut	1	1
Sportski terapeut	1	1
Radni terapeut na ekonomiji	1	1
Radni terapeut keramičar	1	1
Radni terapeut u tkalačkoj radionici	2	1
Radni terapeut u radionici za izradu tapiserije	1	1
Okupacijski instruktor	9	8
Glezbjeni terapeut	1	-
Psihosocijalni terapeut	1	1
Stručni suradnik zaštite na radu i protupožarne zaštite	1	1
Vozač voditelj odjela prijevoza	1	u tijeku procedura prijema
Vozač	2	2
Voditelj odjela održavanja	1	1
Kućni majstor elektromehaničar	1	1
Kućni majstor ložac	2	1
Kućni majstor stolar	1	1
Kućni majstor instalater	1	1
Radnik na održavanju travnatih i parkovskih površina	1	-
Glavna vešarica	2	2
Vešarica	5	5

Frizer	2	1
Stručni suradnik koordinator za pravne poslove	2	2
Stručni suradnik koordinator za informiranje i komunikaciju	1	1
Recepcionar	5	4
Stručni suradnik za financije, plan i analizu	1	1
Knjigovođa operater	1	1
Robno-financijski knjigovođa	1	1
Referent za nabavu	1	1
Blagajnik/likvidator	1	1
Magacionar	2	2
Glavni kuhar	1	1
Kuhar	8	7
Službenik za javne nabave	1	1
Pomoćni radnik u kuhinji	2	1
Interni revizor	1	u tijeku ponovljena procedura prijema

Smještajni kapaciteti

Smještajne kapacitete Ustanove Pazarić u institucijskome dijelu i u stambenim jedinicama u lokalnoj zajednici utvrđuje Upravni odbor sukladno propisanim standardima, odnosno općim i posebnim uvjetima po odredbama Zakona i drugih akata donesenih na temelju Zakona. Smještaj se vrši nakon izjave o dragovoljnome pristanku osobe na smještaj, i to

je obveza uputnoga organa nadležnoga centra za socijalni rad. Cijena smještaja se utvrđuje sukladno čl. 70. ZUSZ FBiH i iznosi 42,00 KM po danu, a preispituje se jednom godišnje. U Ustanovi Pazarić ukupno je smješteno 336 osoba, od čega 197 osoba muškoga i 139 osoba ženskoga spola. Najveći broj korisnika/ca je smješten u objekat Resnik – 266, zatim objekat Ramići I – 24 korisnika/ce i Ramići II – 46 korisnika/ce.

Smještajni kapacitet broja korisnika/ca	Trenutačno brojno stanje korisnika/ca	Resnik	Ramići I Ramići II	Brojno stanje korisnika/ca po spolu
340	336	266	Ramići I 24 Ramići II 46	Muškaraca 197 Žena 139

Poslovna sposobnost potpuno je oduzeta od 178 korisnika/ca, od čega je 113 punoljetnih i 44 maloljetna korisnika i korisnice.

Staratelji za 138 korisnika/ca u najvećem su broju stručni djelatnici/ce centara za socijalni rad, dok je za 70 korisnika/ca staratelj roditelj ili član obitelji.

Okupacijski angažman

Okupacijski angažman je raznolik, s fokusom na sportsku terapiju/trening. Osobe s teškoćama u razvoju mogu sudjelovati u više sportskih disciplina i u raznovrsnim fizičkim aktivnostima, koje su prilagođene mogućnostima osoba s teškoćama u razvoju kako bi se izbjegao negativan utjecaj na njihovo tjelesno stanje i raspoloženje. Redovitim tjelesnim aktivnostima ova populacija

ostvaruje brojne psihološke funkcionalne i medicinske koristi, a što dovodi do poboljšanja raspoloženja i oslobađanja od tjeskobe. Sportske aktivnosti/treninzi u Ustanovi Pazarić provode se na nekoliko načina, a uključeni su korisnici/ce prema individualnim mogućnostima (psihofizičko i zdravstveno stanje).¹⁷

Predstavnici Ustanove Pazarić navode da je sportsku terapiju najbolje definirati kao „pružanje nehirurških, nefarmakoloških intervencija širokoga spektra sportske aktivnosti kako bi se pomoglo korisnicima sportistima ublažiti negativne tjelesne, mentalne, emotivne ili bihevioralne posljedice, te kako bi se vratili na optimalnu razinu zdravlja“.

Prema navodima predstavnika Ustanove Pazarić, individualni sportovi u kojima se takmiče sportisti su: plivanje, atletika, stolni tenis, a skupni/ekipni sportovi su: košarka, nogomet i odbojka. tijekom 2023. godine više korisnika/ca je sudjelovalo na međunarodnim takmičenjima izvan BiH i osvajači su pretežito zlatnih medalja. Specijalna olimpijada Bosne i Hercegovine igra ključnu ulogu u unaprjeđenju kvalitete života osoba s teškoćama u razvoju. Primarni cilj nije samo promocija sportskih aktivnosti, nego širi spektar zdravstvenih, obiteljskih, edukativnih i inkluzivnih programa. Misija je podržati osobe s intelektualnim teškoćama i različitostima kako bi se ostvarili njihovi potencijali u okviru mogućnosti svakoga ponaosob. Važno je naglasiti kako Specijalna olimpijada Bosne i Hercegovine djeluje sukladno Akreditacijskim pravilima Svjetske specijalne olimpijade, koja okuplja više od pet milijuna osoba s teškoćama u razvoju iz blizu 200 zemalja.

Zdravstvena zaštita

Sukladno odredbama ZUSZ FBiH, zdravstvena se zaštita korisnika vrši u zdravstvenim ustanovama. Redovan i kontinuiran nadzor i praćenje vrši osoblje zdravstvene njege (medicinske sestre/tehničari, fizioterapeuti, negovatelji).

Ustanova Pazarić potpisala je ugovor sa JU Domovi zdravlja Sarajevske županije, koji pružaju usluge primarne zdravstvene zaštite, a specijalistički se pregledi obavljaju u Općoj bolnici Konjic, s kojom Ustanova Pazarić također ima zaključen ugovor. Prema potrebi i uputama liječnika, korisnici/ce se upućuju na liječenje i u druge zdravstvene ustanove. Zdravstvena zaštita obavlja se sukladno propisima o zdravstvenoj zaštiti i propisima o zdravstvenom osiguranju, te obuhvaća usluge i aktivnosti za očuvanje i unaprjeđenje zdravlja, prevenciju i rano otkrivanje bolesti kao i pravovremeno liječenje i rehabilitaciju.

Za korisnike/ce Ustanove Pazarić kojih mjesto prebivališta nije u mjestu sjedišta Ustanove primarna zdravstvena zaštita organizira se sukladno pojedinačnim ugovorima sa domom zdravlja koji se nalazi u mjestu sjedišta ustanove socijalne zaštite i nadležnoga zavoda zdravstvenog osiguranja županije.

Zbog svih problema s uređenjem zdravstvene zaštite stanovništva na području Federacije BiH, a koje se veže za nositelje osiguranja prema mjestu prebivališta, u Ustanovi Pazarić istakli su važnost donošenja posebnoga propisa iz čl. 87. ZUSZ FBiH, koji bi Federalno ministarstvo zdravstva trebalo uputiti u parlamentarnu proceduru, a kojim treba urediti pitanje zdravstvene zaštite korisnika/ca smještenih u ustanove socijalne zaštite kojih prebivalište nije u sjedištu ustanove.

¹⁷ Za korisnike/ce se organiziraju sportske aktivnosti unutar ustanove, u sportskoj sali, pod nadzorom sportskoga terapeuta. Sportske aktivnosti/treninzi osmišljavaju se i organiziraju kako pojedinačno tako i skupno, formiraju se sekcije za ekipna takmičenja, kada se korisnici/ce sportisti/ce natječu u okviru Specijalne olimpijade Bosne i Hercegovine.

Primjena fizičke sile u zaštiti osoba sa duševnim smetnjama/soba za fiksaciju

Fizičko sputavanje korisnika/ca regulirano je Pravilnikom o fizičkom sputavanju korisnika JU Zavoda Pazarić broj: 02-1-318/01-1/20 od 09.03.2020. godine. Fizičko sputavanje u zaštiti osoba sa duševnim smetnjama primjenjuje se isključivo kada je to jedino sredstvo za spriječiti osobu da ugrozi vlastiti ili život i zdravlje druge osobe, ili nasilno oštetiti imovinu veće vrijednosti.

Odluku o primjeni fizičkoga sputavanja donosi psihijatar ili neuropsihijatar, te nalaže njezinu primjenu, a izvršavaju je uposlenici ili medicinski radnici Ustanove. Na dan posjeta Tima nije bilo izoliranih korisnika/ca.

Izvršen je uvid u evidencijske listove o fizičkome sputavanju korisnika/ca, koji pored osnovnih informacija o osobi koja se izolira/fizički sputava sadrže i podatke o vrsti i trajanju poduzete mjere, kao i razloge za poduzimanje mjere. Uvidom u evidencijski list o fizičkom sputavanju korisnice na dan 15.11.2023. godine, kao razlog za poduzimanje mjere se navodi:

Korisnica agresivna, destruktivna, naga na hodniku, zadobila povredu glave, udara i gura druge korisnike, lupa vrata.

Nadzor nad primjenom poduzete mjere izvršavaju uposlenici/medicinski radnici Ustanove.

6.1.4. KJU Dom za socijalno-zdravstveno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i drugih osoba Sarajevo

Tim za izradu *Pratećega izvješća* posjetio je Županijsku javnu ustanovu Dom za socijalno zdravstveno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i drugih osoba (u daljem tekstu: Dom Nahorevo). Tom je prigodom obavljen razgovor s predstavnicima socijalne i pravne službe, kao i sa smještenim korisnicima/ama. Posjetom je obuhvaćen obilazak svih prostorija i sportsko-rekreacijskog dijela (dvorište, vrt), te izvršen uvid u knjigu i dnevnik aktivnosti. Prostorije su prilagođene osobama s invaliditetom.

Djelatnost

Dom Nahorevo je ustanova socijalne zaštite koje je osnivač Sarajevska županija, a radi na pružanju usluga smještaja i zbrinjavanja odraslih osoba s invaliditetom koje se nalaze u stanju socijalne potrebe. Dom Nahorevo se financira sredstvima proračuna Sarajevske županije, koja uključuju naknade za smještaj, te donacijama i drugim izvorima, a sve sukladno zakonima i drugim propisima.

Prostor Doma Nahorevo čini jedan objekat površine 3.600 m² i izvanjski prostor (zemljište) površine 25.558 m². Objekat je u vlasništvu Kliničkoga centra Univerziteta u Sarajevu (KCUS), a Dom Nahorevo koristi ga na temelju Ugovora o zakupu zaključenog između KCUS kao zakupodavca i Sarajevske županije (Ministarstva za rad, socijalnu politiku, raseljene osobe i izbjeglice ŽS, Ministarstva zdravstva ŽS i Doma Nahorevo) kao zakupca.

Osnovna djelatnost Doma je kako slijedi:

- a) Socijalno-zdravstveno zbrinjavanje odraslih tjelesno i mentalno invalidnih osoba, osoba sa trajnim smetnjama u tjelesnom ili psihičkom razvoju, duševno oboljelih i kronično bolesnih osoba, osoba sa specifičnim oboljenjima ukoliko ne postoje osnovni uvjeti za smještaj u vlastitoj ili drugoj obitelji ili drugoj ustanovi, a nije im neophodno bolničko liječenje ili je ono završeno.
- b) Pružanje korisnicima/ama usluga zbrinjavanja, ishrane, zdravstvene zaštite, rehabilitacije (medicinske, psihosocijalne), radne i okupacijske terapije sukladno preostalim sposobnostima, te kulturne, zabavne, sportske i druge aktivnosti.

Upravljačka struktura

Tijelo upravljanja Domom Nahorevo je Upravni odbor, koji imenuje Vlada Sarajevske županije na period od četiri godine. Upravni se odbor sastoji od pet članova/ica, od kojih su dvoje iz reda stručnih uposlenika/ca u Domu. Upravni se odbor sastaje na mjesečnoj razini, a po potrebi i

češće.

Funkciju organa kontrole poslovanja vrši Nadzorni odbor, koji Vlada Sarajevske županije imenuje na period od četiri godine. Nadzorni odbor sastoji se od tri člana/ice, od kojih je jedno iz reda uposlenih u Domu. Nadzorni je odbor tijekom 2022. godine održao 12 sjednica.

Organ rukovođenja je direktor, koji organizira i rukovodi radom, zastupa i predstavlja Dom Nahorevo prema trećim osobama i odgovoran je za zakonitost rada. Direktora/icu imenuje Vlada Sarajevske županije.

Organizacijska struktura

Unutarnja organizacija i organizacija procesa rada Doma Nahorevo utvrđena je Pravilnikom i drugim normativnim aktima ustanove i prilika-

	VSS	VKV	SSS	KV	NK	Ukupno
Ukupno izvršitelja	18	3	37	10	21	89
Mandat	1					1
Broj djelatnika/ca na neodređeno vrijeme	14	3	33	8	18	76
Broj djelatnika/ca na određeno vrijeme	3		4	2	3	12

Tijekom 2022. godine došlo je do poboljšanja položaja uposlenika/ca u Domu Nahorevo donošenjem Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o plaćama i naknadama u ustanovama socijalne zaštite u Županiji Sarajevo, što je omogućilo da se Pravilnikom o radu uredi povećanje plaće od 10 do 20% uposlenicima/ama koji rade pod otežanim uvjetima i koji su u izravnom kontaktu s korisnicima/ama.

Smještajni kapaciteti

Kapacitet Doma Nahorevo je 200 mjesta, a zaključno sa 31.12.2022. godine na smještaju se nalazilo 183 korisnika/ca, od čega 106 ženskog i

77 muškog spola. Uvidom u stanje na terenu konstatirano je da je Dom Nahorevo u proteklom razdoblju vršio preuređivanje i preraspoređiva

gođena je potrebama korisnika/ca usluga. Prema Pravilniku o radu, poslovi i zadaci iz nadležnosti Doma Nahorevo obavljaju se putem osam organizacijskih jedinica: Kabinet direktora, Služba socijalnoga zbrinjavanja, Služba zdravstvenoga osiguranja, Služba financijsko-računovodstvenih poslova, Služba pravnih i kadrovskih poslova, Služba za skladišne poslove, nabave i ishranu korisnika, Služba za servisne usluge i Služba dnevnoga centra.

Prema Izvješću o radu za 2022. godinu, u Domu Nahorevo na dan 31.12.2022. godine bilo je ukupno 89 uposlenika/ca, kojih je kvalifikacijska struktura prezentirana u donjoj tabeli

nje odjeljenja, ali i dalje postoji potreba za većim smještajnim kapacitetima.

U Domu Nahorevo uglavnom su smještene osobe starije životne dobi. Od ukupnoga broja smještene osobe (182), 149 je starije od 50 godina života, dok je samo 14 osoba mlađe od 40 godina.

Prema razlogu smještaja, zaključno s prosencem 2022. godine u Domu Nahorevo zbog starosti je bilo smješteno šest osoba; osam osoba zbog teže kronične bolesti; četiri osobe zbog nesređenih stambenih prilika; devet osoba zbog poremećenih odnosa u obitelji; devet osoba zbog stanja socijalne potrebe; po 11 osoba zbog nemogućnosti samostalnog života i tjelesnog invaliditeta i 115 osoba zbog izraženih psihičkih teškoća.

Prijem u Ustanovu

Postupak za prijem korisnika/ca na smještaj pokreće podnošenjem zahtjeva JU Županijski centar za socijalni rad na čijem području osoba ima prebivalište, a u kojemu se navode kompletni socio-anamnestički podaci potencijalnoga/e korisnika/ce.

Usluga se može ostvariti i na temelju privatnih ugovora, i to najviše do 30% smještajnih kapaciteta Doma Nahorevo, kao i 3% smještajnih kapaciteta za osobe koje imaju prebivalište na području Federacije BiH.

Svu potrebnu dokumentaciju za smještaj prikuplja i obrađuje socijalna služba i dostavlja Stručnome timu za prijem i otpust korisnika/ca na dalje razmatranje. Stručni tim rješava i donosi odluke/zaključke o prijemu u Dom i otpustu korisnika/ca iz Doma, kao i drugim pitanjima vezanim za ovu problematiku. Prijem korisnika/ca vrši se na temelju utvrđene liste čekanja nakon što Stručni tim donese odluku, uz obvezno testiranje novog korisnika/ce.

U protekloj je godini ukupno podneseno 100 zahtjeva za smještaj, od čega 63 posredstvom Županijskoga centra za socijalni rad, a 37 na temelju privatnih ugovora. Na smještaj je primljeno 66 korisnika/ca, od toga 40 korisnika/ca posredstvom Županijskoga centra za socijalni rad i 26 korisnika/ca na temelju privatnih ugovora, dok 10 osoba nije moglo biti primljeno na smještaj.

Okupacijski angažman

Radno-okupacijska terapija u Domu Nahorevo ima za cilj psihosocijalnu i funkcionalnu rehabilitaciju korisnika/ca, te potiče motivaciju, razvoj vještina učenja i odnosa prema drugima. Na taj način oni stiču specifične kompetencije i jačaju samopouzdanje. Uprava Doma Nahorevo je planski organizirala i osmislila radno-okupacijske aktivnosti, koje su prilagođene stvarnim psihofizičkim sposobnostima korisnika/ca kako bi se osjećali korisnim. Radno-okupacijska terapija obuhvaća sve kreativne, rekreativne, edukativne

i druge aktivnosti s ciljem poboljšanja psihofizičkog stanja korisnika/ca. Aktivnosti koje se provode u Domu su: dramska sekcija, likovna sekcija, glazbena sekcija, ručni rad, art radionica, društvene igre, kulinarska sekcija, ekološka sekcija, hortikultura, sportske aktivnosti i duhovna rehabilitacija.

Zdravstvena zaštita

Dom ima jednu ljekarnu i zaključene ugovore s izvanjskim suradnicima. U 2022. godini obavljeno je 925 različitih specijalističkih pregleda u prostorijama Ustanove u sklopu Službe zdravstvenog zbrinjavanja. Svaki se pregled evidentira u Protokolu bolesnika. U 2022. godini bilo je ukupno 512 prijevoza korisnika/ca u druge zdravstvene ustanove (laboratorijski nalazi, stomatološke intervencije i ostali pregledi u dijagnostičke i terapijske svrhe).

6.1.5. JU Zavod za specijalno obrazovanje i odgoj djece Mjedenica

Tim za izradu *Pratećega izvješća* posjetio je Javnu ustanovu Zavod za specijalno obrazovanje i odgoj djece Mjedenica (dalje u tekstu: Zavod Mjedenica), te je tom prigodom obavljen razgovor sa direktoricom, uposlenicima/ama i korisnicima/ama. Posjetom je obuhvaćen obilazak svih prostorija.

Djelatnost

Zavod Mjedenica postoji od 1947. godine. Misija je ove ustanove osiguranje najadekvatnije stručne multidisciplinarnе potpore djeci s teškoćama u razvoju i njihovim roditeljima, te unaprjeđenje njihova položaja u društvu. Osnovni razlog boravka djece je školovanje.

Zavod u svom sastavu ima pet segmenata rada:

- vrtić Sunce u Mjedenici,
- osnovnu školu,
- internat za smještaj učenika (odgojno-obrazovni rad i psihosocijalna rehabilitacija),
- produljeni boravak,
- radionice za radnu okupaciju.

Organizacijska struktura

Organizacijska se struktura Zavoda Mjedenica zasniva na odredbama Zakona o Zavodu za specijalno obrazovanje i odgoj djece Mjedenica, na Pedagoškim standardima i općim normativima za osnovni odgoj i obrazovanje i normativima radnoga prostora, opreme, nastavnih sredstava i učila po predmetima za osnovnu školu, Zakona o odgoju i osnovnome obrazovanju Sarajevske županije, Zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju, Zakona o socijalnoj zaštiti, Pravila JU Zavoda Mjedenica i drugih propisa. Organ upravljanja je Školski odbor. Školski odbor ima pet članova/ica, a čine ga predstavnik/ca koje imenuje Ministarstvo obrazovanja i znanosti Sarajevske županije, predstavnik/ca općine na čijemu se području nalazi Zavod Mjedenica, predstavnik/ca iz reda roditelja, te dvoje predstavnika iz reda uposlenika/ca. Predsjednika i članove Školskog odbora imenuje i razrješava Vlada Sarajevske županije. Vlada donosi propise u svezi s izborom Školskoga odbora, i ti propisi osiguravaju odgovarajuću zastupljenost roditelja, učenika, uposlenika/ca u Zavodu Mjedenica, osnivača i dr. Članovi Školskoga odbora imenuju se na vrijeme od četiri godine, s mogućnošću jednoga reizbora. Zavodom Mjedenica rukovodi direktor, kojeg imenuje Školski odbor nakon provedene procedure javnoga natječaja na period od četiri godine, s mogućnošću reizbora. Nadzorni odbor Zavoda Mjedenica čine predstavnik/ca imenovan/a od Ministarstva obrazovanja i znanosti Sarajevske županije, predstavnik/ca općine na čijem se području nalazi Zavod i predstavnik/ca Zavoda Mjedenica, koji/a se bira iz reda uposlenika. Predsjednika i članove Nadzornoga odbora Zavoda imenuje i razrješava Vlada Sarajevske županije. Članovi Nadzornoga odbora biraju se na vrijeme od četiri godine, s mogućnošću jednoga reizbora. Poslovi i radni zadaci uposlenika/ca utvrđuju se kao poslovi određenoga radnoga mjesta, koje u smislu pravilnika podrazumijeva skup istih ili srodnih funkcionalno povezanih poslova, koji se raspoređuju u okviru 40-satnog radnog tjedna.

Prema dostavljenim tabelama o strukturi uposlenika/ca potrebnih za izvršenje poslova i radnih

zadataka u Zavodu Mjedenica, trenutačno je sistematizirano 106 radnih mjesta, a ukupno je uposleno 109 radnika/ca. Strukturu uposlenika/ca čine stručni djelatnici/ce, nastavnici/ce, odgajatelji/ce, radni instruktori/ce te medicinsko i pomoćno/tehničko osoblje.

Okupacijski angažman

Radionice za radnu okupaciju su organizacijski dio rada Zavoda Mjedenica i u potpunosti se uklapaju u koncept rada Zavoda i skrbi o djeci i omladini s izraženim intelektualnim teškoćama. Trenutačno, radionice za radnu okupaciju pohađa 28 djece i mladih (15 korisnica i 13 korisnika). Radionice funkcioniraju kao dnevni centar jer korisnici/e dolaze iz svojih obitelji. Suvremeno koncipiran, znanstveno utemeljen i adekvatno organiziran odgojno-obrazovni rad ostvaruje ciljeve i zadatke koji proizlaze iz programa rada, i omogućuje edukaciju, rehabilitaciju i socijalizaciju učenika/ca. Boravkom i radom u dnevnom centru znatno se razvijaju i podižu na višu razinu funkcionalne sposobnosti korisnika/ca, što značajno utječe na poboljšanje funkcionalnih sposobnosti u obitelji i uključivanje u širu društvenu zajednicu. Za korisnike/ce radionica osigurana su dva obroka (doručak i ručak). U radionicama rade tri radna instruktora i spremačica. Svaki korisnik/ca će se, sukladno procjeni, uključiti u individualni ili skupni program rada. Drugu stručnu i logističku potporu osiguravaju sve službe Zavoda.

Okupacijski programi i aktivnosti odvijaju se u radionicama kako slijedi: u radionici za obradu drveta i metala, u radionici za vez i izradu tapiserija, u radionici keramike, likovnoj radionici, te u radionici za korektivno-rehabilitacijski i rekreativni rad.

Aktivnosti u radionicama grupiraju se prema složenosti, a štice se uključuju sukladno intelektualnim mogućnostima. Rad se odvija uz stalni nadzor radnih terapeuta. Radovi iz radionica izlažu se na prigodnim manifestacijama i izložbama u široj zajednici.

Odgojni se rad odvija s ciljem razvijanja psihofi-

zičkih sposobnosti i koordinacije pokreta, formiranja i očuvanja radnih navika, osposobljavanja za obavljanje radnih operacija, razvijanja pozitivnih osobina (disciplina, upornost, istrajnost) te razvijanja navike za održavanje osobne higijene i higijene prostora. Odgojno-edukativni rad obuhvaća: razvijanje radnih navika, rad i suradnju u skupini, održavanje osobne i higijene radnoga prostora, uvježbavanje i trening za samostalan rad i izvršavanje naloga, motivaciju za rad i navikavanje na radnu disciplinu, razvijanje socijalne orijentacije i vještina u široj društvenoj sredini (kretanje ulicom, ponašanje u sredstvima javnoga prijevoza i dr).

Produljeni boravak

Produljeni/dnevni boravak omogućen je učenicima/ama nakon škole i ima svoje pedagoške, odgojne, zdravstvene i socijalne vrijednosti. Usluge produljenoga boravka koristi 27 učenika/ca. U vrijeme boravka učenici/ce su obuhvaćeni produljenim defektološkim tretmanom sukladno pojedinačnim potrebama i rehabilitacijskim programima. Produljeni boravak radi svakoga radnoga dana od 07:30 do 16:30 sati, po unaprijed usklađenim smjenama u školi. Za sve aktivnosti i praćenje postignuća učenika i učenica vodi se evidencija boravka sa dnevnikom rada. Multidisciplinarni pristup očitovat će se u suradnji svih članova Stručnog tima Zavoda, a to su direktorica, pedagoginja, psihologinja, socijalna radnica, logoped i medicinsko osoblje.

Vrtić Sunce u Mjedenici

Vrtić Sunce osigurava jednake uvjete za njegu, razvoj i odgoj djece predškolskoga uzrasta i jedinstvo odgojnih utjecaja na djecu na relaciji predškolska ustanova–obitelj–društvena sredina. Odgojno-obrazovni rad usmjeren je na rani tretman djece s teškoćama u razvoju. Neka djeca u periodu odrastanja već u ranom periodu pokazuju ili imaju teškoće u motorici, spoznaji, komunikaciji i drugim oblastima razvoja. Vrtić pohađa 24 polaznika (19 dječaka i 5 djevojčica).

Uzrast djece koja su trenutačno obuhvaćena organiziranim predškolskim odgojem i obrazova-

njem u vrtiću kreće se od tri godine do polaska u školu, s tim da je planirano proširenje kapaciteta vrtića na uzrast djece od jedne do tri godine ukoliko okolnosti i uvjeti budu dopustili. Voditelj skupine neposredno radi sa djecom 25 sati tjedno. Preostalo radno vrijeme do 40 sati namijenjeno je za pripremu, rad s roditeljima, stručno usavršavanje i ostala zaduženja.

Programski zadaci i sadržaji u vrtiću obuhvaćaju sve razvojne oblasti: kognitivne vještine, komunikaciju, motorički razvoj, samopomoć i socio-emocionalni razvoj, te se u tijeku realizacije prilagođavaju djeci na način da ih sva djeca mogu pratiti sukladno vlastitim sposobnostima. Ciljevi odgojno-obrazovnog rada s djecom predškolskog uzrasta s teškoćama su sustavan razvoj brige o sebi, spoznaja, motorika, komunikacija, emotivno-socijalno ponašanje i igra, kako bi se postigao što veći stupanj samostalnosti koja će pridonijeti boljoj integraciji u svakodnevicu.

U sklopu vrtića organiziraju se i realiziraju brojne aktivnosti, skraćeni, dodatni i individualni programi za djecu, kao i instruktivno-savjetodavni rad s roditeljima. Ovaj vrtić podržava znanstveno-istraživački rad odgajatelja/ica, uključujući i posjete obiteljima i domovima djece koja su njihovi polaznici. Vrtić je otvorenoga koncepta, što uključuje organizaciju i realizaciju volonterskoga rada u vrtiću, te suradnju s fakultetima i boravak studenata na praksi.

Obrazovanje

U školskoj 2022/2023. godini od 123 upisanih učenika/ca, 122 (99,19%) je ocijenjenih učenika/ca, dok je jedan učenik VIII razreda neocijenjen (0,81%) zbog zdravstvenih i drugih razloga. Za toga je učenika bio organiziran poseban način realizacije nastave, ali roditelji nisu mogli pristupiti realizaciji. Od 122 ocijenjenih učenika/ca, 56 njih je ocijenjeno broičano, a 66 učenika/ca je ocijenjeno opisno, što je sukladno procentu odjeljenja u kojima se nastava odvija. Svi ocijenjeni učenici/ce ocijenjeni/e su prolaznom ocjenom, a svi učenici/ce kojima se ocjenjuje vladanje imaju primjerno vladanje.

U tijeku školske 2022/2023. godine pravljene su timske analize na temelju kojih su napravljeni planovi djelovanja za pojedinačne učenike/ce ili odjeljenje za podizanje kvalitete rada s ciljem poboljšanja učeničkih dostignuća, što je podrazumijevalo: kreiranje najadekvatnijih rasporeda sati prema mjestu realizacije i realizatora, adaptaciju prostora, pripremu i realizaciju zajedničkih nastavnih sati/radionica, uvođenje novih sadržaja iz različitih oblasti (okupacijska terapija, praktičan rad), kreiranje, realizaciju, evaluaciju individualnih programa potpore i individualnih planova skrbi, te program profesionalne orijentacije. Za svaki plan/program rada vođena/propisana je posebna evidencija.

U školskoj 2023/2024. godini osnovnu školu polazi ukupno 113 učenika (68 dječaka i 45 djevojčica). Školovanje je besplatno.

6.1.6. Ustanova Dom za socijalno i zdravstveno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i drugih osoba Stolac

Dom za zdravstveno i socijalno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i drugih osoba Stolac (u daljem tekstu: Dom Stolac) uspostavljen je Odlukom Skupštine Hercegovačko-neretvanske županije (u daljem tekstu: Skupština HNŽ) od 29.10.2008. godine, na temelju Ustava Hercegovačko-neretvanske županije (HNŽ) (*Službene novine HNŽ* br. 2/98,4/00 i 7/04) i Zakona o socijalnoj zaštiti HNŽ (*Službene novine HNŽ* broj: 4/16), u svrhu poboljšanja kvalitete života korisnika/ca i očuvanja njihovih psihofizičkih i socijalnih sposobnosti. Dom Stolac počeo je s radom 04. 06. 2013. godine, a Skupština HNK je svoje ovlasti po pitanju Doma Stolac prenijela na Vladu HNK.

Zakonom o socijalnoj zaštiti (*Službene novine HNŽ* broj: 1/16) i njegovim izmjenama i dopunama iz 2016. godine, donesen je Pravilnik o minimalnim standardima za pružanje socijalnih usluga (*Službene novine HNŽ* broj: 4/16), kojima su utvrđeni uvjeti koje ova ustanova treba ispunjavati ovisno o potrebama i vrsti korisničkih skupina kojima se usluga pruža, a poštujući etička načela i pravila svih struka.

Prema navodima uposlenika/ca, Dom Stolac ima dobru suradnju sa Domom zdravlja u Stocu i svim zdravstvenim ustanovama na području HNK. Najveći broj korisnika/ca u ovoj ustanovi je iz HNŽ. Upravni nadzor Doma Stolac broji pet članova/ica, a naknada po članu iznosi 150,00 KM po sastanku.

Tim za izradu izvješća obavio je posjet i izvršio uvid u sve prostorije Doma. U prostorijama su promijenjeni podovi na način da su postavljeni plastificirani podovi, koji su pogodniji za održavanje higijene, sukladno preporuci Ombudsmana BiH iz prethodnog izvješća. Sobe korisnika/ca su uredne i tople, sa drvenim vratima. U sobama se nalaze kreveti za tri do pet korisnika/ca. Korisnici istog spola dijele zajedničku spavaću sobu. Pristup je zgradi omogućen pristupnom rampom i stubištem, dok unutrašnjost zgrade nije prilagođena osobama s invaliditetom, tj. ne postoje rampe niti lift. Uposlenici/e vode evidenciju o svome radu u dnevnicima rada. Prema dostavljenom izjašnjenju, Dom Stolac usluge smještaja pruža korisnicima/ama na sljedećim odjelima:

- Odjel za osobe oboljele od lakih, umjerenih i teških mentalnih teškoća
- Odjel za osobe sa psihičkim oboljenjem
- Odjel za teže pokretne i nepokretne korisnike/ce
- Odjel za osobe starije životne dobi i osobe oboljele od demencije.

Kreativna radionica nalazi se u dvorištu, s posebnim prilazom prilagođenom osobama s invaliditetom. Prema navodima uposlenika/ca, u zimskom je periodu otežano zagrijavanje tih prostorija, pa se radionice održavaju u posebnoj prostoriji unutar smještajnog objekta. Korisnicima/ama je omogućeno kretanje po dvorištu, u kojem se nalaze klupe, dosta zelenila i površine za šetnju.

Upravljačka struktura

Tijelo upravljanja je Upravno vijeće, koje imenuje Vlada HNŽ na period od četiri godine. Upravno vijeće sastoji se od pet članova/ica, od kojih troje predlaže Vlada, zatim član/ica iz reda stručnih

djelatnika/ca uposlenih u Domu Stolac, te član/ica kojeg/u predlaže Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne skrbi HNŽ.

Organ rukovođenja je direktor, koji organizira i rukovodi radom, zastupa i predstavlja Dom Stolac prema trećim osobama i odgovoran je za zakonitost njegova rada. Direktora/icu imenuje i razrješava Upravno vijeće Doma Stolac, uz prethodno pribavljenu suglasnost Vlade HNŽ, a na prijedlog Ministarstva zdravstva, rada i socijalne skrbi HNŽ.

Smještajni kapaciteti

Dom Stolac je kapaciteta 250 mjesta. U njemu su smješteni korisnici/ce usluga sa šireg regionalnoga područja. Dom Stolac prvenstveno je namijenjen korisnicima/ama s područja HNŽ i drugih županija u Federaciji BiH, kao i iz Republike Srbije, a po potrebi i korisnicima iz susjednih država.

U 2022. godini Dom Stolac je pružio smještaj za 155 korisnika/ca, od kojih je 125 korisnika/ca smješteno preko županijskih centara za socijalni rad, a 30 korisnika/ca je na privatnome smještaju.¹⁸ Ustanova je proširila smještajne kapacitete otvaranjem novoga krila, u kojemu su smještene isključivo starije osobe. Ova ustanova trenutačno raspolaže sa 20 slobodnih mjesta za prijem novih korisnika/ca. U dostavljenom izjašnjenju Doma Stolac instituciji Ombudsmana ističu kako trenutačno pružaju smještaj za 154 korisnika/ca, od čega su 72 žene i 82 muškarca. Nadležni centar za socijalni rad na smještaj u Dom Stolac je uputio 109 osoba, a 45 osoba je smješteno na osobni zahtjev ili na zahtjev skrbnika odnosno obitelji.

Organizacijska struktura

Ombudsmani BiH su u svom *Pratećem izvješću* iz 2018. godine uputili preporuku nadležnome ministarstvu i Domu Stolac da se osigura adekvatna kvalifikacijska struktura uposlenika/ca, ima-

jući u vidu strukturu osoba koje se zbrinjavaju u ustanovi (nedovoljan broj osoblja i stručnoga osoblja u Domu). Na ovu preporuku Dom Stolac je aktom broj: 02-667/23 od 22.9.2023. godine dostavio sljedeće izjašnjenje:

... imamo uposlena od stručnog osoblja 3 socijalna radnika, radnog terapeuta i jednog psihologa, što je smatramo na ovaj broj korisnika dovoljno. Što se tiče njegovatelja i medicinskog osoblja, u potpunosti se slažemo da ih je nedovoljan broj, no financijske mogućnosti Ustanove ne dozvoljavaju prijem novih radnika ove struke...

¹⁸ Podaci iz Izvješća o radu i financijskog izvješća za razdoblje 01.01.2022-31.12.2022. godine.

U dostavljenom izjašnjenju, a na traženje institucije Ombudsmana od 15.01.2024. godine broj: 02-12/24, trenutačno u Domu Stolac ima 64 uposlenika/ce:

Pregled popunjenih radnih mjesta prema stručnoj spremi

VSS	7
VŠS	3
SSS	52
OŠ	2

Kvalifikacijska struktura uposlenika/ca

Financiranje i cijena usluge

U Godišnjem izvješću za 2022. godinu navodi se kako su povećani prihodi i ostvarena dobit u iznosu od 11% u odnosu na isto razdoblje prethodne godine, što je rezultat povećanja cijene smještaja za korisnike/ce. Ukupni rashodi za ovaj obračunski period bilježe povećanje od 12,4% u odnosu na prethodni obračunski period.

Cijena usluga, prema riječima predstavnika Doma Stolac, za pokretne korisnike je 40,00 KM, a za nepokretne korisnike 45,00 KM po danu.

Radno-okupacijska terapija

U cilju poboljšanja kvalitete života odraslih osoba sa psihičkim teškoćama, osigurani su različiti programi kao, na primjer, rekreativni program, kreativne radionice, radionice potpore i dr. usluge organiziranoga korištenja slobodnog vremena, te likovna terapija i fizikalna terapija, kojima je Tim prisustvovao tijekom obilaska.

Dom Stolac posjeduje određenu površinu zemljišta na kojemu se proizvode razne poljoprivredne kulture za potrebe Doma. Za rad u plastenicima angažirani su radnici/ce, ali veliki doprinos daju i sami korisnici/e: u sklopu svojih radno-okupacijskih aktivnosti obavljaju lakše poslove (berba, zalijevanje, plijevljenje i slično).

Realiziraju se programi kineziterapije i sportsko-rekreacijskih aktivnosti za korisnike/ce, kao i glazbena terapija i glazbene aktivnosti. U zaprimljenoj informaciji o realizaciji preporuka iz

Specijalnoga izvješća o stanju prava osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama iz 2018. godine, akt broj: 02-667/23 od 22.9.2023. godine, navodi se sljedeće:

Socijalna služba i stručni tim Ustanove početkom godine donose individualne planove za svakog korisnika pojedinačno, te pokušavaju unaprijediti kvalitetu života korisnika i pripremiti ih za eventualni povratak među svoje obitelji i samostalni život.

O svim korisnicima i njihovom napretku u Ustanovi, kao i zdravstvenom stanju korisnika redovito se 2 puta godišnje obavješćuju referentni Centri za socijalni rad iz kojih dolaze, a u slučaju privatnih korisnika njihovi skrbnici ili obitelji.

Većina korisnika imaju određene aktivnosti tijekom dana u vidu grnčarske i stolarske radionice, rada u kuhinji, na poljoprivrednom imanju ili pomoći osoblju Ustanove u svojim redovitim aktivnostima.

Ali naglašavamo da jedan broj korisnika zbog svojeg psihofizičkog stanja nije u mogućnosti sudjelovati u ovim aktivnostima. Što se tiče deinstytucionalizacije korisnika socijalnog zbrinjavanja korisnika i alternativnih modela smještaja, ističemo nedovoljan napredak na tom polju i smatramo da bi Bosna i Hercegovina i njihova ministarstva trebali imati viziju i donijeti nove zakone koji bi bolje regulirali ovu oblast.

Zdravstvena zaštita

Korisnicima/ama Doma Stolac osigurana je cjelodnevna primarna zdravstvena zaštita putem ugovora između Doma i Doma zdravlja Stolac, te

redoviti pregledi psihijatra i liječnika opće prakse. Cijena zdravstvenoga osiguranja iznosi 7,00 KM po korisniku/ci. Posjetom Domu Stolac Tim je utvrdio da ima prostor namijenjen za ljekarnu za osnovne potrebe korisnika/ca, a po potrebi pregledi se obavljaju u Domu zdravlja Stolac.

Posjeti obitelji

Posjeti obitelji uređuje Pravilnik o kućnom redu, koji služi kao instrument za neophodan red i organizaciju kolektivnog života, higijene, mira, poštovanja osobnosti, ugodnoga boravka, usluga i reguliranja odnosa prema imovini, opremi i objektu Doma Stolac. Posjetitelji su dužni javiti se pri dolasku. Posjeti korisnicima/ama usluga su svakog dana od 14:00 do 17:00 sati. U iznimnim slučajevima posjeti se mogu dopustiti i izvan utvrđenog termina, uz odobrenje rukovodstva.

6.1.7. Prihvatni centar Duje

Cijeneći značaj ustanova koje u Bosni i Hercegovini pružaju smještaj osobama s intelektualnim i mentalnim teškoćama, te važnu ulogu u pružanju potrebne njege, potpore i terapije, Tim za izradu *Pratećega izvješća* posjetio je Prihvatni centar Duje (dalje: Centar Duje), pri čemu je obavljen razgovor s pomoćnikom direktora, uposlenicima/ama i korisnicima/ama, te je izvršen obilazak paviljona u kojima su smješteni korisnici/ce.

Djelatnost

Centar Duje djeluje od 2004. godine kao centar za zbrinjavanje i rehabilitaciju svih kategorija stanovništva koji se nalaze u stanju socijalne potrebe, i jedan je od najvećih projekata Udruge HO Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS (dalje: Udruga). Rad Centra Duje usmjeren je na rehabilitaciju i resocijalizaciju, s krajnjim ciljem reintegracije korisnika/ca usluga u zajednici. Pošto Centar Duje djeluje u sklopu Udruge, njegovo osnivanje i statusne promjene uređene su Statutom Udruge čije je sjedište u Klokočnici, Općina Doboj Istok.

Tijekom posjeta izvršen je obilazak paviljona za smještaj korisnika/ca. Paviljoni u kojima su

smještene osobe s invaliditetom i starije osobe sastoje se samo od prizemlja i prilagođeni su kretanju tih osoba. Korisnici/ce u velikom broju sudjeluju u kreativnim radionicama. Prostorije su uredne i tople. Zidovi su ukrašeni, a u dnevnom boravku se nalazi TV. U krojačkoj radionici rade dvije uposlenice, a korisnici/ce po želji pomažu koliko mogu, što je slučaj i u praonici rublja.

U spavaonicama se nalaze po četiri kreveta. U nekim sobama su željezni, a u nekim drveni kreveti. Po riječima osoblja, razlog za to je što Centar ovisi o donacijama i kreveti se mijenjaju sukladno tomu.

Obilaskom Odjela III utvrđeno je da je jedna kupaonica/toalet u renovaciji, dok u drugom toaletu nema tople vode. Kupaonica ima toplo-hladnu vodu. Higijena nije zadovoljavajuća, ali kako navode u Centru Duje, neposredno prije obilaska Tima u tijeku je bilo kupanje korisnika/ca. Radnici/ce po odjelima vode evidenciju o svome radu.

Odjel na kojem su smješteni muškarci sa psihičkim oboljenjima (pretežito šizofrenija) ima rešetke na prozorima, što nije slučaj s odjelom na kojem su smještene žene sa psihičkim oboljenjima.

Upravljačka struktura

Skupština je najviši organ Udruge, a čini je 20 članova/ica. Stalne članove/ce Skupštine čine osnivači/ce Udruge, a to su predstavnici/ce podružnica, ogranaka, klubova, gospodarskih subjekata koje je utemeljila Udruga. Redovita se Skupština održava najmanje jednom u dvije godine. Izvršni organ čine Upravni odbor, direktor Udruge i tajnik. Upravni odbor ima sedam članova/ica, koji su u 2023. godini održali šest sjednica. Odgovorne osobe za Centar Duje, na čelu sa direktorom Udruge, čine Stručni tim, a u njegovu sastavu su i: pomoćnik direktora, doktor medicine, glavni medicinar i njegovi zamjenici, socijalni radnik, psiholog, te specijalist neuropsihijatar. Nadzorni odbor ima tri člana/ice, koje bira Skupština na vrijeme od četiri godine.

Kontrolu rada Centra Duje vrši Ministarstvo za rad i socijalnu politiku Tuzlanske županije, kojemu se dostavlja godišnje izvješće o radu. Predstavnici Ministarstva barem jednom godišnje posjete ustanovu.

Većinu finansijskih sredstva Centar Duje osigurava kroz projekte koje Udruga realizira, te zahvaljujući donacijama dugogodišnjih partnera.¹⁹ Financiranje se dobrim dijelom vrši iz sredstava dobivenih za smještaj korisnika/ca, te dijelom od Ministarstva za rad, socijalnu politiku i povratak Tuzlanske županije, a jednim dijelom sudjeluju i korisnici/ce osobnom participacijom, te putem privatnih ugovora.

Centar Duje ima dobru suradnju s Vladom Tuzlanske županije, svim zdravstvenim i obrazovnim ustanovama na području ove županije, centrima za socijalni rad te drugim ustanovama i organizacijama u BiH i inozemstvu.

Organizacijska struktura

Centar Duje zapošljava 268 osoba, od čega je 181 žena i 87 muškaraca. Uposlenici/ce su većinom angažirani po ugovoru o radu na neodređeno vrijeme (178 uposlenika/ca), dok je 90 uposlenika/ca angažirano ugovorom o radu na određeno vrijeme. Od ukupnoga broja uposlenika/ca, visoku stručnu spremu ima 69, višu stručnu spremu jedan uposleni, a srednju stručnu spremu 149 uposlenika/ca.

¹⁹ Udruga MFS – EMMAUS članica je nekoliko većih svjetskih nevladinih organizacija. Veliki broj domaćih društveno odgovornih kompanija i pojedinaca podržava rad Udruge svojim sredstvima. Udruga je realizirala niz projekata u suradnji s organizacijom Emmaus International, INHOPE iz Nizozemske, IHH iz Turske, Proplan iz Nizozemske, WAMY–NEDWA iz Saudijske Arabije, Dubai Charity Association i Sharjah Charity International iz UAE, BHB iz Austrije, Save the Children, veleposlanstvima Velike Britanije, Nizozemske, Sjedinjenih Američkih Država, zatim s Ministarstvom sigurnosti BiH, Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH, Ministarstvom za rad, socijalnu politiku i povratak Tuzlanske županije i mnogim drugim.

Pravnik	1
Psiholog	2
Pedagog-psiholog	1
Defektolog	2
Neurolog/Psihijatar	3
Fizioterapeut	3
Radni terapeut	8
Socijalni radnik	6
Medicinska sestra/tehničar	58
Njegovatelj	19
Administrativni radnici	52
Ostalo osoblje	116

Broj zaposlenika/ca po dijelovima procesa rada zaključno sa 26.12.2023. godine

Programi edukacije osoblja u Centru Duje (interni i eksterni) obavljaju se kroz seminare, stručna predavanja, tečajeve, obilaski i posjete istim ili sličnim ustanovama, te razna predavanja koja Centar priređuje svakog mjeseca. U cilju unaprjeđenja ljudskih resursa i međusobnih odnosa, svakog se mjeseca za uposlenike/ce održava timska supervizija, a tijekom godine održavaju se i radionice, koje za cilj imaju *prevenciju sindroma sagorijevanja na poslu*.

Smještajni kapaciteti

U okviru Centra Duje postoje:

- Centar za stare i nemoćne osobe
- Centar za osobe s invaliditetom
- Centar za osobe sa duševnim smetnjama.

Prigodom posjeta Tima Institucije ombudsmana 2017. godine, u Centru Duje je bilo smješteno 12 djece, koja su tu mogla biti smještena do 26. godine života. Obilaskom Centra 2023. godine uočili smo kako Centar Duje više ne prima djecu na stanovanje. Nakon podnošenja zahtjeva za registraciju mogućnosti smještaja djece, Federalno ministarstvo pravde je zahtjev odbilo zbog nedostatka odgajatelja/ice za organizaciju života izvan ustanove.

U Centru Duje smješteno je 459 osoba u dobnoj

kategoriji od 18 do 80 godina, od čega je 216 žena i 243 muškarca. Korisnici su pretežito s područja Tuzlanske županije (377), zatim iz Republike Srpske (21), BDBiH (9), te ostalih županija (52). Od ukupno 459 korisnika/ca, 153 njih su s oduzetom poslovnom sposobnošću. Staratelji korisnika/ca su srodnici, a za oko 60% korisnika/ca staratelji su uposlenici/ce centara za socijalni rad. Korisnici/ce su smješteni na temelju pisanoga pristanka osobe koja se smješta, ili njezina zakonskoga zastupnika.

U 2023. godini Centar Duje je imao 100 prijema i 87 otpusta, od čega je 16 korisnika/ca vraćeno u obitelj.

Cijena smještaja za jednog korisnika/cu je 38,00 KM po danu, a za korisnike/ce iz drugih županija s kojima Centar Duje nema potpisan sporazum o suradnji u troškove ulaze i troškovi zdravstvene zaštite u iznosu od 100,00 KM mjesečno.

Radno-okupacijska terapija

Radno-okupacijski tretmani provode se sukladno stupnju invalidnosti korisnika/ce. Veliki doprinos radu Centra Duje daju korisnici/ce koji u okviru radno-okupacijske terapije i zaduženja svakodnevnju rutinu približavaju obiteljskoj atmosferi. U okviru Centra Duje postoje različiti radno-okupacijski sadržaji, koji uključuju: kroja-

čku radionicu, art radionicu, glazbenu terapiju (tretmani glazbom 30-40 minuta), radionicu za ručni rad i glazbenu radionicu. Korisnici/ce su zajedno sa uposlenima uključeni u poslove održavanja higijene i čistoće.

Centar Duje raspolaže zemljištem sa plastenicima, u kojima se proizvode različite poljoprivredne kulture za potrebe Centra. Za rad u plastenicima angažirani su radnici/ce, a doprinos daju i korisnici/ce, koji u sklopu svojih radno-okupacijskih aktivnosti obavljaju lakše poslove (berba, zalijevanje, plijevljenje i sl).

Preduvjet za implementaciju različitih aktivnosti, kojih je konačni cilj povećanje kvalitete i raznolikosti usluga korisnicima/ama, je izgradnja posebnoga i prilagođenoga objekta za smještaj.

Zdravstvena zaštita

Centar Duje ne zapošljava liječnike – oni su angažirani isključivo na temelju ugovora o djelu. Korisnicima/ama usluga omogućeno je korištenje usluga primarne zdravstvene zaštite u okviru Centra, te korištenje sekundarne i tercijarne zdravstvene zaštite u javnim zdravstvenim ustanovama na području Tuzlanske županije.

Preventivno djelovanje i primjena fizičke sile u svrhu zaštite osoba sa duševnim smetnjama uređeni su Radnim uputama o postupku i procedurama primjene fizičke sile u zaštiti osoba sa duševnim smetnjama, koje je usvojio Centar Duje. Kako navode u Centru, ovaj je dokument usklađen sa Zakonom o zaštiti osoba s duševnim smetnjama Federacije BiH. Fizička intervencija i/ili mehanička imobilizacija primjenjuju se isključivo ukoliko je to jedino sredstvo za spriječiti korisnika/cu da svojim ispadom ugrozi vlastiti život ili zdravlje, te život ili zdravlje druge osobe, kao i da uništi ili ošteti imovinu veće vrijednosti. Odluku o primjeni mehaničke imobilizacije donosi neuropsihijatar i nadzire njezinu primjenu.

Centar Duje ima medicinsku opremu, ljekarnu, stomatološku ordinaciju i salu za fizikalnu terapiju, a korisnicima/cama su na usluzi socijalna i

defektološka služba i psiholog. Prema informacijama koje je Tim Ombudsmana dobio tijekom posjeta, Udruga provodi brojne projekte u nastojanju da modernizira Centar Duje i približi ga europskim ustanovama za njegu i rehabilitaciju ugroženih kategorija društva. Planirana izgradnja moderne ljekarne od krucijalnog je značaja, jer će se time kvaliteta pruženih usluga korisnicima/ama podići na višu razinu.

6.2. Republika Srpska

Dugotrajnije institucionalno zbrinjavanje osoba koje zbog problema u mentalnom zdravlju i intelektualnih teškoća nisu u mogućnosti funkcionirati bez nadzora i pomoći vrši se u ustanovama socijalne zaštite i u specijalnim bolnicama. Vlada Republike Srpske osnivač je dviju ustanova socijalne zaštite za zbrinjavanje osoba s intelektualnim teškoćama: Dom za lica s invaliditetom Višegrad (za osobe ženskog spola) i Dom za lica s invaliditetom Prijedor (za osobe muškog spola). Ustanove zdravstvene zaštite namijenjene dugotrajnijem zbrinjavanju pacijenata i pacijentkinja s problemima mentalnoga zdravlja su JZU Specijalna bolnica za kroničnu psihijatriju Modriča i JZU Specijalna bolnica za psihijatriju Sokolac.

6.2.1. Ustanove zdravstvene zaštite

Medicinske intervencije za osobe sa smetnjama u mentalnom zdravlju obavljaju se u zdravstvenim ustanovama na primarnoj, sekundarnoj i tercijarnoj razini zdravstvene zaštite kako slijedi: dom zdravlja, specijalistička psihijatrijska ljekarna, bolnica, specijalna bolnica, klinički centar i zavod za forenzičnu psihijatriju. Na primarnoj razini zaštite organizacijski oblik je Centar za zaštitu mentalnoga zdravlja. Na sekundarnoj i tercijarnoj razini usluge iz oblasti zaštite mentalnog zdravlja pružaju Klinika za psihijatriju JZU Univerzitetski klinički centar Republike Srpske, JZU Psihijatrijska bolnica Sokolac, JZU Specijalna bolnica za kroničnu psihijatriju Modriča, Odjeljenje za neuropsihijatriju JZU Bolnica Gradiška, Služba za psihijatriju JZU Bolnica „Sveti apostol Luka“ Doboj, Psihijatrijska služba JZU Bolnica „Dr Mladen Stojanović“ Prijedor i Odjeljenje za psihijatriju JZU Bolnica Trebinje. Usluge smješta-

ja i liječenja forenzičnih pacijenata pružaju se u JZU Zavod za forenzičnu psihijatriju Sokolac.

Tim je za potrebe ovoga izvješća posjetio JZU Psihijatrijsku bolnicu Sokolac i JZU Specijalnu bolnicu za kroničnu psihijatriju Modriča.

6.2.1.1. Javna zdravstvena ustanova Specijalna bolnica za psihijatriju Sokolac

Javna zdravstvena ustanova Specijalna bolnica za psihijatriju Sokolac (u daljnjem tekstu: Bolnica Sokolac) osnovana je Odlukom Vlade Republike Srpske. Ova psihijatrijska ustanova nalazi se u neposrednoj blizini grada, na udaljenosti od dva km, i prima pacijente s područja cijele Bosne i Hercegovine.

Djelatnost

Bolnica Sokolac počela je s radom 1958. godine, kao ustanova za zbrinjavanje kroničnih psihičkih bolesnika. Korisnici koji se zbrinjavaju u ovu ustanovu su osobe s mentalnim poremećajima.

Trenutačne stručne službe formirane u ustanovi su: Pravna služba, Ekonomska služba, Tehnička služba, Služba za medicinske poslove, Žensko rehabilitacijsko odjeljenje, Žensko akutno odjeljenje, Muško rehabilitacijsko odjeljenje i Muško akutno odjeljenje.

Tijekom našega obilaska prostorija ove ustanove većina je korisnika/ca boravila u dnevnim prostorijama. Spavaće sobe i kreveti su bili uredni i zategnuti. U sobama su korisnicima/ama osigurani ormari za odlaganje odjeće i obuće. Temperatura prostorija je bila ugodno topla, dok su u spavaćim sobama bili otvoreni prozori radi cirkulacije svježega zraka. Korisnici su podijeljeni u odjelima razvrstanim po spolu. Spavaonice su prozračene i osvijetljene. U hodnicima nisu primijećeni rukohvati. Kupaonice su uredne, čiste, s toplom vodom. Kako je obilazak izvršen u zimskome periodu, dvorište je bilo prekriveno snijegom, ali se moglo primijetiti kako je u toplijem godišnjem dobu dvorište bogato zelenilom.

Organ upravljanja i nadzora

Tijelo upravljanja je Upravni odbor, koji broji tri člana/ice. U 2023. godini sastali su se jednom. Naknada članova Upravnog odbora iznosi 100,00 KM mjesečno. U dostavljenom izjašnjenju ističu kako ova ustanova nema nadzorni odbor.

Organizacijska struktura

Upravni odbor Bolnice Sokolac donio je u mjesecu veljači 2021. godine Pravilnik o izmjeni Pravilnika o unutarnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta iz 2018. godine. Po Pravilniku je predviđeno 163 radna mjesta. Edukacija osoblja provodi se sukladno potrebama u radu ustanove.

Pravilnikom o sistematizaciji predviđena su 163 radna mjesta

Popunjenost radnih mjesta	122
Uposlenika/ca po ugovoru na neodređeno vrijeme	117
Žena	68
Muškaraca	49
Doktora specijalista	4
Specijalizanata	4
Ukupan broj stručnoga osoblja	8

Kvalifikacijska struktura uposlenika/ca zaključno sa 04.12.2023. godine

Smještajni kapaciteti

U vrijeme posjeta Tima u bolnici Sokolac sui bili smješteni 131 pacijent/ica, dok su smještajni kapaciteti 156 kreveta. U periodu od 01.01.2023. godine do 30.06.2023. godine popunjenost je bila 147 pacijenata/ica. Najveći broj pacijenata/ica (130) smješten je na temelju dragovoljne izjave. Cijena smještaja po danu za akutnu psihijatriju iznosi 130,00 KM, a za kroničnu 78,00 KM. U Bolnici Sokolac smješteni su pacijenti/ce s težim duševnim oboljenjima. Bolnica organizacijski ima šest odjela, od kojih su dva muška i dva ženska, a svaki odjel ima jedan otvoreni (rehabilitacijski) i jedan zatvoreni (akutni) odjel. Pacijenti/ce Bolnice Sokolac su osobe s kroničnim duševnim oboljenjima. Od ukupnoga broja pacijenata/ica, od njih 20 oduzeta je poslovna sposobnost. Posjeti obitelji uređeni su Pravilnikom o kućnome redu.

Okupacijski angažman

Radno-okupacijska terapija za pacijente/ice podrazumijeva glazbenu terapiju, vrijeme provedeno u knjižnici, a neke pacijentice pletu i vezu. Većina njih najviše vremena provodi u poslovima zemljoradnje i to ih najviše ispunjava. Odgojno-obrazovni rad, slobodno vrijeme, izleti i druge aktivnosti u najvećoj se mjeri provode u sklopu radno-okupacijske terapije, s ciljem što bolje i što djelotvornije rehabilitacije i resocijalizacije pacijenata i pacijentica. Vrijeme rekreativnih aktivnosti u prostorijama za terapije predviđeno je iza ručka oko 15:00 h.

Zdravstvena zaštita

Zdravstvena zaštita organizirana je na sekundarnoj razini i provodi se u Bolnici, dok se laboratorijske i RTG usluge, te specijalističke konzultacije izvan Bolnice Sokolac vrše u domovima zdravlja Sokolac i Rogatica, te u JZU Bolnica Istočno Sarajevo, JZU Univerzitetska bolnica Foča i JZU Opća bolnica Zvornik.

Ostvarivanje kontakata s obitelji

Pacijentima/cama su omogućeni posjeti svaki dan u od 07:00 do 19:00 sati, uz obvezno javljanje osoblju na odjeljenju, što je regulirano Pravilnikom o kućnome redu donesenim 2019. godine, kao i način obavljanja razgovora s ordinirajućim liječnikom. Posjet može biti ograničen ili zabranjen glede vremena i broja posjetitelja ukoliko se ustanovi da bi bila štetna za korisnika/cu.

Primjena fizičke sile u zaštiti osoba sa duševnim smetnjama/soba za fiksaciju

Fizička sila primjenjuje se sukladno čl. 36. Zakona o zaštiti mentalnoga zdravlja u Republici Srpskoj. Fizičko ograničenje kretanja osoba sa smetnjama u mentalnome zdravlju uvedeno je na Odjeljenju psihijatrije Bolnice, na Klinici za psihijatriju Kliničkog centra, u Specijalnoj bolnici ili u Zavodu za forenzičnu psihijatriju, a primjenjuje se iznimno, samo onda kada je to jedini način za spriječiti osobu da svojim ponašanjem:

1. ozbiljno ugrozi vlastiti život i sigurnost,
2. ozbiljno ugrozi život i sigurnost drugih osoba,
3. uništi materijalnu imovinu veće vrijednosti.

Dr. medicine specijalista psihijatrije, ili dr. medicine specijalista neuropsihijatrije i sl. dužan je, prije nego primijeni fizičko ograničenje, upozoriti osobu kako će se nad njim/njom poduzeti mjere fizičkoga ograničenja. Podaci o mjerama i trajanju primjene fizičkoga ograničenja osoba sa smetnjama u mentalnom zdravlju, kao i ime specijaliste psihijatrije ili specijaliste neuropsihijatrije obvezno se upisuju u medicinsku dokumentaciju. Timu je omogućen uvid u Registar ograničenja/izolacije.

6.2.1.2. JU Specijalna bolnica za kroničnu psihijatriju Modriča

Tim je posjetio Specijalnu bolnicu za kroničnu psihijatriju Modriča (u daljem tekstu: Bolnica Modriča), pri čemu je održan sastanak s direktorom bolnice i medicinskim osobljem, te su obavljeni razgovori s pacijentima/cama.

Djelatnost

Bolnica Modriča javna je zdravstvena ustanova, koja pruža usluge kroničnim psihijatrijskim pacijentima oboljelim od šizofrenije i drugih psihoza, u sferi dijagnostike, liječenja, njege i psihosocijalne rehabilitacije. Pravni je sljednik Zavoda za liječenje, rehabilitaciju i socijalnu zaštitu kroničnih psihijatrijskih bolesnika Jakeš Modriča. Nalazi se u mjestu Garevci pored Modriče, a smještena je na površini od 50.000 m². Kao zdravstvena ustanova od javnoga interesa, financira se iz Fonda zdravstvenoga osiguranja RS u procentu od 90,89%, centri za socijalni rad sudjeluju u financiranju sa 7,40%, a ostali prihodi su 1,71%.

U *Specijalnom izvješću o stanju prava osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama u Bosni i Hercegovini*, koje su Ombudsmani izradili 2018. godine, navedeno je kako su paviljoni u kojima korisnici/ce borave stare neadaptirane zgrade te su uvjeti u njima loši. Tadašnji direktor bolnice spomenuo je plan za izgradnju novoga objekta kapaciteta 120 kreveta, a da se izvan funkcije stave zgrade starije od 50 godina, s namjerom približavanja standardima modernoga psihijatrijskoga liječenja. No, situacija je nakon pet godina gotovo nepromijenjena. Jedino ulaganje u posljednjih pet godina bila je promjena stolarije (prozora) u dva paviljona. Obilaskom je utvrđeno da su zgrade u iznimno lošem stanju, kako izvana tako i unutra. Higijenski uvjeti u ovim zgradama su loši, posteljina na krevetima dotrajala. Prostorije za dnevni boravak male su kvadrature i namijenjene su svim pacijentima/cama. Ne zadovoljavaju ni minimalnu razinu za ugodan boravak pacijenata/ica. Ombudsmani ponovno naglašavaju kako je osobito zabrinjavajuća činjenica da u ovim prostorijama veći dio vremena provode slabo pokretni pacijenti, za koje prostor nije prilagođen, te osobe s različitim dijagnozama, što dovodi u pitanje adekvatnost njihova boravka u Specijalnoj bolnici. Dugi niz godina postojao je problem dotrajalih peći za grijanje. Specijalna bolnica je svojim sredstvima osigurala nabavu novih peći, no ostaje problem starih cijevi.

U sobama je smješten veliki broj pacijenata/tica,

pa se stječe dojam prenatrpanosti. Većina prostorija je tmurna i bez adekvatnoga osvjetljenja. Na pitanje u svezi s krećenjem, navedeno je kako su zidovi bez obzira na krećenje u tako lošem stanju da stalno izbijaju mrlje od vlage.

Kupaonice su dotrajale, neprijatna mirisa, zaključana. Radijatori su oronuli, a zidovi izbušeni.

S obzirom na to da se radi o bolnici koja je utemeljena i postoji za liječenje pacijenata/ica, nakon obilaska ustanove postavlja se pitanje, osim stručnog osoblja: da li se može očekivati postizanje svrhe u uvjetima u kojima borave pacijenti? Kakvo je stanje u ustanovi, najbolje govori činjenica da pojedini pacijenti/ce traže otići u sobu za izolaciju, gdje imaju samo dva kreveta i mali prozor.

Tijelo upravljanja je Upravni odbor, koji imenuje Vlada RS na period od četiri godine. Upravni odbor sastoji se od pet članova/ica, a u 2023. godini se sastao triput. Članovi/ice odbora primaju mjesečnu naknadu u iznosu od 400,00 KM. Bolnica Modriča nema Nadzorni odbor sukladno zakonskim odredbama. Direktora bolnice imenuje Vlada Republike Srpske kao osnivač, na mandat od četiri godine.

Organizacijska struktura

U Bolnici Modriča uposlano je 185 osoba, od čega 165 na temelju ugovora o radu na neodređeno vrijeme, 20 na temelju ugovora na određeno vrijeme. Struktura uposlenika je 125 žena i 60 muškaraca. Broj stručnoga osoblja je 132. U tijeku je izrada novoga pravilnika o sistematizaciji radnih mjesta.

Smještajni kapaciteti

U Bolnici Modriča nalaze se samo punoljetne osobe, koje su smještene po paviljonima. Smještajni kapacitet bolnice je 285 pacijenata/ica, a u posljednje dvije godine u potpunosti je popunjena. Od 285 pacijenata/ica, od 81 je oduzeta poslovna sposobnost, za dva pacijenta postupak oduzimanja je u tijeku. Uposlenici/ce u centrima za socijalni rad su staratelji/ce za 29 pacijena-

ta/ca, dok su za ostala 52 pacijenta/ice staratelji/ce članovi obitelji i srodnici.

Bolnica Modriča organizirana je po odjelima:

1. *Psihijatrijski odjel*, u čijem sklopu se nalaze prijemna ljekarna, laboratorijska dijagnostika i bolnička ljekarna.

2. *Stacionarni psihijatrijski odjeli*: Odjel muške zatvorene psihijatrije 12 postelja, Odjel ženske zatvorene psihijatrije 16 postelja, Odjel muške otvorene psihijatrije 42 postelje, Odjel ženske otvorene psihijatrije 21 postelja. Odjel muške i ženske zatvorene psihijatrije namijenjen je pacijentima/cama koji zbog svoga psihičkoga stanja trebaju psihijatrijsku dijagnostiku i liječenje u posebnim zaštićenim uvjetima. To uključuje pacijente/ice sa svim vrstama psihotičnih poremećaja u psihotičnim dekompenzacijama stanja, zatim depresivne pacijente/ice s rizikom od suicida, te pacijente/ice s akutnim reaktivnim stanjima. Odjeli otvorene psihijatrije bave se produženim psihijatrijskom tretmanom i rehabilitacijom pacijenata/ica.

3. *Odjel somatske medicine* obavlja poslove liječenja pacijenata/ica koji su pored psihijatrijske bolesti oboljeli od definiranoga somatskoga oboljenja, a za nepokretne pacijente/ice ima dio sa 16 postelja. U okviru ovoga odjela su i poslovi stacionarnoga liječenja pacijenata starije životne dobi oboljelih od kroničnih psihijatrijskih oboljenja, a u stanju su teže pokretljivosti ili nepokretni.

4. *Rehabilitacijski odjeli*, kojih je tri, gdje se pored redovite zdravstvene njege i zaštite obavljaju određeni rehabilitacijski sadržaji, koje provodi tim za rehabilitaciju putem individualnih planova za svakog pacijenta/icu, a na temelju multifokalne analize i procjene stanja sposobnosti pacijenta/ice. U okviru Specijalne bolnice za kroničnu psihijatriju u Modriči već nekoliko godina postoji Kuća za zaštićeno stanovanje Kladari.

5. *Služba za rehabilitaciju*, u kojoj djeluje Odsjek za psihijatrijsku rehabilitaciju, gdje se obavljaju aktivnosti kroz individualni i skupni rad s paci-

jentima/cama, te Odsjek za radno-okupacijsku terapiju, gdje se obavlja procjena rehabilitacijskog potencijala i izrada individualnih planova rehabilitacije pacijenata/ica, planiranje i realizacija rehabilitacijskih sadržaja kroz radne i okupacijske vidove aktivnosti sukladno programu, koji se odvija kroz različite sadržaje ovisno o kategoriji pacijenata/ica i njihovih sklonosti.

6. *Odjel za socijalni rad*, čiji je rad usmjeren na zastupanje prava i interesa pacijenata i pacijentica sukladno važećim zakonskim propisima, te na suradnju sa srodnicima osoba koje imaju teškoće u mentalnom zdravlju, s nadležnim centrima za socijalni rad te centrima za mentalno zdravlje.

Bolnica Modriča je oformila i Službu za upravljanje kvalitetom, Službu za pravne i opće poslove, Službu za ekonomsko-financijske poslove, Službu za javne nabave, Službu za prehranu pacijenata/ica te Službu za tehničke poslove.

U 2023. godini je bilo 75 zahtjeva za prijem u bolnicu, 50 prijema u bolnicu te 24 otpusta, zaključno s 30.11.2023. godine. Pacijenti/ce dolaze s uputnicom, dok je broj korisnika/ca smještenih preko centra za socijalni rad u opadanju. U tom slučaju se radi pretežito o pacijentima/cama koji su tu već nekoliko godina i koji nemaju gdje. Istaknut je problem otpusta pacijenata/ica koji su u remisiji, ali ih obitelji ne žele primiti natrag ili se nemaju gdje vratiti. Bolničko osoblje prošlo je edukaciju o otpustu pacijenata/ica sukladno Zakonu o zaštiti mentalnog zdravlja RS, koji je – kako navode – lijepo zamišljen, ali nije primjenjiv u slučaju otpusta pacijenata/ica.²⁰ U bolnici su pojedini pacijenti/ce smješteni i dulje od 20 godina.

Javne nabave

Javne se nabave provode sukladno Zakonu o javnim nabavama, te po procedurama PR-17-009

²⁰ Primjer pacijenta u remisiji bolesti: kad je došlo do otpusta iz bolnice, roditelji ga nisu htjeli ponovo primiti u kuću, te je preko nadležnoga centra za socijalni rad smješten u Dom za starije i nemoćne osobe.

- Nabava roba, usluga i radova, UP-17-006 - Nabava lijekova, te UP-17-009 - Nabava hrane. Nabava lijekova vrši se putem tendera, koji raspisuje Fond zdravstvenog osiguranja Republike Srbije. Problem predstavlja činjenica da pacijenti/ce često uz psihička imaju i neka druga oboljenja, a preglede i lijekove za te osobe plaća Specijalna bolnica zato jer pacijenti/ce i fondovi zdravstvenoga osiguranja nemaju ili ne žele izdvojiti sredstva za njihovu kupnju. Sredstva koja Specijalna bolnica dobije su fiksna, pa se u tim slučajevima javljaju problemi pošto nabava lijekova za druge bolesti pacijenata/tica pada na teret Specijalne bolnice; no, kako je tijekom posjeta naglašeno, ni jedan pacijent/ica neće ostati bez potrebnoga lijeka.

Kontakti s obitelji

Prigodom obilaska Bolnice Modriča, rukovodstvo je kao problem navelo činjenicu da pojedini srodnici nakon smještanja bolesne osobe na liječenje prekidaju kontakte s njom. Tim je upoznat s tzv. kliničkim putem, dokumentom koji se sačinjava kod prijema pacijenta/ice u bolnicu, koji istodobno opisuje uobičajeni način pružanja multidisciplinarnoga kliničkoga tretmana određenom tipu pacijenta/ice i služi za evidentiranje stvarno pruženih usluga tijekom jedne faze zdravstvene zaštite, nakon čega je moguće utvrditi je li osoba sposobna za samostalan život u zajednici i je li joj potrebna izvaninstitucionalna pomoć. Angažmanom djelatnika Bolnice Modriča, klinički put, koji je 2017. godine trajao dvije godine, smanjen je na godinu dana. Mnogi pacijenti/ce nakon tog vremena dolaze u remisiju bolesti, te su sposobni napustiti bolnicu. Tada se javljaju problemi s obitelji, koje ih ne žele natrag. Specijalna bolnica stoga postaje ne samo zdravstvena ustanova, nego i ustanova za socijalno zbrinjavanje.

Bolnica Modriča svake godine organizira obiteljski sastanak, na kojem obitelji i srodnici imaju prigodu posjetiti bolnicu i susresti se s pacijentima/cama.²¹ Uz druženje se razmjenjuju infor-

²¹ Sastanci nisu održavani za vrijeme pandemije izazvane koronavirusom. Posljednji je obiteljski

macije o uvjetima boravka i liječenja, što daje rukovodstvu prigodu predstaviti rad i planove za narednu godinu. Kako navode u Bolnici Modriča, obiteljski je sastanak vrlo bitan za pacijente/ice zbog uloge srodnika u njihovu liječenju.

Rehabilitacijska kuća Kladari - Kuća za zaštićeno stanovanje

U okviru Bolnice Modriča od 2002. godine postoji Kuća za zaštićeno stanovanje. Osnivanje ovakve kuće u okviru stacionarne psihijatrijske ustanove predstavlja most između institucionalnoga liječenja i rehabilitacije bolesnika/ca i njihova povratka u socijalnu sredinu, tj. njihove resocijalizacije. Kuća funkcionira kao odvojena organizacijska cjelina pošto je smještena četiri km od Specijalne bolnice, te kao posebno kućanstvo kojega je djelatnost edukacija pacijenata za izvanbolnički život i uklapanje u obiteljski ambijent. U ambijentu seoskoga kućanstva živi i liječi se 12 pacijenata/tica različite starosne dobi, koji se bave svakodnevnim poslovima. Život je u kući organiziran tako da s pacijentima/cama svakodnevno boravi medicinsko osoblje (medicinska sestra/tehničar) i domaćica, dok liječnik obilazi pacijente u okviru redovitih dnevnih vizita. Sadržaji života u kući nisu strogo propisani niti forsirani, nego su uklopljeni u uobičajen seoski ambijent u kojem se kuća nalazi, tako da se pacijenti/ce sukladno svojim afinitetima i u opsegu koji im odgovara bave radom u vrtu, cvjetnjaku, voćnjaku, na njivi, kao i uzgojem domaćih životinja. Pacijenti/ce također samostalno spremaju obroke i održavaju higijenu kućanstva. Odabir pacijenata/tica koji borave u zaštićenom stanovanju vrši se prvenstveno poštujući njihove želje, imajući na umu više njihove socijalne potrebe, a manje vrstu i izraženost simptoma. Pacijenti/ce se mogu baviti hobijima ili okupacijskim radom koji nudi Odjel za radnu terapiju Bolnice. Moguće je svakodnevno putovati do Bolnice ili do grada, gdje zadovoljavaju socijalne potrebe kao što su posjeti prijateljima, druženje, zabava, posjeti obitelji, kupnja, informiranje i sl.

sastanak održan 23.09.2023. godine. U specijalnom dijelu programa sudjelovali su pacijenti/ce pjesmom, igrom i recitacijama što su ih su pripremali s radnim instruktorima i radnim terapeutima.

6.2.2. Ustanove socijalne zaštite za zbrinjavanje osoba s intelektualnim teškoćama

Ustanove za socijalno zbrinjavanje osoba s intelektualnim teškoćama utemeljila je Vlada Republike Srpske kao ustanove socijalne zaštite, a to su Dom za osobe s invaliditetom Višegrad i Dom za osobe s invaliditetom Prijedor. Organi ustanove su direktor i Upravni odbor. Upravni odbor imenuje i razrješava Vlada Republike Srpske.

U oblasti socijalne zaštite vrši se unutarnji, stručni i inspekcijski nadzor. Unutarnji nadzor može biti redoviti i izvanredni, a obavlja se po službenoj dužnosti ili na zahtjev korisnika prava, odnosno na zahtjev utemeljitelja ustanove socijalne zaštite. Ministarstvo nadležno za socijalnu zaštitu vrši nadzor nad stručnim radom ustanova socijalne zaštite, bez obzira na to u čijem je vlasništvu ustanova. Stručni nadzor obuhvaća pregled stanja glede organizacije rada, rada stručnoga osoblja, radnika/ca na ostalim poslovima socijalne zaštite, suradnika, korištenja stručnih metoda rada, poštivanja propisanih procedura, kvalitete i opsega obavljenih usluga. Nadzor vrši inspekcija nadležna za socijalnu zaštitu. Ustanova socijalne zaštite dužna je omogućiti provedbu nadzora.

Cijena usluga u ustanovama socijalne zaštite

Ministar zdravlja i socijalne zaštite donosi na godišnjoj razini Rješenje o zaštićenoj cijeni smještaja (*Službeni glasnik Republike Srpske* broj 3/2023), kojim je utvrđena mjesečna cijena usluga za smještaj korisnika/ca obuhvaćenih sustavom socijalne zaštite RS u ustanovama socijalne zaštite kojih je osnivač Vlada RS. Cijena smještaja u domovima za osobe s invaliditetom za punoljetnu osobu s invaliditetom na mjesečnoj razini u 2023. godini iznosi 850,00 KM, a cijena smještaja za dijete s teškoćama u razvoju (psihičke teškoće, višestruke smetnje, tjelesna oštećenja) iznosi 906,00 KM.

6.2.2.1. Javna ustanova Dom za osobe s invaliditetom Prijedor

Djelatnost

Javna ustanova Dom za osobe s invaliditetom Prijedor (u daljem tekstu: Dom Prijedor) utemeljena je odlukom Vlade Republike Srpske 1996. godine i pravni je sljednik Zavoda za zaštitu muške djece i mladih sa smetnjama u razvoju, koji je formiran 1961. godine.

Dom Prijedor zbrinjava djecu, mlade osobe i odrasle osobe muškoga spola s teškoćama u intelektualnom funkcioniranju, različitoga uzrasta i vrste invaliditeta, koji zahtijevaju određeni stupanj zdravstvene zaštite. Zbrinjavanjem su obuhvaćeni socijalna zaštita (smještaj, ishrana, čuvanje, odjeća, kulturno-zabavni život i dr.), te odgoj, obrazovanje, radno osposobljavanje i radno angažiranje štíćenika, kao i zdravstvena zaštita (primarna i sekundarna).

Proračun Doma Prijedor za 2022. godinu iznosio je 2.551.338,00 KM. Centri za socijalni rad iz Republike Srpske su na dan 31.12.2022. godine dugovali 328.309,81 KM. U istome razdoblju dugovanja Centara za socijalni rad iz Federacije BiH iznose 10.590,69 KM. Dugovanja BDBiH iznose 4.181,68 KM, dok se iznos od 25.162,56 KM odnosi na dugovanja iz inozemstva.

Ukupna površina prostora koji Dom Prijedor ima na raspolaganju je oko 3,5 hektara.

U trenutku posjeta Tima korisnici su u najvećem broju bili prisutni na kreativnim radionicama.

Prostorije u kojima se obavljaju radionice tople su i zidovi ukrašeni. U sobama se nalaze po četiri kreveta (kreveti su u nekim sobama željezni, a u nekima drveni). Prema riječima osoblja, razlog je što su drveni kreveti „slabiji”. Higijena u prostorijama je na visokoj razini.

Posteljine su čiste i uredne. Steče se dojam kako korisnici dosta vremena provode u radionicama i na drugim aktivnostima, te kako se sobe koriste samo sa odmor i spavanje. Svi kreveti imaju nesmetan prilaz, sobe su okrećene toplijim bojama, a zbog urednosti ne steče se osjećaj pretrpanosti.

Klozeti i kupaonice su čisti, prilično prostrani i prilagođeni nepokretnim osobama. Nijedna prostorija u ustanovi nema rešetke. Krug Doma Prijedor ima dosta zelenila i pratećih objekata, koji odaju dojam prostranosti i mogućnosti da svaki korisnik odabere aktivnosti koje su najpribližnije njegovim mogućnostima i zanimanju.

Kada je u pitanju defektološki tretman, rad u Domu Prijedor organiziran je u dvije smjene i traje od 07:00 do 19:00 sati, što je osobito značajno za rehabilitaciju korisnika.

Organizacijska struktura

Najveći broj osoblja Doma Prijedor uposlen je na poslovima neposredne skrbi o štíćenicima. Potpisani su pojedinačni ugovori za angažiranje psihijatra, fizijatra, stomatologa i specijaliste obiteljske medicine, koji dolaze u ustanovu najmanje dvaput tjedno. Na ovaj način izdaju se recepti za nabavu lijekova.

Uprava	10 radnika
Odgojni rad	2 radnika
Neposredna skrb o štíćenicima	40 radnika
Radni instruktori	2 radnika
Ljekarna	5 radnika
Kuhinja i pekara	6 radnika
Održavanje objekta	4 radnika
Održavanje higijene	5 radnika

Broj djelatnika/ca po dijelovima procesa rada zaključno sa 31.12.2022. godine

Kontinuirana edukacija poseban je vid stručnoga usavršavanja zdravstvenih djelatnika/ca i njegovatelja/ica, a organizira se radi sticanja znanja i vještina, u svrhu praćenja i primjene suvremenih znanstvenih dostignuća. Provodi se u ustanovi, u suradnji sa specijalistima različitih profila i stručnim osobama.

Smještajni kapaciteti

Dom Prijedor raspolaže sa 225 mjesta, a u momentu posjeta bilo je smješteno 177 osoba, koje su razvrstane u sedam skupina sukladno stupnju teškoća i starosnoj dobi. Najbrojnija skupina obuhvaća osobe s umjerenom mentalnom invalidnošću. Najmlađi korisnik ima 11 godina, a najstariji 69. Korisnici ustanove su osobe muškog spola s područja e Bosne i Hercegovine, a ima i četiri korisnika s prostora Republike Hrvatske i jednoga korisnika s područja Crne Gore. U Domu Prijedor smještene su 103 osobe s potpuno oduzetom poslovnom sposobnošću.

Prijem u Ustanovu

Nakon odobrenja smještaja u Dom Prijedor, korisnici naprije budu primljeni na opservaciju, koja traje do tri mjeseca, nakog čega se donosi konačna odluka po zahtjevu.

U 2023. godini Dom Prijedor zaprimio je 18 zahtjeva za smještaj korisnika, od kojih je 12 odobreno. U istoj je godini pet korisnika smještenih u ustanovu umrlo prirodnom smrću, jedan je korisnik vraćen u obitelj i jedan korisnik premješten u drugu ustanovu.

Defektološki tretman

Defektološkim tretmanom obuhvaćeno je oko 94 korisnika. Područje rada zasniva se na:

- održavanju zdravlja i osiguranju uvjeta za relativno uspješan tjelesni rast i razvoj (ishrana, tjelesna aktivnost, zdravstvena zaštita, dijagnostika, prevencija bolesti i liječenje);
- samoposluživanje i socijalizacija (razvoj navika i sposobnosti potrebnih za što uspješnije samostalno funkcioniranje i neovisnost);
- komunikacija (razvoj komunikacijskih vještina kako bi se povećala sposobnost korisnika za izraziti sebe i što bolje razumjeti druge);
- radna okupacija (ima važnu ulogu u poboljšanju kvalitete života korisnika zato jer im omogućuje osjećati se korisnim i produktivnim, steći neovisnost te unaprijediti svoje vještine i povećati samopouzdanje).

U sklopu slobodnih aktivnosti djelatnici stručnog tima organiziraju odlaske u grad za korisnike, posjete lokalnim šetalištima, izletištima, kafićima, sportskim manifestacijama, kazalištima i kinima. Kroz praksu s korisnicima pokazalo se kako radno angažiranje i radno-okupacijska terapija daju najbolje rezultate. Na poljoprivrednome imanju angažirano je 15 korisnika, uz pomoć dva radna instruktora, a bave se sadnjom sjemena, obradom zemlje, te branjem, klasifikacijom i konzerviranjem voća i povrća. Dva korisnika uz pomoć jednoga radnoga instruktora sudjeluju u proizvodnji gljiva. U kuhinji su angažirana četverica korisnika. Na poslovima higijene trpezarije i zajedničkih prostorija angažirano je

10 korisnika. U brijačnici je angažiran jedan korisnik, koji sudjeluje u poslovima šišanja i brijača. Osam je korisnika uključeno u odgojno-obrazovni proces u suradnji sa JU Centrom Sunce. Radno-okupacijska terapija provodi se s korisnicima u kojih su prisutni različiti vidovi mentalnih teškoća poput depresivnih stanja, poremećaja ponašanja, socio-emocionalnih, kao i različitih psihosomatskih problema. Na kreativnim radionicama angažirano je oko 50 korisnika.

Zdravstvena zaštita

Zdravstvena zaštita u Doma Prijedor odvija se kroz:

- primarnu zdravstvenu zaštitu (korisnici registrirani u timove obiteljske medicine lokalnog Doma zdravlja), gdje je uključena i stomatološka zaštita;
- sekundarnu zdravstvenu zaštitu (specijalističko-konzultativni pregledi, koje provode specijalisti u svojstvu izvanjskih suradnika);
- fizioterapijski tretman (na temelju nalaza fizijatra provodi se svakodnevni fizikalni tretman, koji uključuje sportske aktivnosti i radnu terapiju).

Potrebni se lijekovi nabavljaju javnim nabavama, a ukoliko neki od potrebnih lijekova nije nabavljen putem javnih nabava, Dom Prijedor samostalno izdvaja novac za kupnju lijeka. Više od 130 korisnika koristi terapiju, i to je pretežito psihijatrijska i internistička terapija. Zdravstvene knjižice korisnika s područja Federacije Bosne i Hercegovine dostavljaju se na ovjeru svaka 2-3 mjeseca nadležnim centrima za socijalni rad. Korisnici iz Crne Gore nisu zdravstveno osigurani i troškovi zdravstvene zaštite idu na teret Ustanove.

U 2022. godini 16 korisnika je koristilo ortopedsko pomagalo, 45 korisnika je pod stalnim nadzorom fizijatra, a u sportske je aktivnosti bilo uključeno 30 korisnika.

Projektne aktivnosti

Dom Prijedor je uključen u projekt **Socijalizacija djece Republike Srpske** i ostvaruje odličnu suradnju sa Specijalnom ustanovom za školovanje osoba s invaliditetom Sunce (sedam osoba prolazi kroz proces školovanja). U okviru Doma Prijedor održavaju se sekcije u koje je uključeno oko 94 korisnika. Izgrađeno je zatvoreno dječje igralište u okviru Dječjeg odjela, a u tijeku je dodatno opremanje. Djelomice su opremljene kinosala i knjižnica. U procesu je izgradnja pješačke staze s pratećim drvoredom za rekreaciju, teretane na otvorenom i rekonstrukcija postojećih sportskih terena, te potpuna rekonstrukcija prostorija za kulinarsku sekciju. Intenzivno se radi na jačanju samostalnosti korisnika u svakodnevnom životu.

Izrađen je idejni projekt **Stanovanje uz potporu** (procjenjuje se da bi oko 30 korisnika uz potporu moglo živjeti samostalno), a jedan od planova je da Ustanova obavlja poslove profesionalne rehabilitacije, gdje bi se vršila dokvalifikacija i prekvalifikacija, te su pokrenuti postupci da nadležno ministarstvo utvrdi uvjete i mogućnosti profesionalne rehabilitacije koje bi ustanova obavljala.

6.2.2.2. Javna ustanova Dom za lica s invaliditetom Višegrad

Javna ustanova Dom za lica s invaliditetom Višegrad (u daljem tekstu: Dom Višegrad) utemeljena je odlukom Vlade Republike Srpske i pravni je sljednik Zavoda za zaštitu ženske djece i omladine.

Djelatnost

Ova ustanova zbrinjava osobe s umjerenom, težom i teškom ometenošću, s kombiniranim smetnjama, kao i osobe s autizmom. Zbrinjavanjem je obuhvaćena socijalna skrb (smještaj, ishrana, čuvanje, odjeća, mogućnosti kulturno-zabavnog života i dr.), odgoj, edukacija, radni angažman i primarna zdravstvena zaštita. Proračun Doma Višegrad za 2022. godinu iznosio je 3.239.400,00 KM.

Prostor na kojem je smješten Dom Višegrad raspoređen je u paviljone. Prema riječima stručnoga osoblja, uvažen je zahtjev nadležnoga ministarstva da korisnice budu raspoređene po stupnju utvrđenoga onesposobljenja, s tim da se vodi računa o željama korisnica i njihovim utvrđenim navikama. Unutarnji zidovi paviljona ukrašeni su crtežima, a zidovi su obojeni.

Temperatura u svim prostorijama je ujednačena zato jer se Dom Višegrad zagrijava na pelet. Maloljetne korisnice koje mogu pohađati nastavu imaju svoje sobe, potpuno opremljene neophodnim namještajem. Dnevni su boravci u Dječjem paviljonu opremljeni kutnim garniturama. U paviljonima koje je Tim Ombudsmana obišao nema neugodnih mirisa. Prigodom smještaja vodi se računa da u sobama prostor na jednu korisnicu bude 5 m², tako da su sobe uglavnom trokrevetne.

Osoblje navodi da, sukladno zahtjevima Ministarstva, određen broj korisnica ima obroke u trpezariji s osobljem. Korisnice koje mogu prilično samostalno funkcionirati imaju svoje sobe uređene igračkama i TV uređajem, sa čistom posteljinom. Ni na jednoj prostoriji nema rešetaka. Osobito se ističe stalno prisustvo i angažiranost osoblja uposlenog na odjelima.

Po riječima pomoćnika direktora, u posljednje vrijeme postoji veća potreba za smještajem maloljetnica, a za određeni broj korisnica i za stanovanjem u zajednici uz potporu. S tim u svezi on smatra kako bi cijeli koncept ustanove trebao proći određeni vid transformacije u smislu prilagođavanja potrebama korisnica.

Organizacijska struktura

U Domu Višegrad ukupno je 90 uposlenika/ca, od čega 52 stručna uposlenika/ce većinom na poslovima neposredne skrbi o štićenicama.

Uprava	13 radnika
Odgojni rad, socijalna služba, psiholozi	10 radnika
Neposredna skrb o štićenicama	36 radnika
Radni instruktori	6 radnika
Komercijalist	1 radnika
Kuhinja i pekara	7 radnika
Održavanje objekta	7 radnika
Održavanje higijene	5 radnika
Magacionar	1 radnik
Vozači	2 radnika
Portiri	2 radnika

Broj uposlenih žena i muškaraca po dijelovima procesa rada zaključno s 28.12.2023. godine

Smještajni kapaciteti

Prostor Doma Višegrad čini pet smještajnih jedinica-objekata, u kojima je na dan posjeta Tima bilo smješteno 190 korisnika. Najveći broj smještenih korisnika su starosti od 40 do 60 godina (ukupno njih 85). Na dan posjeta Tima u Domu je bilo četiri korisnice starosti do 18 godina. Prema stupnju mentalnih teškoća, najviše korisnica ima umjereno oštećenje intelektualnih funkcija (ukupno njih 81).

U periodu od siječnja do prosinca 2023. godine zaprimljeno je 19 zahtjeva za smještaj, realizirano je 11 prijema, dva zahtjeva su bila u obradi, a šest zahtjeva je odbijeno. Iz ustanove je otpuštena jedna korisnica, koja je vraćena u obitelj, dok

su tri preminule.

Broj korisnica kojima je potpuno oduzeta poslovna sposobnost je 143. Stalni staratelj postavljen je za 127 korisnica, a privremeni staratelj za 63 korisnice (za poslove koje ustanova ne vrši, a za privremene staratelje imenovani su članovi obitelji ukoliko su u mogućnosti, i stručni radnici centra). U 2023. godini realizirano je oko 200 posjeta srodnika korisnicama.

Dom Višegrad ima formirane sljedeće službe: Služba direktora, Služba za pravne, kadrovske i opće poslove sa odjeljenjima, Socijalno-zdravstvena služba sa odjeljenjima i Služba za računovodstveno-financijske poslove. Sastanci upravnih odbora su redoviti.

	Kapacitet ustanove	Popunjeno mjesto	Broj maloljetnih korisnica	Korisnice s oduzetom poslovnom sposobnošću
Broj korisnica	220	190	4	134

Statistički podaci o smještenim korisnicama na dan 26.12.2023. godine

Defektološki tretman

Defektološkim tretmanom u proteklome razdoblju bile su obuhvaćene korisnice sa lakšim, umjerenim i težim intelektualnim teškoćama, kod kojih je u somatskom statusu vidljivo da su prisutni epileptični napadi i ostale kombinirane smetnje.

U rad su uključeni defektolog, pedagog i andragog. Ovakav je pristup značajan zbog razvoja preostalih sposobnosti korisnica, kao i zbog korekcije i ublažavanja njihovih teškoća, ograničenja i nepravilnosti u svrhu razvijanja psihomotornih sposobnosti, sticanja radnih navika te poboljšanja i pozitivnoga utjecaja na socijalne kontakte među korisnicama.

Radno-okupacijska terapija

Tijekom 2022. godine na radno-okupacijsku terapiju bilo je uključeno 98 korisnica; od tog broja 48 korisnica bilo je radno angažirano, a sa 50 se

radilo u paviljonima samo u okupacijskim igraonicama. Radno-okupacijska terapija provodi se u četiri adekvatno opremljene, svijetle i tople prostorije, u kojima funkcionira devet radionica sa šest radnih instruktora.

Zdravstvena zaštita

Primarnu zdravstvenu zaštitu obavlja tim sastavljen od liječnika i 15 medicinskih sestara/tehničara. U svim aktivnostima značajnu ulogu imaju njegovateljice (svakodnevna njega korisnica, higijena, oblačenje, skrb i hranjenje).

Primarna zdravstvena zaštita obavlja se u Domu zdravlja u Višegradu. Sekundarna zdravstvena zaštita obavlja se najčešće u Univerzitetnoj bolnici u Foči (u 2022. godini liječene su 32 korisnice). Pomoć psihologa dostupna je svakodnevno u radnome vremenu specijalista.

VII. ISTRAŽIVANJE O ULOZI DRUGIH SUBJEKATA U ZBRINJAVANJU OSOBA S INTELEKTUALNIM I MENTALNIM TEŠKOĆAMA

Pored posjeta Tima ustanovama za zbrinjavanje osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama, Ombudsmani BiH su putem upitnika proveli istraživanje o ulozi i značaju drugih subjekata u zbrinjavanju ove kategorije građana/građanki, gdje je prvenstveno prepoznata uloga centara za socijalni rad (CSR), centara za mentalno zdravlje (CMZ) i centara za zaštitu mentalnog zdravlja (CZMZ).

7.1. Uloga centara za socijalni rad

U cilju sagledavanja cjelokupnog stanja položaja osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama, te uloge CSR, Ombudsmani BiH su uputili upitnik CSR s pitanjima²² koja se odnose na problematiku smještaja u ustanove, obavljanja poslova staratelja za osobe u ustanovama i izvan njih, te na kapacitete centara, suradnju s drugim organima i sl. Informacije su tražene od 20 CSR iz Federacije BiH²³, 11 CSR iz Republike Srpske²⁴ i Pododjeljenja za socijalnu zaštitu Vlade BDBiH.

7.1.1. Centri za socijalni rad u Federaciji BiH

Postupak oduzimanja poslovne sposobnosti propisan je Obiteljskim zakonom Federacije BiH²⁵ (čl. 325-339), koji je *lex specialis*, dok Zakon o izvanparničnom postupku Federacije BiH (*Službeni glasnik FBiH*, br. 2/1998, 39/2004, 73/2005, 80/2014 – dr. zakon i 11/2021) uređuje pravila postupka. Sukladno čl. 326. Obiteljskoga zakona Federacije BiH, postupak oduzimanja poslove sposobnosti može pokrenuti: sud po službenoj dužnosti; organ starateljstva; bračni partner; krvni srodnik u ravnoj liniji i u pobočnoj liniji srodnik do drugoga stupnja. Postupak vraćanja poslovne sposobnosti može ta-

kođer pokrenuti osoba kojoj je oduzeta poslovna sposobnost. Pravosnažna sudska odluka o oduzimanju poslovne sposobnosti dostavlja se nadležnome organu starateljstva, koji po službenoj dužnosti vodi postupak imenovanja staratelja u smislu čl. 160-212. Obiteljskoga zakona Federacije BiH.

Imenovanje staratelja iz reda stručnih uposlenika/ca u centru je postupak koji je u svim ostalim dijelovima identičan imenovanju staratelja/ice iz reda srodnika, s tim što se za uposlenike/ce u centru ne moraju vršiti dodatne provjere poput psihološke zato jer oni liječničkim uvjerenjem u dosjeu dokazuju psihofizičku sposobnost za obavljanje dužnosti staratelja. U centrima postoje posebna radna mjesta kojima je u opisu posla prihvaćanje i vršenje dužnosti staratelja u slučajevima kada osoba nema srodnika ili treće osobe koja bi prihvatila starateljstvo.

Uloga srodnika u procesu zbrinjavanja osoba kojima je oduzeta poslovna sposobnost iznimno je značajna; u procesu smještaja osobe u ustanovu socijalne zaštite od srodnika se mogu dobiti jako važne informacije o načinu života i o zdravlju osobe kojoj je pomoć potrebna. Imenovanje staratelja iz reda srodnika vrši se tek nakon obavljene stručne procjene.

Prema navodima CSR, u značajnome broju slučajeva gdje su osobe smještene u ustanove staratelji/ce su uposlenici/ce u CSR. Staratelj/ica iz reda stručnog osoblja centra najmanje jednom godišnje obilaze osobu. Razlog za to je preopterećenost poslom stručnog osoblja, kao i u većini slučajeva udaljenost ustanova socijalne zaštite od CSR.

²² Aneks 1

²³ Odgovor su dostavili: CSR Travnik, CSR Bihać, CSR Bugojno, CSR Cazin, CSR Stolac, CSR Tuzla, CSR Doboj Istok, CSR Široki Brijeg, CSR Zenica, CSR Velika Kladuša i CSR Odžak.

²⁴ Odgovor su dostavili: CSR Prijedor, CSR Trebinje, CSR Istočno Sarajevo i CSR Sokolac.

²⁵ *Službeni glasnik Federacije BiH* br. 35/2005, 41/2005 – ispr; 31/2014 i 32/2019 – odluka US.

Centar za socijalni rad	Broj osoba kojima je oduzeta poslovna sposobnost čiji je staratelj/ica stručni djelatnik/uposlenik CSR
CSR Zenica	44
CSR Bihać	15
CSR Bugojno	13
CSR Tuzla	18
CSR Velika Kladuša	7
CSR Cazin	7
CSR Stolac	1
CSR Široki Brijeg	-
CSR Doboj Istok	-
CSR Travnik	17
CSR Odžak	2

Broj osoba kojima je oduzeta poslovna sposobnost, a čiji je staratelj/ica stručni djelatnik/uposlenik CSR

CSR obuhvaćeni ovim izvješćem dostavili su pokazatelje o broju osoba kojima je oduzeta poslovna sposobnost, kao i podatke o tomu u koliko slučajeva je CSR u periodu 2018-2022. godina bio predlagatelj oduzimanja poslovne sposobnosti. Iz dostavljenih pokazatelja proizlazi kako su CSR Zenica, Bugojno i Doboj-Istok u dva slučaja bili predlagatelji oduzimanja poslovne sposobnosti, CSR Travnik predlagatelj u četiri, a CSR Odžak u pet slučajeva oduzimanja poslovne sposobnosti. Prema dostavljenim informacijama, CSR Bihać je u 18 slučajeva bio predlagatelj oduzimanja poslovne sposobnosti, a CSR Tuzla u 12 slučajeva. CSR Velika Kladuša, Cazin, Stolac i Široki Brijeg za period 2018-2022. godina ni u jednom slučaju nije bio predlagatelj oduzimanja poslovne sposobnosti.

Postupak smještaja u ustanove socijalne zaštite

Postupak smještaja u ustanovu socijalne zaštite uglavnom se pokreće kada srodnici ne žele ili ne mogu više skrbiti o osobi kojoj je oduzeta poslovna sposobnost. Postupak može biti pokrenut na zahtjev osobe koja se smješta, srodnika ili po službenoj dužnosti. Presudnu ulogu u ovome postupku ima izlazak stručnoga tima na teren u smislu prikupljanja socio-anamnestičkih podataka, razgovora s osobom koja je u postupku

smještaja i njezinim srodnicima, kao i razmatranja mogućnosti eventualnoga ostanka u lokalnoj zajednici. Značajan momenat je suglasnost za smještaj koju osoba u postupku smještaja daje ili odbija dati na zapisnik o saslušanju stranke. Nakon toga se pristupa traženju suglasnosti ustanove socijalne zaštite, pravnim rješenjima i uređivanju troškova smještaja i utvrđivanja obveze izdržavanja. Uvijek se ispituje mogućnost obveznika izdržavanja da sudjeluju u troškovima smještaja. Ukoliko navedena sredstva nisu dostatna, traži se suglasnost resornoga ministarstva rada i socijalne politike da snosi razliku, odnosno troškove smještaja. Nakon što se pribavi suglasnost Ministarstva, pristupa se traženju ustanove koja ima najbolje uvjete za prihvatanje štitičenika/ce.

CSR Tuzla navodi nedostatak stručnih djelatnika koji bi radili na referatu smještaja odraslih osoba u ustanove socijalne zaštite. Putem ovoga centra 167 osoba je smješteno u šest ustanova socijalne zaštite²⁶.

²⁶ Udruga HO Međunarodni Forum solidarnosti – EMMAUS, Prihvatni centar Duje Klopotnica, JU Dom penzionera Tuzla, JU Zavod za zbrinjavanje mentalno invalidne djece Pazarić, Udruga za socijalno uključivanje osoba s intelektualnim teškoćama Tuzlanske županije, Zavod za zbrinjavanje mentalno invalidnih osoba Bakovići, Zavod za zbrinjavanje mentalno invalidnih osoba Drin Fojnica.

Smještaj osoba s oduzetom poslovnom sposobnošću u ustanove socijalne zaštite

CSR Zenica	96
CSR Bihać	33
CSR Bugojno	13
CSR Tuzla	34
CSR Velika Kladuša	8
CSR Cazin	14
CSR Stolac	3
CSR Široki Brijeg	5
CSR Doboj Istok	4
CSR Travnik	14
CSR Odžak	5

Smještaj u ustanove socijalne zaštite

CSR Bugojno je pred nadležnim sudom šest puta pokrenuo izvanparnični postupak, od čega su bila dva prijedloga za produljenje prinudnoga smještaja, a doneseno je šest rješenja o prinudnome smještaju u ustanove socijalne zaštite. Također, CSR Velika Kladuša je pokrenuo dva izvanparnična postupka i oba su okončana odlukom suda o prinudnome smještaju. Centar za socijalni rad Travnik je bio predlagatelj za oduzimanje poslovne sposobnosti u četiri slučaja, a svi su postupci završeni smještajem osoba u ustanovu.

U periodu od 2018. do 2022. godine, posredstvom staratelja/stručnog djelatnika CSR Zenica, 17 osoba iz ustanova socijalne zaštite je izmješteno u Savez organizacija za potporu osobama s intelektualnim teškoćama Federacije Bosne i Hercegovine Sumero.²⁷ CSR Bugojno izmjestio je jednu osobu kojoj je staratelj stručni djelatnik/uposlenik Centra na način da je osoba vraćena kući. Način izmještanja počinje procjenom Povjerenstva o potrebi premještanja štice-

²⁷ Sumero je nevladina i neprofitna organizacija civilnoga društva, koja radi na unaprjeđenju ljudskih prava i zaštiti interesa osoba s intelektualnim teškoćama i njihovih obitelji. Članice Saveza Sumero su lokalne organizacije za potporu osobama s intelektualnim teškoćama na području FBiH i BDBiH. Partnerske organizacije su i lokalne organizacije iz RS, s kojima se također implementiraju projekti. Sumero danas broji i do 30 članica. <https://sumero.ba/about-our-work/>

nika/ce u drugi oblik zbrinjavanja ili povratak u obitelj, zatim pripremom štice/nika/ce pružanjem detaljnih informacija, te u konačnici rješavanjem administrativnih radnji (dokumentacija za premještaj, rješenje i ugovor).

Posredstvom stručnoga djelatnika CSR Tuzla jedna je osoba izmještena i vraćena u obitelj, no naknadno je ipak smještena u ustanovu socijalne zaštite. CSR Cazin izmjestio je jednu osobu nakon što joj je na prijedlog ovoga centra vraćena poslovna sposobnost. Problematika kod izmještanja osoba iz ustanove socijalne zaštite i povratak u lokalnu zajednicu najčešće se ogledaju u nezainteresiranosti ili nemogućnosti srodnika i obitelji da preuzmu brigu o osobi jer joj ne mogu pružiti svu potrebnu skrb i njegu.

CSR Travnik u suradnji s organizacijom Sumero kontinuirano radi na sagledavanju mogućnosti izmještanja što većeg broja štice/nika/ca iz ustanova socijalne zaštite u stambene jedinice, koje su organizirane po sistemu *života u zajednici*. Pri tomu su u Travniku formirane dvije stambene jedinice (muška i ženska), gdje je na ovaj način smješteno šest osoba.

Centri za socijalni rad navode kako se suradnja s drugim institucijama može opisati kao relativno dobra i manje dobra. Konkretno, CSR Travnik kao relativno dobru ocjenjuje suradnju sa sudom

i policijom, a kao manje dobru suradnju s Tužilaštvom, nadležnim ministarstvima, zdravstvenim ustanovama i nekim nevladinim organizacijama.

CSR Bihać suradnju s drugim institucijama ocjenjuje nezadovoljavajućom. Osobito ističu problem psihički oboljelih osoba koje pokazuju agresivno ponašanje. Zdravstvene ustanove ne izriču prinudnu hospitalizaciju i smještaj. Policijska uprava takve osobe samo prijavi centru za socijalni rad, koji osobu ne može smjestiti bez njegove/njene suglasnosti, a istodobno nije u stanju procijeniti vlastiti najbolji interes u svezi sa smještajem. Ponekad je dovoljno da štićenici/ce samo redovito koriste terapiju, za što centar za

socijalni rad nije educiran niti može osigurati.

Sistematizacija

Svi anketirani CSR imaju usvojen Pravilnik o unutarnoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta, kojim je utvrđen opis poslova i način funkcioniranja ovih organa. Radi preglednosti, informacije o uposlenicima/ama u centrima za socijalni rad koji su obuhvaćeni ovim izvješćem i dostavljeni pokazatelji tabelarno su prikazani kako slijedi: broj radnih mjesta po sistematizaciji i popunjenost radnih mjesta, uključujući i stručne djelatnike/ce.

Centri za socijalni rad	Popunjenost radnih mjesta
CSR Zenica	Sistematizacija predviđa 57 radnih mjesta, a ukupno je uposleno 51 (7 socijalnih radnika, 10 pravника, 3 ekonomista, 2 psihologa, 7 socijalnih pedagoga, 1 pedagog/psiholog, 1 defektolog, 1 profesor filozofije i sociologije, 14 administrativnih i 5 ostalih uposlenika/ca).
CSR Bihać	Sistematizacija predviđa 14 stručnih radnih mjesta, a uposleno je 12 stručnih i 7 ostalih osoba.
CSR Bugojno	Sistematizacija predviđa 13 stručnih i 5 ostalih radnih mjesta, a uposleno je 8 stručnih i 3 ostale osobe.
CSR Tuzla	Sistematizacija predviđa 60 stručnih i 17 ostalih radnih mjesta, a uposleno je 24 stručne i 12 ostalih osoba.
CSR Velika Kladuša	Sistematizacija predviđa 8 stručnih i 7 ostalih radnih mjesta, a uposleno je 5 stručnih i 5 ostalih osoba.
CSR Cazin	Trenutačno je uposleno 19 osoba, od čega 12 stručnih i 7 ostalih.
CSR Stolac	Trenutačno je uposleno 7 stručnih i 2 ostale osobe.
CSR Široki Brijeg	Trenutačno je uposleno 7 stručnih osoba i 1 blagajnik.
CSR Doboj Istok	Trenutačno je uposleno 2 socijalna radnika, 2 pravnika, direktor i računovođa.
CSR Travnik	Sistematizacija predviđa 26 stručnih i 5 ostalih radnih mjesta, a uposleno je 11 stručnih i 2 ostale osobe.
CSR Odžak	Sistematizacija predviđa 4 stručna i 2 ostala radna mjesta, a uposlene su tri stručne osobe i 1 ostala.

Sistematizacija i popunjenost radnih mjesta

Financiranje

Financiranje centara za socijalni rad (plaće i ostale novčane naknade radnika, materijalni troškovi i drugo) pokriva proračun osnivača (općina/grad), a financiranje novčanih naknada za korisnike/ce iz oblasti socijalne naknade, dječje i obiteljske zaštite izdvajaju se iz proračuna resornih ministarstava, županija i Proračuna Federacije BiH.

7.1.2. Centri za socijalni rad u Republici Srpskoj

Postupak oduzimanja poslovne sposobnosti

Postupak oduzimanja poslovne sposobnosti uređen je odredbama Obiteljskog zakona Republike Srpske (*Službeni glasnik RS* broj: 17/2023), a provodi se sukladno proceduri propisanoj Zakonom o vanparničnom postupku Republike Srpske (*Službeni glasnik RS* br. 36/2009, 91/2016 i 16/2023).

Postupak oduzimanja poslovne sposobnosti pokreće se pred nadležnim osnovnim sudom. Nakon pokretanja postupka osnovni sud obavješćuje CSR o potrebi postavljanja privremenoga staratelja (stručni djelatnik centra) koji će štiti prava i interese osobe kojoj se oduzima poslovna sposobnost dok traje izvanparnični postupak. Stručni djelatnik CSR po zaprimljenom zahtjevu poziva najbliže srodnike na razgovor i upoznaje ih s pokrenutim postupkom i potrebnim radnjama koje CSR treba obaviti sukladno zakonskim propisima. Nakon pojedinačnih mišljenja voditelj postupka (socijalni radnik) na temelju činjeničnog stanja u spisu predmeta iznosi nalaz i mišljenje tima, koji sadrže sve elemente, kao i navedena pojedinačna mišljenja. Osnovni sud na zakazano ročište poziva organ starateljstva i zajedno s pozivom CSR dostavlja nalaz i mišljenje vještaka psihijatra. Po završenom ročištu sud donosi rješenje koje dostavlja CSR, a CSR poduzima dalje radnje u svrhu postavljanja stalnoga staratelja. Rješenje o starateljstvu dostavlja se i nadležnoj matičnoj službi radi upisa u matičnu knjigu rođenih.

Iz odgovora CSR vidljivo je da se kao predlagatelji u postupku oduzimanja poslovne sposobnosti uglavnom javljaju srodnici, kojima je u interesu da se osobi oduzme poslovna sposobnost kako bi ostvarili prava iz oblasti socijalne zaštite te stekli nasljedno pravo ili pravo na obiteljsku mirovinu. U svakom slučaju, prije postavljanja stalnog staratelja neophodno je utvrditi podobnost za obavljanje starateljske uloge. Osobito se vodi računa o imovini štitičenika/ce. Ukoliko je ima, imovina se popisuje, a ako se radi o nepokretnoj imovini, kod nadležne Republičke uprave za geodetske i imovinskopravne poslove stavlja se zabilježba starateljstva.

Centri za socijalni rad ističu kako stručni djelatnici staratelji vrlo često svoje redovite poslove ili zakazane sastanke moraju odložiti radi vršenja starateljske dužnosti. Pomjeraju svoje privatne i obiteljske obveze kako bi obavili ono što je potrebno za štitičenika/cu. Oni su često kao staratelji postavljeni i djeci bez roditeljskog staranja, kao i u posebnim slučajevima. Naglašavaju činjenicu da pri obavljanju starateljskih dužnosti u institucijama (banke, fond za PIO/MIO, MUP) nemaju nikakvu prednost.

Na evidenciji osoba kojima je oduzeta poslovna sposobnost CSR Prijedor nalazi se 111 osoba, a za razdoblje 2018-2022. godina samo u jednom slučaju Centar je predložio oduzimanje poslovne sposobnosti. CSR Trebinje je u istom vremenskom razmaku 14 puta podnio prijedlog za oduzimanje poslovne sposobnosti, dok se na evidenciji onih kojima je oduzeta poslovna sposobnost trenutačno nalazi 37 osoba.

U periodu 2018-2022. godina CSR Sokolac i CSR Istočno Novo Sarajevo nisu podnijeli nijedan prijedlog za oduzimanje poslovne sposobnosti. Na evidenciji osoba kojima je oduzeta poslovna sposobnost CSR Sokolac nalazi se 15 osoba, dok se na evidenciji CSR Istočno Novo Sarajevo nalazi 25 osoba.

U evidenciji CSR Istočno Sarajevo i CSR Trebinje trenutačno su dva stručna djelatnika staratelji osoba kojima je oduzeta poslovna sposobnost, dok je prema evidenciji CSR Prijedor 16 stručnih

djelatnika postavljeno za staratelje. CSR Sokolac u svojoj evidenciji nema osobe kojima je oduzeta poslovna sposobnost a da je za staratelja postavljen stručni djelatnik Centra.

Prema navodima centara za socijalni rad, u periodu 2018-2022. godina nisu registrirani slučajevi vraćanja osobama poslovne sposobnosti na zahtjev centra. Centri nemaju uspostavljenu njegu i pomoć u kući, s iznimkom CSR Trebinje, koji ima formiran tim za njegu i pomoći u kući (medicinska sestra i geronto domaćica), a koji sukladno donesenim rješenjima pružaju usluge na terenu, odnosno u domu korisnika/ce. Među ovim korisnicima/ama vrlo često su osobe s problemima mentalnoga funkcioniranja.

Smještaj u ustanove socijalne zaštite

Postupak smještaja osoba u ustanove provodi se sukladno odredbama Zakona o socijalnoj zaštiti i uputstvima o smještaju u ustanovama za osobe s invaliditetom. Centrima za socijalni rad se uglavnom obraćaju najbliži srodnici osoba kojima je potreban smještaj, zato jer postoje prepreke za njihov boravak u obiteljskom okruženju.

U postupku se radi na utvrđivanju sudjelovanja srodnika u troškovima smještaja, kada se postupi sukladno Porodičnome zakonu Republike Srpske, Zakonu o socijalnoj zaštiti Republike Srpske i Pravilniku o sudjelovanju u troškovima izdržavanja osoba, smještaja u ustanovu i zbrinjavanja u hraniteljsku obitelj.

Kada se radi o smještaju u zdravstvenu ustanovu, sve radnje iz domene socijalne zaštite obavljaju CSR i staratelj. Osoba o kojoj se radi šalje se

u zdravstvenu ustanovu s uputnicom liječnika/nadležnoga psihijatra, ili se upućuje po rješenju osnovnoga suda o prinudnome liječenju u zdravstvenoj ustanovi. Sve što je potrebno iz domene socijalne zaštite (dostava socijalne anamneze, izjava srodnika, staratelja, potrebni podaci na traženje suda i sl.) dostavlja CSR.

CSR naglašavaju kako dosad nisu nailazili na teškoće pri zbrinjavanju osoba kojima je oduzeta poslovna sposobnost, te kako su srodnici uglavnom spremni na svaki vid suradnje. U suradnji sa stručnim osobljem nastoje se riješiti sva važna pitanja i tako štitičenicima/ama dati potporu i ojačati ih. Stručno osoblje stoji na raspolaganju članovima obitelji, te ističu kako su za sve postupke članovi obitelji jednako bitni kao i štitičnici/e.

Smještaj u ustanove zatvorenoga tipa (ustanove socijalne zaštite – zdravstvene ustanove)

CSR Prijedor	2
CSR Sokolac	6
CSR Istočno Sarajevo	4
CSR Trebinje	14

Smještaj u ustanove zatvorenoga tipa

Ni jedan od centara koji su bili predmetom analize u ovome izvješću nije pokrenuo izvanparnični postupak pred nadležnim sudovima radi prinudnoga smještaja štitičenika/ca u ustanove socijalne zaštite. Također, u periodu 2018-2022. godina nije bilo izmještanja osoba iz ustanova kojih je staratelj stručni djelatnik centra. Stručno osoblje obilazi one koji se nalaze na smještaju kada se za to ukaže potreba i prigoda, kao i pri organiziranju obiteljskih sastanaka, a održava se redovit telefonski kontakt sa stručnim osobljem ustanova.

CSR ističu visoku razinu suradnje sa ustanovama i lokalnom zajednicom, te ističu kako je, u cilju napretka osoba kojima je oduzeta poslovna sposobnost, potrebno raditi savjetodavno sa članovima obitelji te ojačati suradnju sa zdravstvenim

sektorom. Najveći se teret stavlja na centre za socijalni rad, kao da su osobe kojima je oduzeta poslovna sposobnost samo korisnici/ce socijalne zaštite. Prema iskustvima CSR Trebinje, zdravstveni sektor se „izmiče“ od ovih osoba i nedovoljno im posvećuje pozornost u cijelome sustavu.

Sistematizacija

Unutarnja organizacija poslova, opis poslova, organizacija i način rada te ostala pitanja značajna za rad CSR utvrđena su i definirana Pravilni-

kom o unutarnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta. Centri za socijalni rad Prijedor, Sokolac, Istočno Sarajevo i Trebinje imaju usvojen Pravilnik o unutarnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta.

Centri za socijalni rad	Popunjenost radnih mjesta
CSR Prijedor	Uposleno ukupno 55 osoba (29 stručnih, 15 suradnika/ca, 10 osoba tehničke potpore i direktor Ustanove)
CSR Sokolac	Uposleno ukupno 12 osoba (direktor, pet stručnih radnika/ca i šest ostalih)
CSR Istočno Sarajevo	Uposleno je 5 stručnih i 2 ostale osobe
CSR Trebinje	Uposleno je 36 osoba (18 stručnih i 15 ostalih)

Sistematizacija i popunjenost radnih mjesta

Financiranje

Centri za socijalni rad u Republici Srpskoj financiraju se iz proračunskih sredstava jedinica lokalne samouprave, dok se financiranje određenih prava obavlja posredstvom Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske (pravo na osobnu invalidninu 100%, pravo na novčanu pomoć, pravo na dodatak za pomoć i njegu druge osobe).

7.1.3. Pododjeljenje za socijalnu zaštitu Vlade BDBiH

U periodu 2018-2022. godina u BDBiH poslovna sposobnost oduzeta je od 22 osobe, od toga je u 19 postupaka predlagatelj bio organ starateljstva – Pododjeljenje za socijalnu zaštitu, Odjeljenje za zdravstvo i ostale usluge Vlade BDBiH (u daljem tekstu: organ starateljstva). U evidenciji ovoga organa nalazi se ukupno 172 osobe (evidencija za period 2001-2023. godina).

Prijedlog za pokretanje postupka oduzimanja poslovne sposobnosti upućuje se Osnovnome sudu BDBiH, koji po žurnom postupku pokreće izvanparnični postupak. Prijedlog može uputiti organ starateljstva po službenoj dužnosti, a na temelju obavještenja/zahtjeva nekog od srodnika, centra za mentalno zdravlje, bolnice (Odje-

ljenje neuropsihijatrije – NPS odjeljenje) ili ustanove socijalne zaštite u kojoj je osoba smještena (ustanova ne mora biti na teritoriju BDBiH, ali osoba mora imati prebivalište u BDBiH).

Navedeno obavještenje/zahtjev, koji se upućuje organu starateljstva, u prilogu mora sadržavati mišljenje specijaliste psihijatra/neuropsihijatra, odnosno medicinsku dokumentaciju na temelju koje se utvrđuje mogućnost za nastavak postupka. Zaprimanjem navedenoga obavještenja/zahtjeva organ starateljstva ulazi u postupak donošenja rješenja o privremenom staratelju za šticećenika/cu kojeg/koju će zastupati tijekom postupka sukladno čl. 176. Obiteljskoga zakona BDBiH (*Službeni glasnik Brčko distrikta BiH*, broj 23/07), gdje se u točki 2. dispozitiva navode dužnosti privremenoga staratelja. Isti član definira da *dužnost privremenog staratelja prestaje kad se imenuje stalni staratelj ili kad odluka suda kojom se utvrđuje da nema mjesta oduzimanju, odnosno ograničenju poslovne sposobnosti postane punovažna*. Rješenje se dostavlja Sudu, staratelju i strankama u postupku. Odabir privremenoga staratelja vrši se tako da se, prije svega, iscrpe sve opcije iz srodničkih linija korisnika/ce.

Rješenja se dostavlja zajedno s prijedlogom organa starateljstva o pokretanju postupka razma-

tranja o oduzimanju poslovne sposobnosti, nakon čega Osnovni sud BDBiH zakazuje ročište. Postupak je žuran i pretežito se završava jednim ročištem. Nakon pravosnažnosti sudskoga rješenja, organ starateljstva po službenoj dužnosti pokreće postupak donošenja rješenja o postavljanju stalnoga staratelja osobi kojoj je oduzeta poslovna sposobnost.

Prema evidenciji ovog organa starateljstva, poslovna sposobnost oduzeta je od sedam osoba, a staratelj im je stručni djelatnik uposlenik/ca centra. Od ukupnoga broja osoba kojima je oduzeta poslovna sposobnost, u ustanove zatvore-noga tipa smješteno je 29.

Zakon o socijalnoj zaštiti BDBiH (*Službeni glasnik Brčko distrikta BiH* br. 01/03, 04/04, 19/07, 02/08 i 21/18 i 32/19) uređuje smještaj u ustanovu socijalne zaštite (čl. 52. i 53). Prvo postupanje organa starateljstva je utvrditi pravo osobe na navedenu ustanovu. Po konačnosti upravnoga akta organ starateljstva provodi postupak javne nabave, obraćajući se svim relevantnim ustanovama/registriranim ustanovama koje su se odazvale javnome pozivu da dostave opću ponudu za godinu kada se usluga smještaja traži. Po provedenome postupku otvaranja tendera, a uz suglasnost osobe ili njegova/njezina staratelja na proceduru i izbor ponuđača, formira se gradonačelnička odluka o izboru najpovoljnijega ponuđača, obavješćuju svi sudionici u postupku i formira se ugovor o smještaju od prvoga narednoga u mjesecu u odnosu na kompletnu zaokruženu proceduru.

Po zahtjevu organa starateljstva nije pokrenut nijedan izvanparničnih postupak pred nadležnim sudom, te s tim u svezi nije doneseno nijedno rješenje o prinudnome smještaju štice-nika/ca u ustanove socijalne zaštite. U periodu 2018-2022. godina iz ustanova socijalne zaštite nije izmještena nijedna osoba kojoj je staratelj stručni djelatnik uposlenik/ca Centra.

Stručni djelatnici uposlenici/ce centra koji su imenovani staratelji/ce svakoga mjeseca obilaze korisnike/ce koji su smješteni u ustanovama na teritoriju Distrikta, dok se posjeti korisnici-

ma/ama koji se nalaze izvan teritorija Distrikta obavljaju jednom do tri puta godišnje, a po potrebi i češće.

Poslovna sposobnost po prijedlogu organa starateljstva u posljednjih pet godina vraćena je jednoj osobi, a za jednu osobu srodnici prikupljaju medicinsku dokumentaciju kako bi se izvršila procjena i uputio prijedlog za vraćanje poslovne sposobnosti.

U procesu zbrinjavanja osoba kojima je oduzeta poslovna sposobnost neprocjenjiva je uloga srodnika, uz potporu organa starateljstva, zato jer je skrb o štice-nicima sveobuhvatna. S tim u svezi organ starateljstva smatra kako je radi unaprjeđenja skrbi o osobama kojima je oduzeta poslovna sposobnost i općenito osobama koje imaju teškoća s mentalnim zdravljem potrebna detaljna i objektivna medicinska obrada, potpora obiteljima tih osoba, uspostava dnevnih centara i specijaliziranih ustanova za oboljele od demencije. Organ starateljstva ističe kako nema osposobljen centar za pružanje njege i pomoći u kućanstvu.

Organ starateljstva je dio organa uprave i sve stručno osoblje ima ovlaštenja za vođenje upravnoga postupka. Ovaj organ financira se iz proračuna Vlade BDBiH. Nema Pravilnik o unutar-njoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta zato što je organ uprave, a ne centar za socijalni rad. Trenutačno ima 20 stručnih i 10 ostalih uposlenika/ca.

Organ starateljstva BDBiH navodi kako „zatrp-anost papirologijom“ i rješavanje u prvome stupnju ostavljaju malo prostora za posvećenost stručnome radu, za koji su potrebne odgovornost i dužnosti organa starateljstva. U više se navrata organ starateljstva našao kao predlagatelj amandmana Zakona o javnoj upravi BDBiH u smislu povećanja svijesti o tomu kolika je potreba da se u Distriktu osnuje ustanova socijalne zaštite – centar za socijalni rad. Međutim, donositelji krajnjih odluka tu su potrebu zanemarili.

Organ starateljstva smatra kako je potrebno izvršiti promjene organizacijskoga plana – siste-

matizacije radnih mjesta, te da se uposlenici/ma/ama dodijele jasni zadaci kao što je praksa u svim ostalim centrima u BiH, na primjer referat za smještaj; referat za starateljstva nad maloljetnim/punoljetnim osobama; razvodi, provjere i održavanje osobnih odnosa; nasilje u obitelji; obiteljska zaštita (sveobuhvatan rad s obiteljima kojima su potrebni potpora, savjetovanje, nadzor, praćenje). Potrebna je edukacije službenoga osoblja koje radi na predmetima starateljstva i uopće onih koji rade s osobama s mentalnim teškoćama i s njihovim obiteljima.

Suradnju sa drugim institucijama (nadležnim sudovima, nadležnim ministarstvima, policijom i tužilaštvom, nevladinim organizacijama) Pododjeljenje za socijalnu zaštitu BDBiH ocjenjuje kao vrlo pozitivnu i korisnu.

7.2. Centri za mentalno zdravlje/Centri za zaštitu mentalnog zdravlja

U svrhu sveobuhvatnoga istraživanja koje se odnosi na pružanje potpore i pomoći u liječenju i funkcioniranju sustava zbrinjavanja osoba s teškoćama u mentalnome zdravlju, Ombudsmani BiH su centrima za mentalno zdravlje (CMZ) i centrima za zaštitu mentalnoga zdravlja (CZMZ)²⁸ poslali upitnik. Informacije²⁹ su tražene od 17 CMZ u Federaciji BiH³⁰, sedam CZMZ zdravlja u Republici Srpskoj³¹ i CMZ Brčko distrikta BiH.

²⁸ U Republici Srpskoj služba zaštite mentalnoga zdravlja unutar domova zdravlja naziva se centar za zaštitu mentalnog zdravlja (legislativa, strategije) – CZMZ, a u Federaciji Bosne i Hercegovine centar za mentalno zdravlje – CMZ (osim u Domu zdravlja Zenica, gdje se zove Centar za mentalnu rehabilitaciju – CMR)

²⁹ Aneks 2.

³⁰ Odgovor su dostavili: CMZ Bugojno, CMZ Centar Sarajevo, CMZ Livno, CMZ Jajce, CMZ Stolac, CMZ Široki Brijeg, CMZ Travnik i CMR Zenica

³¹ Odgovor su dostavili: CZMZ Banjaluka, CZMZ Bijeljina, CZMZ Istočno Sarajevo, CZMZ Prijedor i CZMZ Sokolac

7.2.1. Centri za zaštitu mentalnog zdravlja u Republici Srpskoj

Zakonom o zaštiti mentalnoga zdravlja propisana je uloga koju CZMZ imaju u zaštiti mentalnoga zdravlja koristeći biopsihosocijalni i multidisciplinarni pristup. Zakon definira sljedeće tretmane koje provode CZMZ: timski rad u polju mentalnoga zdravlja, individualni tretman, skupni tretman, koordiniranu skrb, te program psihosocijalne rehabilitacije. Ovakvim pristupom CZMZ imaju značajnu ulogu u sprječavanju institucionalizacije. CZMZ djeluju kao organizacijske jedinice u sklopu domova zdravlja. Financiranje se vrši sukladno ugovoru sa Fondom zdravstvenog osiguranja na temelju broja registriranih pacijenata.

Centri navode kako se svakodnevno susreću s osobama koje su bile smještene u ustanove socijalne ili zdravstvene zaštite. Pošto je otpust iz zdravstvene/socijalne ustanove značajna činjenica za angažiranje CZMZ, ministar zdravlja i socijalne zaštite donio je Pravilnik o zajedničkom planiranju otpusta osoba sa smetnjama u mentalnome zdravlju (2020), koji služi kao vodič za kontinuiranu posthospitalnu skrb u zajednici, kao i Priručnik za primjenu zajedničkoga planiranja otpusta.

CZMZ Sokolac u svome odgovoru navodi da – radi osiguranja kontinuiteta i koordinacije skrbi te očuvanja zdravlja i dobrobiti pacijenta/ice – nakon bolničkog liječenja ostvaruje suradnju sa bolničkim sektorom, centrom za socijalni rad i članovima obitelji. U svrhu zajedničkoga planiranja otpusta korisnika/ce usluga mentalnog zdravlja, u ovome su centru imenovana dva koordinatora skrbi.

CZMZ Prijedor u odgovoru navodi kako Prijedor nije imao otpust nijedne osobe sa smetnjama u mentalnom zdravlju iz stacionarnih ustanova socijalne zaštite u RS. S druge strane, minimalan je broj otpuštenih korisnika/ca iz bolnice „Dr Mladen Stojanović“ Prijedor (Odjeljenje psihijatrije) i UKC Republike Srpske Banja Luka (Klinika za psihijatriju) koji se nakon otpusta upućuju na CZMZ. Navodi se i kako „nadležne osobe“ iz bol-

nica (koordinatori otpusta) ne ostvaruju konkretnu suradnju s koordinatorima skrbi u CZMZ u planiranju otpusta tijekom boravka osoba sa teškoćama u mentalnom zdravlju na Odjeljenju (Klinici), osim obavještenja telefonom i slanja dijela otpusnih lista/pisama. Također, kod složenih otpusta izostaje i suradnja s nadležnim osobama (koordinatori kontinuiteta skrbi) u Centru za socijalni rad Prijedor.

Većina dostavljenih odgovora CZMZ ukazuje na to da nisu formirani mobilni timovi za potporu i pomoć u smislu uzimanja dnevne terapije (važi za korisnike/ce koji su prije bili hospitalizirani ili smješteni u ustanove socijalnoga karaktera). Razlog tomu je, kako navode, nedostatak medicinskoga osoblja.

Postupak prinudne hospitalizacije uređen je Zakonom o zaštiti mentalnoga zdravlja. Specijalist psihijatrije provodi medicinsku intervenciju zadržavanja, odnosno smještaja. Na medicinsku intervenciju u vidu zadržavanja, odnosno smještaja u bolnici, kliničkom centru ili u specijalnu bolnicu bez pristanka osobe s teškoćama u mentalnom zdravlju, primjenjuju se propisi kojim se uređuje izvanparnični postupak. Sukladno Zakonu o zaštiti mentalnoga zdravlja, policijski je službenik dužan odazvati se pozivu zdravstvenoga radnika ukoliko je potrebna dodatna pomoć prigodom savladavanja takve osobe, i to samo dok ona/on pruža fizički otpor i dok se ne osigura zbrinjavanje i otklanjanje neposredne opasnosti za nju/njega ili za druge osobe. CZMZ ocjenjuje da je suradnja s pripadnicima ministarstva unutarnjih poslova na zadovoljavajućoj razini. Takođe, u postupku zbrinjavanja osoba veliku ulogu imaju i članovi obitelji. Pacijent/ica ima pravo da odlučuje o svome životu i zdravlju, ima pravo biti informiran/a, osim u slučajevima kada neposredno ugrožava vlastiti život i zdravlje, kao i život i zdravlje drugih ljudi.

Preventivnu ulogu CZMZ ostvaruju na različite načine. CZMZ Prijedor navodi kako, sukladno mogućnostima, provode promotivno-preventivne aktivnosti prema ciljnim skupinama. Kao okvir služe odabrani i objektivno ostvarljivi segmenti Nacionalnoga programa i Akcijskoga

plana za zaštitu mentalnoga zdravlja, koji je definiran u Zakonu o zaštiti mentalnoga zdravlja. Koriste se resursi CZMZ i Doma zdravlja (obiteljska medicina, ginekološka i pedijatrijska služba), a promotivne aktivnosti provode se izravno, uz monitoring programe ranoga otkrivanja depresije i anksioznosti kod odraslog stanovništva i aktualni obvezni program ranoga otkrivanja depresije kod trudnica i roditelja. Uz to, edukativni javni nastupi u medijima svih formata usmjeravaju se na adekvatno informiranje o zaštiti mentalnoga zdravlja, ali i na isticanje zaštite prava osoba s teškoćama u mentalnome zdravlju. S druge strane, kontinuirana interna edukacija uposlenika/ca u Domu zdravlja iz oblasti mentalnoga zdravlja, te psihoedukativni, skupnoterapijski, okupacijsko-terapijski rad također preveniraju povratak simptoma (relaps) kod registriranih korisnika/ca usluga CZMZ.

Superviziju jednom godišnje obavljaju klinički psihijatri, o čemu se sastavlja izvješće. CZMZ Prijedor navodi kako su u periodu 2014-2019. godina obavljane eksterne supervizije cijeloga ili dijela tima CZMZ Prijedor izravno u CZMZ ili izvan njega (edukativno-supervizijske radionice), vezane za timski rad, ili za specifične segmente rada (okupacijsko-radna terapija, koordinirana skrb). Supervizija je uključena u godišnji plan supervizije CZMZ, a za izvješće supervizora postoji osmišljen uniformni obrazac.

Prijedlozi koje su CZMZ istakli s ciljem unaprjeđenja rada su sljedeći:

- Kontinuiran rad na kvalitetnom uspostavljanju i/ili poboljšanju suradnje s ostalim ustanovama i organizacijama koje imaju veze sa zaštitom mentalnoga zdravlja na teritoriju općine/grada.
- Povećanje broja timova u CZMZ (redoviti rad u CZMZ, mobilni tim), poglavito kroz motivaciju doktora medicine za specijalizaciju u psihijatriji i dječjoj i adolescentskoj psihijatriji, sukladno procjeni ustanove i CZMZ (voditelji timova). Specijalistički studij treba financijski podržati nadležno ministarstvo i/ili osnivač ustanove (grad) kao dodatnu motivaciju za izbor specijalizacije.

- Uspostavljanje uniformnoga načina rada u planiranju otpusta iz bolnice, osobito kod procijenjenih složenih otpusta, tijekom boravka u bolnici, uz aktivno sudjelovanje osobe sa smetnjama u mentalnome zdravlju i članova njezine obitelji/zakonskoga zastupnika/osobe od povjerenja u osmišljavanju individualnoga plana oporavka.
- Kontinuitet aktivnosti destigmatizacije (medijski istupi profesionalaca iz oblasti zaštite mentalnoga zdravlja, ali i osoba s iskustvom psihijatrijskoga oboljenja – korisnici i korisnice koji govore).
- Promotivno-preventivne aktivnosti u zajednici, uz financijsku potporu i izvan matične ustanove za dio realizacije (psihoedukativni materijali, dodatni tehnički uvjeti), npr. Instituta za javno zdravstvo Republike Srpske ili donatorskih sredstava ili grantova.
- Ostvarivanje vodeće uloge institucija (Institut za javno zdravlje, ministarstvo) u izradi smjernica i preventivnih programa.
- Standarde koji uređuju unutarnju organizaciju centra (broj i struktura uposlenika/ca) treba uskladiti sa stvarnim potrebama, koje su se promijenile u odnosu na period kada su standardi postavljeni. Na taj bi se način moglo odgovoriti stvarnim potrebama društvene zajednice. A jako je važno i to da se osoblje uposljeno u Centru sačuva od *sindroma sagorijevanja*.
- Veća dostupnost informacija o projektima.
- Kao jedan od ovlaštenih centara koji se u svome radu bavi problemima ovisnosti (OSC Centar – Centar za opioidno supstitucijsku terapiju) – uglavnom zbog financijskih problema – nemaju testove kojima bi korisnike/ce testirali na prisustvo psihoaktivnih supstanci.
- Edukacija uposlenika/ca (navode kako imaju ugovorene obveze sa FZO koje ne mogu koristiti).
- Redefinicija standarda i normativa za CZMZ.
- Omogućivanje sredstava ili politika socijalnoga poduzetništva.

7.2.2. Centri za mentalno zdravlje Federacije Bosne i Hercegovine

Sumirajući odgovore centara za mentalno zdravlje (CMZ) u Federaciji BiH, zaključujemo da se osoblje CMZ svakodnevno susreće sa osobama koje su bile smještene u ustanove socijalne ili zdravstvene zaštite, a po završetku liječenja. Usluge mobilnih timova koji obavljaju posjeti pacijentima/cama kojima je potrebna potpora ili pomoć u smislu davanja dnevne terapije ne postoje pri svakom CMZ, ali su formirane procedure o kućnim i drugim posjetima.

U praksi se formiraju mobilni timovi po potrebi ili u žurnim slučajevima. Takvi posjeti obavljaju se u suradnji s centrom za socijalni rad ili službom obiteljske medicine, a sve kako bi se pacijentima osigurala adekvatna skrb vođenjem redovite evidencije i nadzora nad redovitim primanjem terapije.

Postoji razlika između CMZ u donošenju i provedbi posebnih procedura za rad s pacijentima/cama koji su bili hospitalizirani ili smješteni u ustanove socijalnoga karaktera. Naime, dok neki CMZ postupaju po postojećoj proceduri, kao što je procedura za prinudnu hospitalizaciju i postupanje s pacijentima u žurnim slučajevima koji zahtijevaju žurni smještaj na odjel psihijatrije, drugi CMZ nemaju posebnu proceduru u svezi s tim, osim što u nekim CMZ psihijatar i psiholog primjenjuju individualne tretmane s pacijentima.

Iz pristiglih odgovora CMZ može se reći kako su u postupak hospitalizacije najviše uključeni članovi obitelji-kućanstva. U većini slučajeva obitelji pacijenata/ica su prve koje kontaktiraju djelatnike/ce CMZ, educiraju se o potrebi prinudne hospitalizacije i o mentalnome zdravlju pacijenata/ice. Proces hospitalizacije odvija se na znatno lakši način ukoliko mu prisustvuje član/ica obitelji koji se smatraju osobom od povjerenja za pacijenta/icu, pa u tom slučaju izostaje potreba asistencije pripadnika MUP-a. Ukoliko ipak pacijent/ica nije suglasan/na s prinudnom hospitalizacijom, djelatnici/ce CMZ nastoje pojačati nadzor nad tom osobom u vidu češćih dolazaka ili telefonskih poziva i kućnih posjeta. Također,

ostvaruje se veći stupanj komunikacije s članovima obitelji kako bi se dobio bolji uvid u stanje pacijenta/ice. Međutim, ukoliko se stanje pacijenta/ice pogorša na način da ugrožava vlastiti ili tuđi život, pristupa se proceduri prinudne hospitalizacije.

CMZ redovito provode promotivno-preventivne aktivnosti u zajednici, u suradnji s drugim institucijama i vladinim i nevladinim organizacijama. Nisu uočene dobne granice, nego su aktivnosti usmjerene na sve dobne skupine kroz osnaživanje i očuvanje mentalnoga zdravlja, aktivnosti na društvenim mrežama o rušenju stigme prema osobama koje imaju psihičke teškoće, kao i razne skupine samopomoći.

Što se tiče aktivnosti na polju prevencije institucionalizacije pacijenata/ica i poduzimanju aktivnosti u tom cilju, CMZ podržavaju deinstitutionalizaciju. U svome radu posebnu pozornost posvećuju sprječavanju institucionalizacije i hospitalizacije pacijenata/ica, kao i prihvaćanju osoba koje su sa hospitalnog tretmana vraćene u lokalnu zajednicu, te ističu nužnost stručne edukacije i redovitu razmjenu informacija s odjelima psihijatrije.

Aktivnosti CMZ u cilju potpore deinstitutionalizaciji su psihoedukacijski programi, obiteljske terapije, trening socijalnih vještina, radno-okupacijska terapija, savjetovanje i rad s korisnicima/ama na jačanju njihovih kapaciteta. Ovim se nastoje ublažiti simptomi, poboljšati subjektivna osjećanja i samopoštovanje, umanjiti stres i unaprijediti adaptivne vještine. Bitan faktor u svemu navedenome čine članovi obitelji korisnika/ce. Kako bi CMZ učinkovito provodili navedene aktivnosti, potrebni su financijski i ljudski resursi, koji se izdvajaju iz proračuna putem

zavoda za zdravstveno osiguranje.

Stručno osoblje CMZ sastoji se od psihijataru, psihologa, socijalnih radnika, okupacijskih terapeuta i diplomiranih medicinskih sestara. Većina osoblja CMZ nema uvid u financijske resurse, dok su ljudski resursi maksimalno iskorišteni. Određeni timovi u CMZ nisu kompletni, što predstavlja problem u realizaciji svih aktivnosti koje iziskuju veliki broj ljudi, odnosno ne samo kompletan tim, nego i prošireni sastav tima ukoliko se dogodi da jedan CMZ pokriva više od jedne općine.

Cijeneći značaj rada CMZ i važnost njihove redovite supervizije, zaključuje se da je stanje u praksi raznoliko: dok nad pojedinim CMZ uopće nije vršena supervizija, nad drugim CMZ Federalno ministarstvo zdravstva organizira supervizije i sačinjava izvješća o obavljenom nadzoru. Istaknuti prijedlozi za unaprjeđenje rada CMZ mogu se sumirati na sljedeći način:

- kompletirati sastav timova CMZ;
- osigurati adekvatnu opremu, prostore i sredstva za rad, kao npr. vozila za mobilne timove;
- vršiti redovitu superviziju;
- financijski podržati korisnike/ce kako bi se pokrivali putni troškovi dolaska u CMZ;
- pojačati fokus na zaštitu mentalnoga zdravlja uposlenog osoblja;
- povećati plaće djelatnika CMZ;
- proširiti sustav rane prevencije (vrtići, škole) i promociju mentalnoga zdravlja u svim društvenim aspektima;
- organizirati edukaciju iz posebnih oblasti zlorabe kao što su alkoholizam i psihoaktivne supstance.

VIII. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Iako su osobe s invaliditetom općenito suočene s posljedicama neadekvatne brige države i nepravovremenoga suočavanja s tekućim problemima i izazovima, određene kategorije osoba s invaliditetom – što se osobito odnosi na osobe s intelektualnim i mentalnim teškoćama – često bivaju zapostavljene zbog svoga osobito ranjivoga položaja i nemogućnosti utjecaja na organe vlasti, koji rukovode i mijenjaju politike usmjerene na njih. U praksi su se pojavila brojna pitanja koja se odnose na položaj osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama, naročito u slučajevima kada im je oduzeta poslovna sposobnost i kada su smještene u ustanove, jer im se na taj način ograničava sloboda kretanja.

Zaštita prava osoba s invaliditetom uređena je nizom međunarodnih standarda, koji kao sastavni dio Ustava Bosne i Hercegovine imaju ustavnu snagu i važnost. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (CRPD), kao temeljni međunarodni instrument, utvrđuje temeljna ljudska prava osoba s invaliditetom s ciljem promocije, zaštite i osiguranja punoga i jednakoga uživanja svih ljudskih prava i temeljnih sloboda osoba s invaliditetom, kao i unaprjeđenje poštivanja njihova urođenoga dostojanstva (čl. 2).

Sustav socijalne skrbi u Bosni i Hercegovini uređen je na razini entiteta (Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske) i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (BDBiH). Oblast socijalne politike u FBiH je u podijeljenoj nadležnosti FBiH i županijâ, dok u RS socijalnu politiku provode općine.

S ciljem uspostavljanja okvira za ostvarivanje jednakih prava i mogućnosti svim osobama u BiH, Parlamentarna Skupština Bosne i Hercegovine je usvojila Zakon o zabrani diskriminacije (*Službeni glasnik BiH* br. 59/09 i 66/06) kojim se utvrđuju odgovornosti i obveze zakonodavne, sudske i izvršne vlasti u Bosni i Hercegovini, kao i pravnih lica i pojedinaca koji vrše javna ovlaštenja, da svojim djelovanjem omoguće zaštitu, promociju i stvaranje uvjeta za jednako postupanje. Sukladno navedenom zakonu, Ombud-

smani BiH centralna su institucija za zaštitu od diskriminacije.

Izvešće Europskoga povjerenstva o Bosni i Hercegovini za 2023. godinu prepoznaje kategoriju osoba s invaliditetom kao jednu od najranjivijih skupina, ističući kako nisu poduzeti nikakvi koraci u rješavanju problema u svezi s lišavanjem poslovne sposobnosti te diskriminacijom, umjesto pristupa utemeljenoga na potrebama i pristupačnosti objektima. Problem predstavlja i nedostatak namjenskih proračunskih sredstava za provedbu mjera koje bi poboljšale položaj ovih osoba.

Ombudsmani BiH konstatiraju kako u Bosni i Hercegovini i dalje postoji nedovoljna usklađenost domaćih zakona s Konvencijom, kao i neujednačenost implementacije CRPD unutar same države, iako su države članica dužne uskladiti domaće zakonodavstvo s Konvencijom. Bosna i Hercegovina još nije implementirala obvezu iz čl. 33. CRPD i odredila mehanizam za praćenje implementiranja Konvencije. Ombudsmani BiH primjećuju kako su nadležne vlasti poduzele izvjesne mjere u svrhu unaprjeđenja zakonodavnoga okvira za unaprjeđenja prava osoba s invaliditetom koje se odnose na preporuke UN-ovog Komiteta za prava osoba s invaliditetom. Pored intervencija u zakonima koji se odnose na socijalnu zaštitu, mentalno zdravlje, položaj djece i sl., usvojeni su i strateški dokumenti, kao i određeni broj podzakonskih akata.

Bez obzira na navedeno, u Bosni i Hercegovini još ne postoji jedinstvena definicija invaliditeta. Trenutačno, različiti entitetski i županijski zakonski propisi definiraju pojam osobe s invaliditetom u ovisnosti o oblasti koju uređuju (zakoni iz oblasti socijalne zaštite, zdravstvene zaštite). Takođe, na razini FBiH, RS i BDBiH ne postoji baza podataka osoba s invaliditetom, s parametrima na temelju kojih bi se utvrdio točan broj osoba s invaliditetom i njihova struktura, a jedna od obveza istaknuta Izvešćem Europskoga povjerenstva je unaprijeđeno prikupljanje podataka, uključujući podatke razvrstane po spolu.

Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Federalni zavod za statistiku i Republički zavod za statistiku Republike Srpske prikupljaju statističke podatke, među ostalim i za oblast "socijalna zaštita" i "stanovništvo", ali se u okviru navedenih parametara ne razvrstavaju podaci o broju osoba s invaliditetom, vrsti invaliditeta i uzroku nastanka invaliditeta.

Republika Srpska

U Republici Srpskoj neosporno je došlo do poboljšanja stanja u ustanovama socijalne zaštite u materijalnome i organizacijskome smislu, a poboljšanje se uočava i u odnosu na zapošljavanje stručnoga osoblja i stručno usavršavanje. Ombudsmani BiH smatraju kako je potrebno vršiti kontinuiranu edukaciju i superviziju uposlenika/ca, ali i voditi brigu o njihovom mentalnome zdravlju.

Ombudsmani BiH primjećuju kako nema pomaka u procesu deinstitutionalizacije. Kao što je konstatirano u prethodnome izvješću, po riječima rukovoditelja ustanova socijalnoga zbrinjavanja, pojedini korisnici/ce smješteni u ustanove mogu samostalno stanovati uz potporu – no, ni jedna ustanova socijalne zaštite nema razvijeno stanovanje u zajednici.

Trenutačna zakonska rješenja mogla bi dovesti u nezavidan položaj obitelj i njezinu ulogu u procesu zbrinjavanja osoba s invaliditetom. Imajući u vidu navedeno, Ombudsmani su mišljenja kako je neophodno poduzeti aktivnosti u smislu izmjene zakonskih rješenja kada su u pitanju prava roditelja njegovatelja, koja ne bi trebala prestati s navršениh 30 godina starosti djeteta. U pitanju su djeca s teškim invaliditetom, čije je stanje nepromijenjeno, čiji invaliditet je trajan, te samo zbog godina djetetova života roditelj gubi pravo na status roditelja njegovatelja. Radi se o roditeljima koji upravo zbog pružanja svakodnevnih njege svome djetetu ne mogu raditi.

Ombudsmani BiH primjećuju veću komunikaciju Doma Višegrad i Doma Prijedor s Ministarstvom zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, što pokazuje da je Ministarstvo posvećeno i agilno u

svome radu. S druge strane, primjetan je nedostatak agilnosti Ministarstva u odnosu na smještaj osoba koje borave u Specijalnoj bolnici Modriča, koji graniči s uvjetnošću. U ovoj je bolnici neophodno stvoriti uvjete koji su prihvatljivi za zdravstveno stanje pacijenata/ica i medicinski tretman koji zaslužuju. No, trenutačno, uvjeti u kojima pacijenti/ce borave dovode u pitanje djelotvornost bilo kakvog medicinskoga tretmana.

Zaštita mentalnoga zdravlja u Republici Srpskoj značajno je unaprijeđena donošenjem Zakona o zaštiti mentalnoga zdravlja. Međutim, odgovori centara za zaštitu mentalnog zdravlja (CZMZ), koji imaju značajnu preventivnu ulogu, ukazuju na probleme s nedostatkom stručnoga osoblja, sa neadekvatnom informiranošću javnosti o značaju kontinuiranoga praćenja stanja pacijenata/ica u zajednici i sa slabom provedbom promotivno-preventivnih aktivnosti u zajednici.

Praksa pokazuje kako standarde koji uređuju unutarnju organizaciju centara (broj i struktura uposlenika/ca) treba uskladiti sa stvarnim potrebama, koje su se promijenile u odnosu na period kada su ti standardi postavljeni. Unaprijeđenje rada CZMZ ostvarilo bi se kroz kompletiranje sastava timova CZMZ, osiguranje adekvatne opreme, prostora i sredstava za rad. Neophodno je poduzeti mjere u smislu kontinuirane edukacije i sprječavanja sindroma sagorijevanja na poslu.

Ombudsmani ističu kako je i dalje primjetno da su uposlenici/ce CZMZ staratelji/ce osobama smještenim u ustanovu. S druge strane, u postupku oduzimanja poslovnih sposobnosti inicijatori su najčešće srodnici, što dovodi do mogućih zlouporaba, osobito kada su u pitanju imovinska prava osobe kojoj se oduzima poslovna sposobnost.

U Republici Srpskoj postoji problem otpusta pacijenata/tica iz bolnica koji su u remisiji bolesti, ali ih obitelji ne žele primiti natrag ili se nemaju gdje vratiti, tako da su pojedini pacijenti/ce u bolnicama smješteni i dulje od 20 godina. Na ovaj način zdravstvene ustanove predstavljaju

produžetak socijalnoga sektora.

Federacija Bosne i Hercegovine

Položaj osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama na području FBiH znatno je unaprijeđen donošenjem Zakona o ustanovama socijalne zaštite Federacije Bosne i Hercegovine. Uspostavljen je kvalitetniji pravni okvir za zbrinjavanje socijalno osjetljivih kategorija u ustanove socijalne zaštite. Ombudsmani BiH mogu konstatirati kako je u tijeku postupak reorganizacije, preregistracije, odnosno transformacije ustanova socijalne zaštite na području FBiH.

Primjetno je da su sistematizacije u ustanovama socijalne zaštite znatno unaprijeđene, pa je samim tim povećan i broj uposlenika/ca. Rukovodioci ustanova socijalne zaštite čine dodatne napore na promjeni obrazovne i kvalifikacijske strukture, ali je i dalje primjetan problem neodgovarajuće struke. To je jedan proces transformacije koji zahtijeva dulji vremenski period. S tim u svezi neophodno je uspostaviti kvalitetan sustav edukacije i supervizije uposlenika/ca. Također, potrebno je normativno urediti jasne kriterije za zapošljavanje, posebno onih osoba koje su uključene u izravan rad s korisnicima/ama. Ombudsmani BiH cijene napore svih uposlenika/ca u ustanovama socijalne zaštite i u bolnicama, koji vrlo težak i zahtjevan posao skrbi o korisnicima/ama obavljaju više nego profesionalno te mu pristupaju emotivno.

Općenito, pozitivan se pomak odnosi na smanjenje dugovanja ustanova, ali i dalje je neophodno znatno ulaganje i osiguravanje adekvatnoga sustava financiranja. Donošenjem ZUSZ FBiH, način financiranja ustanova je izmijenjen. Ustanove su se ranije financirale gotovo isključivo sredstvima koja su uplaćivana za pružene usluge, kao i uz pomoć donatora, dok je novim zakonom predviđeno da se ustanove dijelom financiraju i iz proračuna Federacije BiH sukladno federalnim propisima o pripadnosti javnih prihoda. Kako bi se to ostvarilo, potrebno je urediti sustav stabilnoga financiranja djelatnosti ovih ustanova putem trezorskoga sustava poslovanja, pošto trenutačno ustanove više od 90% prihoda ostvaruju od

pruženih usluga, što je iznimno rizično poslovanje u čestim slučajevima kašnjenja ili neplaćanja usluga socijalnoga zbrinjavanja. Navedeno se može vezati i za županijske institucije socijalne zaštite, koje se financiraju iz sredstava proračuna županija, a ujedno i iz naknada za smještaj, donacija i drugih izvora.

Smještaj u ustanove socijalne zaštite vrši se uglavnom posredstvom CSR. S tim u svezi može se konstatirati kako se kao staratelji korisnika/ca u najvećem broju slučajeva imenuju stručne osobe iz CSR. Primjetan je i nedostatak stručnoga osoblja koje bi radilo na referatu smještaja odraslih korisnika/ca u ustanove socijalne zaštite.

Ukazano je također na problem readmisije zato jer je kroz boravak u ustanovi prepoznato kako bi osoba mogla nastaviti samostalan život u obitelji i u zajednici. Samo jedan od anketiranih CSR na području Federacije BiH izmjestio je jednu osobu nakon što joj je na prijedlog centra vraćena poslovna sposobnost. Problematika kod izmještanja osoba iz ustanove socijalne zaštite i povratak u lokalnu zajednicu najčešće se ogleda u nezainteresiranosti i nemogućnosti srodnika i obitelji da preuzmu brigu o osobi jer joj ne mogu pružiti svu potrebnu skrb i njegu.

Osobito se ističu problemi u postupanju sa duševno oboljelim osobama koje pokazuju agresivno ponašanje. Zdravstvene ustanove ne izriču prisudnu hospitalizaciju i smještaj, policijska uprava takve osobe samo prijavi, CSR ne može smjestiti osobu bez njezine suglasnosti, a istodobno ta osoba nije u mogućnosti procijeniti vlastiti najbolji interes za smještaj. Ponekad je dovoljno samo da štićenici redovito koriste terapiju, ali uposlenici/ce CSR nisu za to educirani niti to mogu osigurati.

CMZ u svom radu posebnu pozornost posvećuju sprječavanju institucionalizacije i hospitalizacije pacijenata/ica, kao i prihvaćanju osoba koje su s hospitalnoga tretmana iz ustanova socijalne zaštite vraćene u lokalnu zajednicu.

Ustanova Bakovići

U odnosu na ranija izvješća Ombudsmana, može se konstatirati kako su smještajni kapaciteti Ustanove Bakovići znatno prošireni. Dodatno, Ustanova raspolaže kućom u Fojnici (sa dvije stambene jedinice), u Kiseljaku (sa tri stambene jedinice), u Gojevićima (sa dvije stambene jedinice), u Bakovićima (sa dvije stambene jedinice), te Socijalno naselje (sa sedam stambenih jedinica). Ovi pokazatelji govore u prilog tomu da je došlo do promjene načina pružanja potpore korisnicima/ama i da je porastao broj korisnika/ca koji su smješteni izvan centralnoga objekta. Na ovaj se način korisnici/ce potiču na osamostaljenje. Iako su smještajni kapaciteti dodatno prošireni, broj korisnika/ca nije mnogo povećan u odnosu na 2018. godinu, što je potrebno posmatrati u svjetlu implementacije obveza iz Pravilnika o standardima za rad i pružanje usluga u ustanovama socijalne zaštite u FBiH (*Službene novine Federacije BiH* br. 15/13), koji je stavljen izvan snage 07.12.2023. godine donošenjem Pravilnika o minimalnim standardima za pružanje usluga socijalnoga zbrinjavanja i socijalne potpore u ustanovama socijalne skrbi FBiH. Ovaj Pravilnik donosi standarde koji tretiraju potporu i vrste potpore korisnicima/ama u ustanovama, opće minimalne standarde prostora i opreme te standarde stručnih i drugih poslova.

Pravilnikom o unutarnjoj organizaciji i sistematizaciji poslova i radnih zadataka u Ustanovi su sistematizirana 244 radna mjesta, a trenutačno je popunjeno 168 radnih mjesta, što predstavlja znatno povećanje u odnosu na 2018. godinu, kada su Pravilnikom sistematizirana 122 radna mjesta, a 116 je bilo popunjeno.

U odnosu na 2018. godinu, kada je cijena zdravstvene usluge u ovoj ustanovi iznosila 8,86 KM po danu, u 2023. godini došlo je do povećanja cijene: sada je za korisnike/ce naknada za zdravstvenu zaštitu 10,23 KM po danu.

Primjetan je i povećan broj posjeta korisnicima/cama u kolektivnom obliku stanovanja, kao i broj posjeta korisnika/ca rodbini.

Rezultat poslovanja za 2022. godinu iznosio je

185,00 KM, dok je u 2021. godini poslovni rezultat bio negativan za 254.849,00 KM.

Osobama koja su rješenjem centra za socijalni rad smještene u ustanovu socijalne zaštite i kojima centar u potpunosti ili djelomice snosi troškove smještaja dodjeljuje se džeparac u iznosu od 60,00 KM. S tim u svezi predstavnici Ustanove Bakovići naglašavaju kako je pitanje dodjele novčanoga iznosa namijenjenog za osobne potrebe korisnika/ce i dalje različito uređeno na razini županija u Federaciji BiH. Prema navodima rukovodstva ove ustanove, džeparac se oporuzuje, zbog čega je podnesen zahtjev za izmjenu i dopunu Zakona o porezu na dohodak.

Ustanova Pazarić

Tijekom 2023. godine izvršena je pred nadležnim sudom preregistracija ove ustanove, što znači da se mijenja naziv ustanove, a dijelom i njezina djelatnost. Točno su definirani zdravstvena njega, vrsta socijalnog zbrinjavanja, starosna struktura štićenika/ca, kao i način smještaja korisnika/ca s poremećajima u ponašanju. U mjesecu srpnju 2023. godine usvojen je podzakonski akt kojim se uređuje nova evidencija strukture korisnika – Pravilnik o evidencijama.

Način financiranja Ustanove izmijenjen je donošenjem Zakona o ustanovama socijalne zaštite Federacije Bosne i Hercegovine. Ustanova se ranije financirala isključivo sredstvima uplaćenim za pružene usluge i uz pomoć donatora, dok je novim zakonom predviđeno da se ustanova dijelom financira i iz proračuna Federacije, sukladno federalnim propisima o pripadnosti javnih prihoda. Zato je potrebno urediti sustav stabilnoga financiranja djelatnosti ove Ustanove putem trezorskog sustava poslovanja, jer trenutačno Ustanova više od 90% prihoda ostvaruje od pruženih usluga, što je iznimno rizično poslovanje u čestim slučajevima kašnjenja ili neplaćanja usluga socijalnoga zbrinjavanja.

Iako sistematizacija propisuje 192 radna mjesta, to se ne poštuje. Međutim, u odnosu na raniji period izvještavanja, evidentno je zapošljavanje stručnijega kadra: od 2021. do sredine 2023.

godine uposleno je 26 osoba, od čega: dva psihologa, dva pravnika, defektolog, logoped, socijalni radnik i socijalni pedagog, te sedamnaest njegovatelja/ica sa srednjom stručnom spremom (zdravstvena služba) – medicinska škola, opći smjer za poslove odjeljenjske i odgovorne medicinske sestre.

Smještajni kapaciteti Ustanove Pazarić smanjeni su u odnosu na 2018. godinu. Međutim, postojeći su znatno bolje organizirani, a izvršeno je i renoviranje prostorija.

Staratelji korisnika/ca u najvećem broju slučajeva su i dalje stručni djelatnici CSR. Cijena smještaja, odnosno socijalnoga zbrinjavanja korisnika/ce iznosi 42,00 KM po danu, ali se može preispitati jednom godišnje.

U odnosu na raniji period izvještavanja primjetan je dodatni angažman Ustanove Pazarić u svezi s uključivanjem korisnika/ca u obrazovni sustav. Tim Institucije ombudsmana se prigodom posjeta Zavodu za specijalno obrazovanje i odgoj djece Mjedenica Sarajevo osobno uvjerio da korisnici/ce Ustanove Pazarić redovito pohađaju nastavu, uz prijevoz koji osigurava Ustanova. S tim u svezi posebno je važno ukazati na potrebu normativnoga uređenja i osiguranja trajnoga rješenja za financiranje obrazovanja korisnika/ca smještenih u ustanove socijalne zaštite, a uključeni su u obrazovni sustav na području Sarajevske županije, što je u nadležnosti obrazovnoga resora.

Rukovodstvo ustanove Pazarić ističe dodatni problem većega broja djelatnika/ca koji ne ispunjavaju uvjete za rad u Ustanovi, a zbog godina života nije im moguće osigurati prekvalifikaciju i doškoloavanje. Kao sljedeći problem navodi se neprimjereno veliki broj uposlenika/ca koji su međusobno u najbližem stupnju srodstva, što znatno otežava uspostavu sustava organizacije i upravljanja Ustanovom. Rukovodstvo Ustanove Pazarić smatra kako je normativno potrebno uspostaviti strože kriterije za prijem uposlenih osoba, osobito onih uključenih u izravan rad s korisnicima/ama. Također nedostaje vozila za prijevoz korisnika/ca.

Ustanova Drin

Smještajni kapaciteti Ustanove Drin ostali su nepromijenjeni u odnosu na 2018. godinu, s tim što je u tijeku izgradnja objekta Urlenike, koji je zamišljen kao suvremeni objekat, u kojemu će biti smješteni korisnici/ce s najtežim mentalnim oboljenjima.

Pravilnikom o unutarnoj organizaciji i sistematizaciji poslova i radnih zadataka, u Ustanovi Drin sistematizirana su 272 radna mjesta, a trenutno je popunjeno 249 radnih mjesta, što predstavlja znatno povećanje u odnosu na 2018. godinu, kada je Pravilnikom bilo sistematizirano i popunjeno 221 radno mjesto.

Zdravstvena zaštita u Ustanovi sada je osigurana kroz tri ljekarne, a u 2023. godini cijena zdravstvene usluge iznosi 9,13 KM po danu.

Primjetan je pomak u Dječjem paviljonu, koji je prilagođeniji potrebama djece.

Dom Nahorevo

Činjenica da se radi o objektu koji nije u vlasništvu Doma Nahorevo, koji je zastario i za koji se u proračunu izdvajaju znatna sredstva za zakupninu – i dalje je nepromijenjena. Primjetna su ulaganja, adaptacija i sanacija objekta, ali sve to Dom Nahorevo nije dovelo u zadovoljavajuće stanje propisano *Pravilnikom o standardima za rad i pružanje usluga u ustanovama socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine*.

Prigodom obilaska Doma Nahorevo, predstavnici institucije Ombudsmana su uočili kako su korisnici/ce adekvatno zbrinuti i zadovoljni pruženim uslugama koje im pružaju uposlenici/e. Korisnici/ce su naveli kako na vrijeme dobiju potrebnu terapiju, te kako ih konstantno obilazi stručno osoblje, koje prati njihovo stanje.

Primjetan je manji broj uposlenika/ca. Iako je Pravilnikom o radu sistematizirano 56 radnih mjesta sa 110 uposlenika/ca, trenutno je popunjeno 40 radnih mjesta sa 89 izvršitelja, od čega je 12 na određeno vrijeme. Predstavnici Doma istaknuli su nedostatak zdravstvenoga

kadra uslijed trenda odlaska na rad u inozemstvo ili odlaska u druge zdravstvene ustanove. Kao jedan od temeljnih razloga navode se slaba materijalna primanja, odnosno niske plaće u socijalnoj zaštiti općenito.

U odnosu na 2018. godinu, kada je kapacitet Doma Nahorevo iznosio 240 mjesta, došlo je do smanjenja tako da je trenutačni kapacitet 200 mjesta, a zaključno sa 31.12.2022. godine na smještaju se nalazilo 183 korisnika/ca.

Zavod Mjedenica

Segment i način rada Zavoda Mjedenica ostao je nepromijenjen u odnosu na 2018. godinu. Primjetan je porast broja uposlenika/ca, tako je da je u momentu posjeta bilo radno angažirano 109 uposlenika/ca, ali se ta brojka gotovo svakodnevno mijenja zbog angažmana novih zaposlenika u slučajevima bolovanja.

U školskoj 2022/2023. godini osnovnu školu pohađalo je ukupno 113 učenika (68 dječaka i 45 djevojčica), u internatu je bilo smješteno 12 učenika/ca, što predstavlja znatno smanjenje u odnosu na 2018. godinu, kada je bilo smješteno 54 učenika/ca.

Radionice za radnu okupaciju i dalje polazi okvirno isti broj korisnika – 32, od čega 15 žena i 17 muškaraca.

Prigodom posjeta Zavodu Tim je konstatirao kako su u obrazovni sustav uključena i djeca koja se na smještaju nalaze u Ustanovi Pazarić. Vrlo je pohvalan način rada nastavnoga osoblja sa djecom, a u to su se predstavnici institucije Ombudsmana i uvjerali prisustvom glazbenoj i likovnoj radionici i obilaskom senzorne sobe, koja je opremljena na zadovoljavajućoj razini.

Dom Stolac

Tijekom izrade Izvješća Dom Stolac je Timu Ombudsmana dostavio limitirane podatke. Predstavljani pokazatelji prikazani su na temelju onoga što je Tim uočio u tijeku posjeta te informacija koje je dostavio Dom.

Dom Stolac je izvršio zamjenu podova PVC podovima, te Ombudsmani BiH cijene postupanje po preporuci upućenoj u prethodnome izvješću. Ombudsmani ukazuju na to da Dom Stolac na 154 smještena korisnika/ce zapošljava tri socijalna radnika, radnog terapeuta i jednog psihologa, te smatraju da bi Dom Stolac, sukladno financijskim mogućnostima, trebao zaposliti dodatni broj stručnoga osoblja. Tijekom posjeta Tim je uočio kako su uposleni/ce više nego susretljivi i ljubazni. Park koji se nalazi u središnjem dijelu objekta velike je površine i omogućuje korisnicima/ama kretanje, šetnju i uživanje u prirodi. Ulaz u objekte prilagođen je osobama s invaliditetom. Tim je posjetio i dio objekta namijenjen starijoj populaciji, koji je nov, opremljen modernom opremom i uredan, što je napredak u odnosu na prethodni posjet.

Centar Duje

Statistički gledano, u 2023. godini povećani su smještajni kapaciteti Centra Duje sa 460 kreveta na 470, te je blago povećan i broj korisnika.

Tijekom posjeta predstavnika/ca Ombudsmana 2017. godine, djelatnici Centra Duje istaknuli su činjenicu kako dio korisnika/ca nije u stanju samostalno odlučivati o svojim pravima, te su smatrali da im se treba oduzeti poslovnu sposobnost. Pri obilasku 2023. godine Tim je utvrdio da je broj korisnika/ca kojima je oduzeta poslovna sposobnost porastao sa 120 na 153. Dobna struktura korisnika/ca se promijenila s obzirom na činjenicu da Centar Duje više ne smješta djecu nego punoljetne korisnike/ce. Spolna struktura korisnika/ca je ostala ista, a u smještaju prednjače muškarci.

Kao i 2018. godine, sa korisnicima Centra Duje izravno radi 150 uposlenika/ca.

Bolnica Sokolac

U vrijeme posjeta u Bolnici Sokolac bilo je smješteno 131 pacijent/ica, što je znatno manji broj u odnosu na broj iz prethodnog izvješća (200). Razlog za to je što su pacijenti/ce kojima je određen psihijatrijski tretman, odnosno kojima je

nametnuta sigurnosna mjera u krivičnom postupku, 2016. godine prebačeni u JZU Zavod za forenzičnu psihijatriju u Sokocu.

U vrijeme prethodnoga posjeta Tima Ombudsmana BiH, istaknuto je da je u tijeku izrada Pravilnika o unutarnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta, koji je donesen 2018. godine, a kojega su izmjene usvojene 2022. godine. Broj uposlenika/ca u odnosu na prethodni posjet je sa 123 smanjen na 122 uposlena, dok su po sistematizaciji predviđena 163 radna mjesta.

Troškove smještaja, koje snosi Fond zdravstvenoga osiguranja Republike Srpske, iznose 79,00 KM po danu, a na akutnoj psihijatriji 130,00 KM po danu.

Predstavnici Ombudsmana su tijekom posjeta upoznati s činjenicom da najveći problem za nesmetano funkcioniranje predstavljaju veliki dugovi, koji su iznosili oko tri milijuna KM, zatim postoji problem grijanja zato jer je postojeći sustav skup. Ovi su problemi ostali isti u odnosu na prethodni posjet – grijanje se i dalje odvija preko bolničke kotlovnice na loživo ulje.

U sobama je raspoređeno od 4 do 10 kreveta, što je bio isti sustav i tijekom prethodnoga posjeta. Većina zajedničkih prostorija koristi se za pušenje zato što najveći broj korisnika/ca puši, pa su hodnici i druge prostorije zagušljivi od duhanskog dima, što je bilo zabilježeno i u prethodnom izvješću. U dnevnim boravcima nema kutnih garnitura od štofa niti fotelja, koji su zamijenjeni drvenim stolicama, zato što bi opušci cigareta mogli izazvati požar i katastrofu velikih razmjera, a drvene stolice su lakše za održavanje (također ne zadržavaju miris urina). Kupaonice su ostale nepromijenjene, dotrajale, i bez renoviranja nemoguće je stvoriti minimalne zdravstveno-sanitarne uvjete. Kretanje za osobe s invaliditetom i dalje je otežano zato jer nema potrebnoga prilaza.

U tijeku obilaska Tim je prisustvovao radno-okupacijskoj terapiji, organiziranoj u posebnoj prizemnoj zgradi, koja je uredna, topla i ukrašena radovima korisnika/ca. Korisnicima/ama je omogućeno igranje stolnog tenisa, sviranje gla-

sovira i izrada predmeta od raznih materijala i uporabom raznih tehnika. Općenito gledano, u Bolnicu nisu uložena potrebna novčana sredstva, koje bi objekat dovela u zadovoljavajuće stanje.

Bolnica Modriča

Statistički gledano, Bolnica Modriča nije proširivala smještajne kapacitete.

Povećan je broj zahtjeva za smještaj i prijema na godišnjoj razini (2016. godine oko 30 prijema, a 2023. godine 50 prijema i 75 zahtjeva za prijem). Povećan je broj uposlenog osoblja za 30 u posljednjih pet godina. Ukupan broj uposlenog stručnog osoblja je 132.

Osim promjene stolarije u dva paviljona, većeg ulaganja u odnosu na prethodni period nije bilo. Smještaj osoba koje borave u Specijalnoj bolnici na granici je uvjetnosti. U ovoj bolnici neophodno je stvoriti uvjete prihvatljive za zdravstveno stanje pacijenata/ica i medicinski tretman koji zaslužuju i zbog kojeg su u Bolnicu smješteni. Trenutačni uvjeti u kojima borave dovode u pitanje djelotvornost bilo kakva medicinskoga tretmana.

Dom Prijedor

Statistički gledano, iako je približno isti broj za primljenih zahtjeva za smještaj, Dom Prijedor ima manji broj osoba na smještaju u odnosu na 2018. godinu (19 korisnika manje). Poslovna sposobnost je oduzeta većini korisnika.

Primjetan je povećan broj posjeta roditelja, staratelja ili rodbine korisnicima, kao i odlazak korisnika u posjetu obitelji, uz pismenu suglasnost matičnoga centra za socijalni rad. Povećan je i broj korisnika koji pohađaju razne sekcije u okviru ustanove (ranije ih je bilo 50, a danas 94), što je upravo bilo jedno od zapažanja Ombudsmana BiH u prošlome izvješću. Neosporno je da je intenziviran rad s korisnicima (tj. organiziran rad stručnog osoblja u dvije smjene) dao konkretne rezultate.

Proračun Doma Prijedor povećan je za oko pola milijuna KM u odnosu na period prije pet godina.

Dug centara za socijalni rad na temelju smještaja u ustanovu je smanjen.

Dugovanje centara na dan:	Republika Srpska	Federacija Bosne i Hercegovine	Brčko distrikt BIH	Republika Hrvatska i Crna Gora
31.12.2016.	963.065,60 KM	53.618,53 KM	35.448,50 KM	16.630,95 KM
07.12.2023.	403.758,73 KM	10.447,43 KM	13.396,26 KM	20.264,99 KM

Prikaz dugovanja centara na temelju smještaja

Izvjerna materijalna ulaganja izvršena su u opremanje dječjega odjela, tj. u izgradnju dječjeg igrališta. Čitav kompleks Doma Prijedor u narednom periodu trebao bi poprimiti drugačiji izgled: zasađeni drvoredi i teretane na otvorenom, čija je namjena rekreacija korisnika.

U odnosu na prethodni izvještajni period, većina korisnika boravi vani i planovi za ulaganja usmjereni su na izvjesne aktivnosti korisnika i na njihovo maksimalno osposobljavanje sukladno preostaloj poslovnoj sposobnosti (opremanje knjižnice, kino-sale, formiranje kulinarske sekcije, osposobljavanje korisnika za korištenje javnog prijevoza, kupnju u marketima, samostalnu pripremu hrane...). Dom Prijedor je razvijanjem vlastitih kapaciteta (jačanjem službi potpore i socijalni rad na temelju smještaja. Povećan je broj uposlenika/ca.

preraspodjelom radnoga vremena) postigao izvjestan napredak u osamostaljivanju korisnika.

Dom Višegrad

Statistički gledano, povećan je broj osoba na smještaju u odnosu na 2018. godinu (za 27 korisnica). Dom Višegrad osposobio je još jedan paviljon/odjeljenje za djecu i omladinu, pa su tako djeca odvojena od punoljetnih korisnica. Adaptacijom Petog paviljona Dom Višegrad je sve svoje smještajne kapacitete u krugu stavio u uporabu.

Potpuno je oduzeta poslovna sposobnost više od polovice smještenih korisnica. Proračun Doma Višegrad je značajno povećan u odnosu na raniji period. Umanjena su dugovanja centara za

	Proračun	Dug centara na temelju smještaja	Broj uposlenika/ca
2016. god	1.497.326,00 KM	800.000,00 KM	73
2023. god	3.239.400,00 KM	Na dan 31.12.2022. god. 272.070,00 KM	90

Evidentna su infrastrukturna ulaganja. Domu Višegrad odobren je projekt energetske efikasnosti, čija implementacija je usporena zbog epidemije izazvane koronavirusom. Takođe, grijanje cijeloga Doma Višegrad vrši se na pelet. Kupao-nice su dotrajale i nije bilo ulaganja od prethodnog izvješća, s tim da su, po riječima zamjenika direktora, odobrena sredstva za renoviranje svih kupao-nica i da je u tijeku javni poziv, te se očeku-

je realizacija do kraja prve polovice 2024. godine.

Primijećena je bolja komunikacija nadležnoga ministarstva sa Domom Višegrad. Često se uposlenici/ce pozivaju na stavove Ministarstva koji se odnose na što veću angažiranost i socijalizaciju korisnica. Tu su i smjernice o posebnom grupiranju korisnica prema stupnju ometenosti u raz-

voju, punoljetnih i maloljetnih, te smanjivanje broja kreveta u sobama.

Više od polovice korisnica uključeno je u radno-okupacijsku terapiju (njih 98). Evidentna je i veća uključenost rodbine i staratelja u cijeli proces zbrinjavanja organiziranjem roštiljijade (dva puta godišnje) i obiteljskog sastanka jednom godišnje, kojemu je nazočilo oko 160 gostiju.

U godišnjem izvješću za 2022. godinu navode se i programi edukacije uposlenika, koji su i jedna od

preporuka Ombudsmana BiH. U izvješću se navodi i redovita suradnja sa CSR, koja je rezultirala uspješnijom komunikacijom sa članovima obitelji korisnica, te je u izvještajnom periodu porastao broj posjeta (201 posjeta), učestaliji su telefonski kontakti, veći broj pisama (17) i paketa (105). Provedene su aktivnosti za boravak 11 korisnica u njihovim obiteljima. Prigodom obilaska ustanove veći broj korisnica je upravo pitao osoblje za pojedine članove obitelji – jesu li zvali, hoće li doći... što govori o važnosti njihove prisutnosti u životima i zbrinjavanju korisnica.

IX. PREPORUKE

Nadležne institucije Bosne i Hercegovine, a prije svih Ministarstvo civilnih poslova, trebaju poduzeti snažnije aktivnosti u cilju koordinacije u oblasti socijalne zaštite, a Ministarstvo ljudskih prava i izbjeglica u segmentu osiguranja implementacije međunarodnih obveza. Svi subjekti trebaju intenzivirati napore na implementaciji preporuka iz Mišljenja o napretku i preporuka UN-ovog komiteta i UPP. Ova koordinacija treba biti usmjerena i na to da se konačno implementira Presuda Europskoga suda za ljudska prava u slučaju Hadžimejlić i drugi.

Vladi Federacije Bosne i Hercegovine, Vladi Republike Srpske i Vladi Brčko distrikta Bosne i Hercegovine preporučujemo da:

- intenziviraju aktivnosti i učine dodatne napore na procesu deinstitucionalizacije, uključujući i osiguranje dodatnih finansijskih sredstava za te namjene;
- sačine centralni registar/bazu podataka osoba s invaliditetom, s određenim parametrima na temelju kojih bi se utvrdio točan broj osoba s invaliditetom i njihova struktura;
- preispitaju postupke oduzimanja poslovne sposobnosti u kojima se za staratelje imenuju uposlenici/ce centra;
- izvrše redefiniranje standarda i normativa za funkcioniranje centara za zaštitu mentalnoga zdravlja;
- vrše kontinuiranu edukaciju uposlenika/ca u ustanovama socijalne zaštite, centrima za socijalni rad, centrima za mentalno zdravlje, kao i efikasne programe zaštite od sagorijevanja na poslu;
- pojačaju suradnju i uključenost resornih ministarstava i ustanova, koja treba biti stalna i stručna;
- pojačaju ljudske i kadrovske resurse glede strukture osoba smještenih u ustanove, kao i glede minimalnih standarda, koji moraju biti osigurani radi zbrinjavanja ove kategorije stanovništva.

Vladi Federacije Bosne i Hercegovine da:

- resorna ministarstva ispune obveze propisane Zakonom o ustanovama socijalne zaštite i u što skorijem periodu donesu podzakonske akte za oblasti zdravstva, poštivanja ljudskih prava i obrazovanja;
- se donese pravilnik o načinu obavljanja supervizije nad centrima za mentalno zdravlje u Federaciji BiH;
- se napokon donese Zakon o jedinstvenim načelima i okviru materijalne potpore za osobe s invaliditetom.

Vladi Republike Srpske:

- inicirati izmjene zakonskih rješenja u cilju ukidanja dobne granice korisnika/ce u svezi s priznavanjem statusa roditelja njegovatelja;
- osigurati finansijska sredstva za adaptaciju Specijalne bolnice Modriča kako bi se osigurali optimalni uvjeti za efikasno liječenje i smještaj pacijenata/ica.

Vladi Sarajevske županije:

- U Zavodu za specijalno obrazovanje i odgoj djece Mjedenica pojačati angažman asistenata u odjeljenjima za rad s djecom i izvršiti nabavu didaktičkoga materijala i specijaliziranih setova.

Vladi Hercegovačko-neretvanske županije:

- Iznaci financijska sredstva za zapošljavanje dodatnoga stručnoga osoblja u Domu Stolac, te poduzeti druge mjere za unaprjeđenje stanja u ovoj ustanovi.

Prihvatnom centru Duje:

- Cijeneći činjenicu da je Centar Duje uspostavljen u okviru nevladine organizacije, ali pruža javne usluge na temelju potpisanih sporazuma o suradnji, Ombudsmani BiH nalaze svrsishodnim uputiti preporuku da se dio novčanih sredstava usmjeri u zamjenu željeznih kreveta drvenim;
- Dovršiti renovaciju toaletâ i kupaonicâ, te osigurati toplu vodu u toaletima, pri čemu svakako treba imati na umu kako financiranje ovoga subjekta ovisi o donatorskim sredstvima, ali i sredstvima koje se uplaćuju za zbrinjavanje korisnika/ca.

ANEKS 1

Upitnik za centre za socijalni rad (CSR) u Bosni i Hercegovini, osmišljen za potrebe izrade *Pratećega izvješća Ombudsmana Bosne i Hercegovine o stanju u ustanovama za smještaj osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama u Bosni i Hercegovini*.

Molimo vas za iskrenost i konkretnost u odgovorima na postavljena pitanja, kako bi Ombudsmani Bosne i Hercegovine ukazali na problematiku i uputili kvalitetne preporuke organima vlasti:

1. Koliki je broj osoba kojima je u periodu 2018-2022. godina oduzeta poslovna sposobnost:
 - a) u kojima je predlagatelj za oduzimanje poslovne sposobnosti bio CSR, i
 - b) koliko se ukupno osoba s oduzetom poslovnom sposobnošću nalazi u evidenciji u nadležnosti CSR?
2. Molimo vas da potanko opišete postupak oduzimanja poslovne sposobnosti i imenovanja staratelja, s posebnim osvrtom na imenovanje staratelja iz reda stručnih djelatnika/ uposlenika CSR.
3. Koliko realno se može očekivati posvećenost uposlenika/staratelja CSR štićeniku/ci i njegovim/njenim najboljim interesima?
4. Koliki je broj osoba kojima je oduzeta poslovna sposobnost čiji je staratelj stručni djelatnik/uposlenik Centra?
5. Od osoba kojima je oduzeta poslovna sposobnost, koliko njih je smješteno u ustanove zatvorenoga tipa (ustanove socijalne zaštite, zavode, klinike, bolnice...)?
6. Molimo vas da potanko opišete postupak smještaja osoba u ustanove (radnje koje se poduzimaju na terenu, poseban osvrt na ulogu članova obitelji...)
7. Koliko je izvanparničnih postupaka pred nadležnim sudom pokrenuto po zahtjevu CSR, te koliko je s tim u svezi donesenih rješenja o prinudnome smještaju štićenika/ca u ustanove socijalne zaštite?
8. Koliko je osoba kojima je staratelj stručni djelatnik/uposlenik CSR izmješteno iz ovih ustanova u periodu 2018-2022. godina (izvan institucija, povratak kući ili slično) *Molimo navesti točno način izmještanja.*
9. Koliko često staratelji stručni djelatnici/uposlenici CSR obilaze ove osobe na godišnjoj razini?
10. Koliki je broj osoba kojima je vraćena poslovna sposobnost po prijedlogu CSR u posljednjih pet godina?
11. Kako ocjenjujete ulogu obitelji/srodnika u procesu zbrinjavanja osoba kojima je oduzeta poslovna sposobnost?
12. Što smatrate potrebnim poduzeti kako bi se unaprijedila skrb o osobama kojima je oduzeta poslovna sposobnost, i općenito o osobama koje imaju teškoće mentalnoga zdravlja?
13. Ima li CSR osposobljen centar za pružanje njege i pomoći u kućanstvu?
14. Kako ocjenjujete suradnju s drugim institucijama (nadležnim sudovima, nadležnim ministarstvima, policijom i tužilaštvom, nevladinim organizacijama)?
15. Ima li CSR Pravilnik o unutarnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta?
16. Koliko je uposlenika/ca:
 - a) stručnih osoba po sistematizaciji radnih mjesta, a koliko trenutačno uposlenika/ca?
 - b) ostalih osoba po sistematizaciji radnih mjesta, a koliko je trenutačno uposlenika/ca?
17. Koji je način financiranja CSR?
18. Koje mjere unaprjeđenja predlažete s ciljem poboljšanja rada CSR?

ANEKS 2

Upitnik za centre za mentalno zdravlje (CMZ) u Bosni i Hercegovini sačinjen za potrebe izrade *Pratećega izvješća Ombudsmana Bosne i Hercegovine o stanju u ustanovama u kojima su smještene osobe s intelektualnim i mentalnim teškoćama u Bosni i Hercegovini.*

1. Koliko se često u svome radu susrećete s osobama koje su bile smještene u ustanove socijalne ili zdravstvene zaštite, a koje se po završetku liječenja obraćaju Centru za mentalno zdravlje (CMZ)?
2. Postoje li uspostavljene usluge mobilnih timova koji posjećuju pacijente/ice kojima je potrebna potpora ili pomoć u smislu uzimanja dnevne terapije? (pacijentima/cama koji su prije bili hospitalizirani ili smješteni u ustanove socijalnoga karaktera)
3. Jesu li uspostavljene posebne procedure za rad s pacijentima/cama koji su bili hospitalizirani ili smješteni u ustanove socijalnog karaktera?
4. Na koji se način izvršava prinudna hospitalizacija – postupak prinudne hospitalizacije?
5. Kada i koliko često je u postupcima hospitalizacije neophodna potpora pripadnika Ministarstva unutarnjih poslova (MUP-a)?
6. Kakvu suradnju ostvarujete s Ministarstvom unutarnjih poslova?
7. Koliko i u kojoj mjeri su uključeni članovi obitelji/kućanstva pacijenta/ice u postupcima prinudne hospitalizacije?
8. Koje aktivnosti CMZ mora poduzeti u slučaju da osoba odbija, odnosno nije suglasna sa hospitalizacijom?
9. Kako se ostvaruje preventivna uloga CMZ?
10. Kako ocjenjujete svoj rad i aktivnosti na polju prevencije institucionaliziranja pacijenta/ice, a s druge strane, koje se aktivnosti poduzimaju radi potpore deinstitucionalizaciji osoba s mentalnim teškoćama?
11. Kakvi su kapaciteti CMZ u smislu raspolaganja financijskim i ljudskim resursima?
12. Da li se vrši supervizija rada CMZ? Koji organ obavlja superviziju? Da li se sačinjavaju i komu se dostavljaju izvješća o superviziji?
13. Koji su vaši prijedlozi za unaprjeđenje rada CMZ u svrhu zaštite osoba s mentalnim teškoćama?

ANEKS 3

Raspored posjeta Tima Institucije ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine ustanovama za zbrinjavanje osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama

	USTANOVA	NADNEVAK POSJETA	SASTAV PREDSTAVNIKA/CA
1	JU Zavod za zbrinjavanje mentalno invalidnih osoba Bakovići	03.10.2023.	Ombudsman dr. Jasminka Džumhur Antea Jozić Naida Sahadžić Fatima Račić Naida Spužević Zorica Tatić
2	JU Dom za osobe s invaliditetom Prijedor	07.12.2023	Antea Jozić Zorica Tatić
3	JZU Specijalna bolnica za kroničnu psihijatriju Modriča	06.12.2023.	Ombudsman dr. Nevenko Vranješ Antea Jozić Zorica Tatić
4	Prihvatni centar Duje Doboj Istok	05.12.2023.	Antea Jozić Zorica Tatić
5	JZU Psihijatrijska bolnica Sokolac	29.11.2023.	Ombudsman Nives Jukić Antea Jozić Naida Sahadžić Fatima Račić Naida Spužević
6	Dom za socijalno i zdravstveno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i drugih osoba Stolac	19.12.2023.	Ombudsman Nives Jukić Antea Jozić Naida Sahadžić Naida Spužević Zorica Tatić
7	JU Zavod za zbrinjavanje mentalno invalidne djece i omladine Pazarić	28.11.2023.	Antea Jozić Naida Sahadžić Fatima Račić Naida Spužević
8	JU Zavod za specijalno obrazovanje i odgoj djece Mjedenica	23.11.2023.	Ombudsman Nives Jukić Antea Jozić Naida Sahadžić Fatima Račić Naida Spužević
9	Dom za socijalno i zdravstveno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i drugih osoba Nahorevo	30.11.2023.	Ombudsman Nives Jukić Naida Sahadžić Fatima Račić
10	JU Dom za osobe s invaliditetom Višegrad	26.12.2023.	Naida Sahadžić Zorica Tatić
11	JU Zavod za zbrinjavanje mentalno invalidnih osoba Drin	16.11.2023.	Ombudsman Nives Jukić Antea Jozić Naida Sahadžić Fatima Račić Naida Spužević Zorica Tatić

SKRAĆENICE

- BiH – Bosna i Hercegovina
- FBiH – Federacija Bosne i Hercegovine
- RS – Republika Srpska
- BDBiH – Brčko distrikt Bosne i Hercegovine
- CSR – Centar za socijalni rad
- CMZ – Centar za mentalno zdravlje
- CZMZ – Centar za zaštitu mentalnog zdravlja
- Ustanova – ustanove socijalne zaštite u kojima su smještene osobe s intelektualnim i mentalnim teškoćama
- ECHR – Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda
- UNICEF – Fond Ujedinjenih naroda za djecu
- CRCD – Konvencija o pravima osoba s invaliditetom
- CRC – Konvencija o pravima djeteta
- CEDAW – Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena
- CERD – Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije
- CAT – Konvencija protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja
- ICESCR – Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima
- ICCPR – Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima
- UNDHR – Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima
- NVO – Nevladina organizacija
- NPS – odjeljenje neuropsijijatije
- UNDP – Program Ujedinjenih naroda za razvitak
- UPP – univerzalni periodični pregled
- USZ-CSR – ustanova socijalne zaštite – centar za socijalni rad
- Standardna pravila – Standardna pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom
- VD – vršitelj dužnosti
- BIS – bolnički informacijski sustav
- ZU – zdravstvena ustanova
- JZU – javna zdravstvena ustanova
- ŽJU – županijska javna ustanova
- ZZO – zavod zdravstvenog osiguranja

LITERATURA

- Analitičko izvješće Europskoga povjerenstva za BiH iz 2019. godine: <https://archive.europa.ba/wp-content/uploads/2019/06/Analiti%C4%8Dki-izvje%C5%A1taj-Mi%C5%A1ljenje-Komisije-o-zahtjevu-Bosne-i-Hercegovine-za-%C4%8Dlanstvo-u-Europskoj-uniji.pdf>
- Izvješće Europskoga povjerenstva o BiH za 2022. godinu: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0284_HR.html;
- Izvješće o radu i financijsko izvješće Ustanove Stolac za razdoblje 01.01.2022- 31.12.2022. godine
- Izvješće o radu JU Zavod za zbrinjavanje mentalno invalidnih lica – Drin za 2022. godinu, ožujak 2023. godine, Fojnica
- Izvješće o radu KJU Dom za socijalno zdravstveno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i drugih osoba Sarajevo za 2022. godinu
- Pedagoški standardi i opći normativi za osnovni odgoj i obrazovanje i normative radnog prostora, opreme, nastavnih sredstava i učila po predmetima za osnovnu školu
- Obiteljski zakon Brčko distrikta BiH (*Službeni glasnik Brčko distrikta BiH* broj 23/07)
- Porodični zakon Republike Srpske (*Službeni glasnik Republike Srpske* broj 17/2023)
- Pravila KJU Dom za socijalno zdravstveno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i drugih osoba br. 21-240/14, 24-1795/17, 25-895/18, 26-916/19, 27-1531/20 i 29-935/22
- Pravilnik o izboru, organizaciji i radu Povjerenstva za praćenje zaštite prava osoba s duševnim smetnjama Federacije BiH (*Službene novine Federacije BiH* broj 44/13);
- Pravilnik o minimalnim standardima za pružanje usluga socijalnog zbrinjavanja i socijalne potpore u ustanovama socijalne skrbi Federacije BiH (*Službene novine Federacije BiH* broj 96/23);
- Pravilnik o minimalnim standardima za pružanje socijalnih usluga (*Službene novine HNK* broj 4/16)
- Pravilnik o organizaciji i bližim uvjetima prostora, medicinsko-tehničke opreme i stručnog kadra, koje trebaju ispunjavati centri za mentalno zdravlje u zajednici, kao i edukaciji iz oblasti zlouporabe psihoaktivnih supstanci (*Službene novine FBiH* broj 73/11)
- Pravilnik o ostvarivanju prava na dnevno zbrinjavanje (2014)
- Pravilnik o ostvarivanju prava na pomoć i njegu u kući (2014)
- Pravilnik o organizaciji i radu povjerenstva za zaštitu osoba s duševnim smetnjama (*Službene novine FBiH* broj 53/01)
- Pravilnik o procjeni potreba i usmjeravanju djece i omladine sa smetnjama u razvoju (*Službeni glasnik Republike Srpske* br. 117/12 i 16/2018)
- Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja registra ustanova socijalne zaštite (2014)
- Pravilnik o uvjetima za osnivanje ustanova socijalne zaštite i obavljanje djelatnosti socijalne djelatnosti (90/2017, 89/2022 i 70/2023)
- Pravilnik o utvrđivanju sposobnosti lica u postupku ostvarivanja prava iz socijalne zaštite i utvrđivanju funkcionalnog stanja korisnika (*Službeni glasnik Republike Srpske* br. 116/12, 11/13 i 09/17);
- Pravilnik o zajedničkom planiranju otpusta lica sa smetnjama u mentalnom zdravlju (2020)
- Report of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General Assembly Official Records Seventy-second session Supplement No. 55 (A/72/55), <https://documents-dds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G17/114/97/PDF/G1711497.pdf?OpenElement>
- Right to Education of Persons with Disabilities for the OHCHR Study 2013, <https://wfdeaf.org/wp-content/uploads/2016/12/WFD-letter-to-OHCHR-deaf-education.pdf>
- Rješenje o zaštićenju cijeni smještaja (*Službeni glasnik Republike Srpske* broj 3/2023)
- Specijalno izvješće o stanju u ustanovama za zbrinjavanje mentalno invalidnih lica u razvoju u BiH, rujna 2009. godine, dostupan na:
- https://www.ombudsman.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2013020401071133bos.pdf

- Specijalno izvješće o stanju prava osoba sa intelektualnim i mentalnim teškoćama u Bosni i Hercegovini, veljača 2018. godine, dostupan na:
https://www.ombudsman.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2018051809032286bos.pdf
- Strategija Vijeća Europe za osobe s invaliditetom 2017-2023 dostupno na:
<https://posi.hr/wp-content/uploads/2023/05/Strategija-Vijeca-Europe-za-osobe-s-invaliditetom-2017-2023.pdf>
- Zakon o federalnim ministarstvima i drugim organima federalne uprave (*Službene novine FBiH* br. 58/02, 19/03, 38/05, 2/06, 8/06, 61/08, 80/10 - odluka US, 48/11)
- Zakon o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine (*Službeni glasnik Bosne i Hercegovine* br. 5/03, 42/13, 26/04, 42/04, 45/06, 88/07, 35/09, 59/09, 103/09, 87/12, 6/13 i 19/16)
- Zakon o odgoju i osnovnom obrazovanju Kantona Sarajevo
- Zakon o Ombudsmanu za ljudska prava BiH (*Službeni glasnik Bosne i Hercegovine* br. 32/00, 19/02, 35/04, 32/06, 61/23)
- Zakon o osnovama socijalne skrbi, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom Federacije BiH (*Službene novine Federacije BiH* br. 36/99, 54/04, 39/06, 14/09, 7/14 – rješenje US BiH, 45/16, 19/17 – dr. zakon, 40/18)
- Zakon o plaćama i naknadama u ustanovama socijalne zaštite u Kantonu Surajevo
- Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju
- Zakon o preuzimanju prava i obveza osnivača na ustanovama socijalne skrbi u Federaciji Bosne i Hercegovine (*Službene novine FBiH* br. 31/08 i 27/12)
- Zakon o sistemu javnih službi (*Službeni glasnik RS* br. 68/07, 109/12)
- Zakon o socijalnoj zaštiti, Pravila JU Zavoda Mjedenica
- Zakon o socijalnoj zaštiti (*Službeni glasnik Republike Srpske* br. 37/12, 90/16)
- Zakon o ustanovama socijalne skrbi Federacije BiH (*Službene novine Federacije BiH* broj 64/22)
- Zakon o izvanparničnom postupku Republike Srpske (*Službeni glasnik Republike Srpske* br. 36/2009, 91/2016 i 16/2023)
- Zakon o zabrani diskriminacije (*Službeni glasnik Bosne i Hercegovine* br. 59/09 i 66/16);
- Zakon o zaštiti mentalnog zdravlja (*Službeni glasnik Republike Srpske* broj 67/20)
- Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH (*Službene novine Federacije BiH* br. 37/01, 40/02, 52/11 i 14/13)
- Zakon o zdravstvenoj zaštiti (*Službene novine Federacije BiH* br. 46/10, 75/13)
- Zakon o zdravstvenom osiguranju Federacije BiH (*Službene novine Federacije BiH* br. 30/97, 7/02, 70/08, 48/11, 100/14 - odluka US, 36/18 i 61/22)
- Zakon o zdravstvenoj zaštiti Republike Srpske (*Službeni glasnik Republike Srpske* broj 57/22)
- Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH (*Službene novine Federacije BiH* br. 37/01, 40/02, 52/11 i 14/13)

BOSNA I HERCEGOVINA
INSTITUCIJA OMBUDSMANA/OMBUDSMENA ZA LJUDSKA PRAVA BOSNE I HERCEGOVINE

Banja Luka, travanj 2024. godine

Ombudsmen/Ombudsman za ljudska prava Bosne i Hercegovine
Омбудсмен/Омбудсман за људска права Босне и Херцеговине
Human Rights Ombudsman of Bosnia and Herzegovina

